KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

1980 | 3

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS –
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Szerkesztő bizottság:
Arató Ferenc, Balázs Sándor,
Földi Tamás, Gál Andorné,
Gálné Ballagi Ágnes,
Héberger Károly, Horváth Tibor,
Kováts Zoltán, Kövendi Dénes,
Mohor Jenő, Rózsa György,
Ruzsás Lajosné, Takács Miklós,
Vályi Gábor, Zircz Péter

Szerkesztők: Bárdosi Mária
Gerő Zsoltné

Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata

Szerkesztőség:
1827 Budapest VIII., Múzeum u. 3.
Telefon: 134–000/272 m.

Megjelenik kéthavonként
Példányszáma: 1000
Egyes szám ára: 20,– Ft.
Évi előfizetési díj: 120,– Ft.

Terjeszti a Magyar Posta

Előfizethető
a postahivatalokban
és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(Budapest, 1900
Telefon: 180-855)
Csekkszámlaszám: 215–96.162

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv és Hírlap
Külkereskedelmi Vállalatnál
(Budapest, P.O.B. 149
1376)

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Készült az NPI nyomdájában
10,9 A/5 ív terjedelemben
Felelős vezető: Vymeták Ferenc
7837/80.

26. ÉVFOLYAM
1980. 3. SZÁM

HU ISSN 0023–3773
Index: 26 408

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TARTALOM

MILLISITSNÉ KOVÁCS Katalin
A reprográfia és a szerzői jog 249
TREMKÓNÉ MESZLENY Mária
Tallózás a könyvtárismertetőkben 261
PAPP István
A KMK tevékenységének néhány vonásáról – 1979 269

Kitekintés

FUTALA Tibor
A regionális könyvtári funkció a szocialista országok könyvtárügyében 281
A nemzetközi kölcsönzésre vonatkozó IFLA irányelvek
(Ford.: SÜLE Gábor) 286
MÁTÉFY Györkné
A Sheffieldi Egyetemi Könyvtárról 293
A könyvtárak és az általános gazdasági válság
(Töm.: ZOLTÁN Imre) 300
Gazdasági válság – újszerű folyóiratok
(Töm.: HEGYKÖZI Ilona) 304
FEJES István
Az elektronikus információcsere hosszútávú kihatásai az információ-tudományra. „Személytől – személyhez" hálózatok 309

Szemle

ANDERSON, Ursula: Management training for librarians. *Vezetőképzés könyvtárosok számára* (Ism.: VADÁSZ Ferencné) 314
Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1976–1977.
(Ism.: MARÓT Miklós) 317
Előadások Szántó Tibor könyvművész életmű-kiállítása alkalmából
(Ism.: WIX Györgyné) 320

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Hazai szakirodalmi számítógépes információkereső szolgáltatások (Ism.: VÉGH Antalné) 323

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE 325

Contents 327

Inhalt 331

Содержание 335

E számunk szerzői, munkatársai: FEJES István (Kozmikus Geodéziai Obszervatórium, Penc), FUTALA Tibor (OMKDK), HEGYKÖZI Ilona (KMK), MARÓT Miklós (ELTE Egyetemi Könyvtár), MÁTÉFY Györkné (Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola), MILLISITSNÉ KOVÁCS Katalin (MTAK), PAPP István (KMK), SÜLE Gábor (OSZK), TREMKÓNÉ MESZLENY Mária (KMK), VADÁSZ Ferencné (KMK), VÉGH Antalné (Országos Gyógyszerészeti Intézet), WIX Györgyné (OSZK), ZOLTÁN Imre (tájékoztató mérnök).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A REPROGRÁFIA ÉS A SZERZŐI JOG*

MILLISITSNÉ KOVÁCS KATALIN

Reprográfia – kontra szerzői jog?

A reprográfia a tudományos fejlődés szolgálatában áll. Ezen a területen ma igen nagy fejlődésnek lehetünk tanúi. Könyvtár már az ókorban létezett, ezzel szemben a dokumentumok másolása a fényképezés feltalálásáig csak kézi úton volt lehetséges. Az e téren jelentkező ugrásszerű technikai fejlődés miatt napjainkban egyre több olyan jogi probléma merül fel, amelyek a könyvtárosokat közvetlenül érintik.

A reprográfia olyan vívmány, amely napjainkban világszerte intenzíven terjed. Egyre olcsóbbá, gyorsabbá válik a másolatok készítése a dokumentumokról, ezzel szemben a tudományos folyóiratok ára emelkedik.

Ez a fejlődés mind a felhasználók, mind a könyvtárosok gondolkodásába kezd beépülni. Régebben az olvasók néha csak egy-két oldal miatt vettek meg egy-egy könyvet vagy folyóiratot. Ha ezt az összeget meg akarták takarítani, fáradságos kézi másolással jutottak a szükséges dokumentum birtokába. Ma a helyzet más.

Nem ritka, hogy magánszemélyek is reprográfiai úton készült másolatot adnak kölcsön egymásnak az eredeti helyett. Számos nagyvállalatunk műszaki könyvtárában a szakemberek igényük szerint bármely szakkönyről vagy folyóiratcikkről másolatot kaphatnak. Nem meglepő, hogy a helyhiány és az anyagi ráfordítás miatt ezek a könyvtárak alapvető fontosságú szakkönyvekből is néha csak egy-két példányt vesznek, holott tudják, hogy ez a dokumentum legtöbb szakemberüket érdekli. *Szabadon másolhatnak ezek a könyvtárak? Nem kell-e a másolatokért szerzői jogdíjat fizetniök? Csak akkor készíthetnek-e másolatot a dokumentumról, ha náluk csak egy-két példányban hozzáférhető?*

Nos, nem mindegy, hogy Magyarországon, vagy valamely külföldi országban merül fel ez a probléma.

Minden ország ugyanis szuverén módon saját maga határozza meg jogszabályait, következésképpen elvileg nem kizárható, hogy az érdeklődő Budapesten, Moszkvában, Washingtonban vagy Londonban más-más választ fog kapni.

---

* A cikket a szerző a komplex főiskolai államvizsgára készített szakdolgozatának felhasználásával írta.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Tehát a „reprográfiai forradalom" számos újtípusú kérdést vetett fel. A folyóiratok előfizetőinek számában csökkenés mutatkozott a fejlett tőkés országokban, ami nem kis mértékben a másolatok könnyű hozzáférhetőségének és olcsóságának tudható be. Minthogy a szerzők és a kiadók az eladott könyvek, folyóiratok példányszáma alapján jutnak a honoráriumhoz, kiéleződött az ellentmondás a szerzők és a felhasználók érdekei között.

A szerzői jogról általában

A téma vizsgálatánál nélkülözhetetlen néhány szerzői jogi alapfogalom ismertetése.

A szerzői jog a polgári jog területére tartozik. Közelebbről, bizonyos szellemi alkotások jogi védelmére hivatott (legközelebbi rokona az iparjogvédelem, vagyis a találmányok, védjegyek, ipari minták, használati minták, a kereskedelmi név, know-how oltalma).

A szerzői jog legfontosabb szabályait Magyarországon az 1969. évi III. törvény (Szerzői jogi törvény – továbbiakban: Szjt.) szabályozza. Az alapvető szabályok mellett számos rendelet intézkedik az egyes részletkérdésekről pl. a kiadási szerződések feltételeiről.

Néhány forrás külön használja a szerzői jog és a kiadói jog kifejezést. Ennek a megkülönböztetésnek nyomát sem találjuk az Szjt-ben, és nézetem szerint gyakorlati szempontból sincs erre szükség. A két fogalom ugyanis, mint rész és egész viszonyul egymáshoz. A kiadói jog nem más, mint a szerzői jog egyik területe. Zavaróan hat, hogy a szakirodalomban ezt a két kifejezést azonos értelemben használják, ami valószínűleg az angol copyright szó szolgai fordításának következménye. Igaz ugyan, hogy a szerzői jog a „Gutenberg-féle forradalom" után sokáig csak a nyomtatott művek kiadására való kizárólagos jogot jelentette, ma azonban a TV, rádió, hanglemez stb. oltalmát is a szerzői jog biztosítja.

Gyakran előfordul továbbá, hogy – szintén az angol kifejezés hatására – a szerzői jog jogosultjait „szerzői tulajdonosnak" vagy „copyright-tulajdonosnak" nevezik.

A magyar jog szerint a szerzői jog személyes jogosultság, amely bizonyos vagyoni jogokkal jár együtt (jogdíj iránti igény). Ezért megfelelőbb a „jogosult" szó alkalmazása.

A szerzői jog területi hatályú: egy-egy állam törvénye elvileg csak a saját területén létrejött művek szerzői jogvédelmét biztosítja. A szerzői jog tehát nem „egyetemes". Ez a magyarázata annak, hogy a külföldön felmerülő szerzői jogi problémák megítéléséhez a megfelelő külföldi jogszabályok megismerése is szükséges. A másolásra mindig a másolás *helye* szerinti jog az irányadó.

Az államok közötti kapcsolatok már a múlt században szükségessé tették, hogy egyes államok két vagy több oldalú egyezményeket kössenek, amelyekben rögzítik, hogy egymás állampolgárainak azonos terjedelmű szerzői jogokat biztosítsanak. A fejlődés már 1886-ban szükségessé tette az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló nemzetközi szerződés, az úgynevezett *Berni Egyezmény* megkötését.

A Berni Egyezményhez azonban különböző okok miatt számos állam nem csatlakozott, ezért 1952-ben Genfben aláírták az *Egyetemes Szerzői Jogi Egyezményt.*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Magyarország mindkét egyezménynek tagja, ezért elmondható, hogy szerzői jogi törvényünk eleget tesz hazánk nemzetközi kötelezettségeinek is.

Mindkét egyezmény eltérő rendelkezéseket állapít meg a többszörözéssel kapcsolatban. A másolással kapcsolatban kifejezett rendelkezés nincs.

A Berni Egyezmény alapján védett irodalmi és művészeti művek szerzőit megilleti az a kizárólagos jog, hogy műveikről bármely módon és formában többszörözés csak az ő engedélyükkel készüljön. Az Egyezményhez tartozó országok törvényhozó szervei jogosultak arra, hogy különleges esetekben lehetővé tegyék az említett művek többszörözését, feltéve, hogy az ilyen többszörözés nem sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit.

Az Egyetemes Egyezmény a többszörözés jogát szintén a szerző kizárólagos jogának ismeri el, de több ajánlással igyekszik elősegíteni a szabad felhasználást tudományos, oktatási és egyéb célokra.

Az idézett nemzetközi egyezmények úgynevezett keretegyezmények, vagyis az egyes országok szerzői jogi törvényeinek alapelveit írják elő, de a részletes szabályozásban számos eltérés megengedett és lehetséges.

Minden ország szerzői jogi törvényének közös vonása, hogy a szerzőt személyhez fűződő és vagyoni jogok illetik meg. A személyi jogokat úgy kell értenünk, mint olyan jogosítványokat, amelyek csak embert illethetnek meg, intézményt soha. Mihez van joga a szerzőnek? Ahhoz pl., hogy eldöntse, műve nyilvánosságra hozható-e, vagy sem. A szerző személyhez fűződő joga az is, hogy eldöntse: nevét feltüntessék-e művén, vagy a mű álnév alatt jelenjék meg. A mű részletének átvétele, a mű idézése, vagy ismertetése esetén a szerző nevét meg kell jelölni. A személyi jogok időben korlátlanok. Tinódi Lantos Sebestyén szűk körben ismert művének ellopásával nem tetszeleghet senki Tinódi szerepében. A szerzőt a személyi jogain túl vagyoni jogok is megilletik, ezek azonban időben nem korlátlanok.

Korábban az országok egymástól egészen eltérő oltalmi időt állapítottak meg, ma azonban a nemzetközi egyezmények hatására a legtöbb ország a vagyoni jogok megszünését a szerző halálát követő 50 évben állapítja meg. (Szemléletében eltér ettől az Amerikai Egyesült Államok megoldása, amely korábban a mű megjelenését követő 28 évben határozta meg az oltalmi időtartamot – ez újabb 28 évre meghosszabbítható volt –, míg az 1978-ban hatályba lépett új törvény a mű megjelenésétől számított 75 évet ír elő.)

A vagyoni jogok közül a legalapvetőbbek azok, amelyek értelmében a mű bármely felhasználása csak a szerző vagy jogutódja hozzájárulásával lehetséges.

A vagyoni jogok nem érvényesülnek minden esetben. A kivételeket a szerzői jog korlátainak nevezzük.

Alperes – az Egyesült Államok

Az Egyesült Államok jogában nagyobb szerephez jutnak a híres bírósági ügyek, mint azt pl. Magyarországon tapasztalhatjuk. Az a per, amely az amerikai szerzői jog fejlődésében döntőnek bizonyult, a Williams and Wilkins Company orvosi kiadóvállalatnak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

két állami könyvtárhálózat ellen indított pere volt. A tárgyilagos szerzők által is drámainak és földrengetőnek nevezett eljárást a kiadóvállalat 1968-ban indította voltaképpen az Egyesült Államok ellen.[1] A cég ugyanis féltékenyen figyelte a reprográfiai eszközök gyors terjedését az egyetemi körökben, különösen a másolás rohamos terjedését a könyvtárakban. Nyilvánvaló, hogy a kiadó figyelmét a fejlődés roppant arányai keltették fel. A kiadó természetesen nem a másolás ellen lépett fel, hanem azt kifogásolta, hogy nem kap jogdíjat a kiadványairól készített 30 000 másolat után. Első fokon a kiadó megnyerte a pert, ám számolnia kellett azzal, hogy a két beperelt könyvtárhálózat az általa kiadott műveket nem fogja megrendelni, vagy ezekből a művekből kevesebbet rendel. A Williams and Wilkins cég ezért kompromisszumos lépésre szánta el magát. Ez érthető, hiszen a perrel kiásták a csatabárdot a kiadók és a könyvtárak között. A könyvtárak egyöntetű felháborodása miatt a Williams and Wilkins „magányos farkasként" állt szemben a könyvtárakkal.

A kompromisszumos megoldás abban állt, hogy a kiadó két javaslatot tett a könyvtáraknak ún. blankettaengedélyezésre. Ennek értelmében a könyvtárak évente kiadványonként 3,65 dollárt fizetnének a szerzői jogi oltalom lejáratáig (ez a per idején a mű megjelenésétől számított 56 év, az új törvény szerint 75 év). Ennek fejében a szerzői joggal védett művekről a könyvtárak szabadon készíthetnek másolatokat, de nem sokszorosíthatnak. A másik javaslat a könyvtárközi kölcsönzésre vonatkozott. Eszerint a könyvtárak oldalanként 5 cent díjat fizetnének.[2] Minthogy ezeket a javaslatokat a könyvtárak nem fogadták el, az eljárás 1975-ben folytatódott. A Legfelsőbb Bíróság 4:4 arányban szavazott, tehát nem döntött a kérdésben. (A kilencedik bíró, aki az ügyet eldönthette volna, nem szavazhatott, mivel szerepelt a korábbi eljárásban.) Bár az amerikai jogászok azt mondják, hogy „a nehéz ügyek rossz törvényt szülnek", az eset jelentősége mégis meglehetősen nagy.

A másolatkészítés szabadsága a magyar jogban

Hatályos szerzői jogi törvényünk számos ország előírásaihoz hasonlóan *a szerzői jog* következő korlátait ismeri:

- a szabad felhasználás (a szerző hozzászólása nélkül, díjtalanul)
- felhasználás a szerző hozzájárulása nélkül, díjazás mellett (rádió, TV számára biztosítja a törvény)
- felhasználás engedélyezése társadalmi érdekből (díjazás mellett) bírósági ítélet alapján.

A másolás szempontjából kizárólag a *szabad felhasználás* az érdekes, vagyis ahol a felhasználás díjtalan és ahhoz a szerző hozzájárulása nem szükséges. (Ide tartozik még többek között a nyilvánosságra hozott mű részletének idézése, iskolai oktatási célra való átvétele, felhasználása – bizonyos kivételekkel – új, önálló mű alkotásához stb., valamint a mű egyes példányainak kölcsönzése.) A Szjt 18.§. (1.) bekezdése ugyanis így rendelkezik:

„Nyilvánosságra hozott műről bárki készíthet másolatot, ha ez nem szolgálja sem forgalombahozatal, sem jövedelemszerzés célját, és a szerző jogos érdekeit egyébként sem sérti."

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Másolatot tehát bármikor bárki készíthet, ha

a) *A mű már nyilvánosságra került.* A nyilvánosságra hozatal „bármilyen cselekmény vagy magatartás, amelynek révén a mű elhagyja az alkotó rendelkezési körét és meg nem határozott más személyek számára hozzáférhetővé válik".[3]

Nem kerül nyilvánosságra tehát a disszertáció, vagy az olyan szerzői jog alá eső dokumentum, amely államtitkot, szolgálati titkot vagy ipari titkot (know-how-t) tartalmaz. A dokumentumok esetében a nyilvánosságra hozatal módja nagyon sokféle lehet, így pl. kiadás, nyilvános előadás, hangfelvétel nyilvános lejátszása. Nagyon lényeges tehát, hogy a másolandó mű a másolás előtt nyilvánosságra került-e. *A nyilvánosságra nem került mű másolása* ugyanis a szerző személyéhez fűződő jogait sérti, illetőleg titkos dokumentum esetén büntetőjogi felelősségrevonást vonhat maga után. Amennyiben tehát a nyilvánosságra hozatal előtti műről akarunk másolatot készíteni, úgy a szerző előzetes hozzájárulását ki kell kérnünk.

b) *A másolat forgalomba hozatal céljára nem használható fel.* A forgalomba hozatal a műről készült példányoknak a nagyközönség körében való elterjesztése, illetőleg ennek érdekében raktáron tartása. *Közömbös, hogy az ellenérték mellett vagy ingyenesen történik-e.* Ha egy kiadóvállalat már megjelentetett egy művet, kifejezett engedély hiányában más (pl. könyvtár) a műről készített másolatokat sem hozhatja forgalomba, mert ebben az esetben a szerzői jog bitorlását követné el. (A kiadási szerződésben ugyanis a szerző vagyoni jogait a kiadóra ruházza át. Ennek következtében a kiadó lesz az egyedüli jogosult a mű forgalomba hozatalára.) A kiadó saját nevében felléphet a kalózkiadás ellen, akkor is, ha ez másolatok formájában történik.

c) *A másolat jövedelemszerzés céljára nem használható fel.* Ennek folytán a más részére készített másolatért legfeljebb a ténylegesen felmerült költségek megtérítése igényelhető.

Jövedelemszerzési cél alatt azt értjük, hogy valaki vagy valamely intézmény ellenérték fejében rendszeresen készít más részére másolatokat. Egy fénymásoló szövetkezet is csak „hozott anyagból" dolgozhat, vagyis az ellenértéket csak a másolási tevékenységért kérheti és ő maga nem ajánlhat fel eladásra szerzői jogi oltalom alá eső művekről készített másolatot. Ez nem akadályozza természetesen azt, hogy valaki a magával hozott modern verseskötetről vagy aktuális cikkről másolatot kérjen és kapjon.

d) *A szerző jogos érdekét egyébként se sértse.* Az eddig felsorolt feltételek nem a jogalkalmazó, a bíróság megítélésétől függnek. Annak megállapítása azonban, hogy a másolatkészítés a szerző jogos érdekét sérti, bár sem forgalomba hozatal, sem jövedelemszerzés célját nem szolgálja, kifejezetten *a bírói joggyakorlatra van bízva.* Ez a „kiskapu" semmiképpen nem nyújt biztonságot a dokumentációnak, illetve a másolást végzőnek, hiszen nyitva hagyják azt a kérdést, hogy vajon a törvényben kifejezetten meghatározott eseteken túlmenően mikor beszélhetünk a szerző jogos érdekének megsértéséről.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a szabad felhasználás az a jogi keret, amely lehetővé teszi, hogy az emberi kultúra és a tudomány értékeit ne pusztán árucikknek tekintsük, és ezáltal a korszerű művek elterjedésének meghatározott körülményeit szerzői jogdíj-mentesnek ismerjük el. A szabad felhasználás bármilyen korlátozása a szerzők anyagi érdekei felé hajlás tünete. *A szocialista államok kultúrpolitikáját éppen az jellemzi,*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hogy a közművelődés, a tudomány, az oktatás érdekében számos kulturális és tudományos értéket ingyenesen vagy névleges térítés mellett nyújt. A másolatkészítés szabadsága is a szerzői jogi oltalom alatt álló művek elterjedésének szolgálatában áll, elősegítve e művek megfelelő – és jogszerű – felhasználását.

A jogsértés következményei

Minden jogszabály tartalmaz intézkedést arra az esetre, ha az előírásokat megsértik, nem tartják be. Röviden érinteni kell tehát azokat a rendelkezéseket (jogi nyelven: *szankciókat*), amelyeket a Szjt 52.§-a ír elő. Eszerint:

(1) „A szerző jogainak megsértése esetén – az eset körülményei szerint – a következő polgári jogi igényeket támaszthatja:

a) követelheti a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását;

b) követelheti a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől;

c) követelheti, hogy a jogsértő – nyilatkozattal vagy más megfelelő módon – adjon elégtételt, és hogy szükség esetén a jogsértő részéről és költségén az elégtételnek megfelelő nyilvánosságot biztosítsanak;

d) követelheti a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását a jogsértő részéről vagy költségén, továbbá a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítését, illetve jogsértő mivoltától megfosztását."

(2) „Ha a szerzői jog megsértése vagyoni kárt is okozott, a polgári felelősség szabályai szerint kártérítés jár." Kártérítésre alap az is, ha a szerző személyéhez fűződő jogait tartósan vagy súlyosan megsértik.

Mi történik tehát akkor, ha pl. egy könyvtár a másolási szabadsággal visszaél és mondjuk kétszáz példányban másolatot készít egy folyóiratcikkről, majd a másolati példányokat a könyvtár alkalmazottai jó pénzért értékesítik. A fegyelmi eljáráson túl ebben az esetben a szerző vagy a kiadó beperelheti a könyvtárat. A perben követelheti, hogy a bíróság állapítsa meg: a könyvtár a szerzői jogot megsértette.

Követelheti, hogy további jogsértő másolatokat ne készíthessen a könyvtár és jogsértés a jövőben ne forduljon elő. A jogosult továbbá erkölcsi és anyagi elégtételt követelhet. Az erkölcsi elégtétel általában abban áll, hogy a könyvtár költségén a napilapokban olyan közleményt jelentetnek meg, amely beszámol a jogsértésről és annak abbahagyásáról. A jogsértést megelőző állapotot általában nagyon nehéz helyreállítani, nehéz olyan helyzetet teremteni, mintha mi sem történt volna. A jogtalanul készített és terjesztett másolati példányokat – ha erre mód van – vissza kell vonni és a jóhiszemű felhasználónak a másolatért fizetett összeget vissza kell téríteni. A jogsértéssel előállított dolog – ez esetben a jogtalanul készített másolat – megsemmisítése esetleg nem célszerű. A másológép megsemmisítése szintén felesleges kárt jelentene.

Nem tudok arról, hogy ilyen eset valóban előfordult-e. Annyi azonban bizonyos, hogy *a könyvtárak alkalmazottai szerzői jogot nem tanulnak és elkövethetnek jogsértést tájékozatlanságból a legnagyobb jóhiszeműség mellett is.*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A magyar törvény nem tartalmaz rendelkezést arra nézve, *hány másolat* készíthető a szerzői jog megsértése nélkül. Ez azonban nem jelenti azt, hogy korlátlan példányszám készíthető. Nincs ugyanis megengedve másolatok készítése a szerző hozzájárulása nélkül olyan nagy példányszámban, amely a mű értékesítésének kilátásait (sőt, esetleg még a lehetőségét is) károsan befolyásolhatja. A szabadon készíthető másolatok legmagasabb példányszámát mindig az adott esethez képest kell megállapítani. Általános érvényű alsó-felső határ nincs.[3]

Végezetül álljanak itt *Ficsor Mihálynak*, a magyar Szerzői Jogvédő Hivatal elnökének szavai: „A magánfelhasználás újszerű kérdéseit a magyar szerzői jog sem kerülheti meg. Ez már csak azért sem lehetséges, mert a szerzői jog nemzetközi fejlődése, az új normák kialakulása és bevezetése mindazoknak az egyezményeknek a révén, amelyeknek Magyarország is részese, előbb-utóbb szükségképpen sürgető kérdéseket szül.

Fel kell készülni arra, hogy ezekre a kérdésekre időben meg kell adni a szocialista szerzői jog elvein — mindenekelőtt a szerzők érdekeinek és a társadalmi érdekeknek a harmonikus összehangolásán — alapuló reális választ."[4]

A másolás joga külföldön

A szocialista országok szerzői jogi törvényei a másolatkészítés modern problémáival nemigen foglalkoznak. A szabályozás a magyar törvényhez igen hasonló. Közös az, hogy a reprodukció eszközeiről, továbbá a szabadon készíthető példányok mennyiségéről nem tesznek említést.

A fejlődő országokban a gyarmati rendszer felbomlása után az első időszakban kizárólag az angol vagy a francia törvény mintájára készített jogszabályok voltak hatályban. Nigériában például még ma is a korábbi 1911-es angol törvény van érvényben. A fejlődés jelenlegi szakaszában, amikor megerősödik a fejlődő országok nem-imperialista útja, távolodás tapasztalható a korábbi gyarmattartó országok jogától. A fejlődő országok a szocialista országokhoz hasonló szerzői jogi szabályozást fogadnak el és lassanként teljesen elszakadnak a volt gyarmattartó országok jogától.

Példaként említhető az Afrikai Szellemi Tulajdon Szervezetének megalakításáról szóló egyezmény vonatkozó rendelkezése. (Az egyezmény még nem lépett hatályba.)

„Közkönyvtárak, nem-kereskedelmi dokumentációs központok, tudományos intézetek és oktatási intézmények jogszerűen másolhatnak bármilyen művet, amely korábban jogszerűen hozzáférhetővé vált a nyilvánosság számára, tevékenységükhöz szükséges másolatban, feltéve, hogy ez a másolat nem sérti a mű normális kiaknázását vagy nem okoz igazságtalan hátrányt a szerző törvényes érdekeinek"[5]

Amennyiben az egyezmény hatályba lép, úgy az afrikai országok nagy része egy rugalmas szerzői jogi szabályozást mondhat magáénak.

Az eddig ismertetett jogszabályi előírásoktól jelentősen különbözik az *angol* törvény rendelkezése, amely *„fair dealing"* (tisztességes felhasználás) néven vált ismertté. A „fair dealing" a szerzői jogvédelemben részesülő dokumentum „ésszerűen arányos"

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

részének másolása mellett azt is magába foglalja, hogy a másolás kutatás- vagy tanulmány céljára történjék, nem pedig üzleti-kereskedelmi célra.[6]

Néhány konkrétum: a könyvtárak másolási lehetőségeit szabályozó 7. szakasz szerint a periodikumok egy-egy számából csak egyetlen cikk másolható, egyetlen példányban, a felhasználó számára az említett célból, a másolási költségek megtérítése mellett egyéb művekből a könyvtár csak abban az esetben készíthet másolatot, ha nem ismeri és szokványos módon nem is tudja felderíteni olyan személy nevét és címét, akinek van joga a másolási engedély megadására. A jogosult könyvtárnak nem szabad a másolatért az önköltségi árnál alacsonyabb ellenszolgáltatást szedni, és az ellenszolgáltatásba be kell kalkulálni bizonyos, a könyvtár fenntartási költségeihez való hozzájárulást. Evvel kívánja az angol törvény elérni, hogy a másolatok költségeinek alacsony volta ne csökkentse a folyóirat eredeti példányainak kelendőségét.[7]

Összefoglalva: *A másolás elvégezhető szerzői jog védelme alatt álló műről, ha:*

a) a másoló tulajdonában már van egy eredeti példány,
b) nem helyettesíti a másolás tényével több példány megvásárlását,
c) a másolást végző nem tesz szert üzleti haszonra,
d) a másolat csak egy példányban, elméleti tudományos kutatási célból, személyes használatra készül.

A felhasználó oldaláról *jogosan használható a szerzői jog védelme alatt álló műről* (vagy annak egy részéről) *készült másolat, ha:*

a) a másolás hosszadalmas kézi másolást helyettesít,
b) a megrendelő személyes használatra kéri a másolatot, tovább nem adja, kereskedelmi forgalomba nem hozza,
c) a másolat tartalmát, új önállónak tekinthető művében használja fel,
d) felelősséget vállal a másolat rendeltetésszerű felhasználásáról.[8]

Az ausztrál törvény előírásai nem tartalmaznak különlegességet és elsősorban az angol törvényhez hasonlítanak. Az utóbbi években azonban erőteljesen kiéleződött a szerzői jog megsértésének kérdése a pénzbedobós másolóberendezések elterjedése miatt.

A magyar Szerzői Jogvédő Hivatalnak megfelelő ausztráliai szerv, a Szerzői Jogi Tanács kísérleteket tett arra, hogy olyan jellegű megállapodásokat hozzon létre, amelyekkel Svédországban és az NSZK-ban találkozhatunk. Az egyetemek általában ellenállnak annak a szerzői jogi igénynek, hogy a másolásért jogdíjat fizessenek. Még kedvezőtlenebbé tette az egyetemek helyzetét az úgynevezett *Moorhouse-ügy*. Ezt a pert a Szerzői Jogi Tanács provokálta; megbízásból egy egyetemi könyvtárban az egyik felhasználó egy 10 oldalas novellát két példányban lemásolt F. Moorhouse szabadpolcon levő 220 oldalas novelláskötetéből. *A másolásra a felhasználónak sem kutatási, sem tanulmányi célból nem volt szüksége.*

Tekintettel arra, hogy a másolás egy egyetem másológépén történt, a bíróság az egyetem felelősségét állapította meg a szerzői jogba ütköző cselekményért. A felhasználó a könyvet szabadpolcról vette le, a másolóberendezés az egyetemi könyvtár tulajdonában volt; a gépet felügyelet nélkül bárki használhatta; a könyvtárlátogatók nem részesültek kellő figyelmeztetésben. Mindez elegendő volt arra, hogy a bíróság az egyetemet marasztalja el.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Moorhouse-ügyben felmerült problémák megoldására az ausztrál kormány bizottságot hívott életre. A nem túl távoli jövőben várható a szerzői jogi törvény módosítása.[9] Ami Ausztráliában még csak törekvése a szerzőknek, illetőleg az érdekeik képviseletére hivatott állami szervnek, az Svédországban, az NSZK-ban és az Egyesült Államokban – bizonyos eltérésekkel – megvalósult.

A jogdíjfizetés rendszere Svédországban és az NSZK-ban

Svédországban az 1960-as törvény kimondja, hogy archívumok és könyvtárak másolatokat készíthetnek irodalmi vagy művészeti művekről személyes használatra. A könyvtárak nem fizetnek használati díjat a fotómásolással kapcsolatban, de értesíteniük kell a svéd Szerzői Alapot az elkészített kópiákról. A svéd állam az Alapon keresztül bizonyos összeget fizet a szerzőnek a másolás mértékétől függően.

A svéd kormány, valamint a szerzőket és a kiadókat képviselő szervezetek egy csoportja között 1973-ban szerződés jött létre a szerzői jog alá eső műveknek az iskolákban való másolásáról. A svéd iskolákban ugyanis a másolás gyakorlata már olyan méreteket öltött, hogy a probléma tanulmányozására egy bizottságot alakítottak, amely 1968-ban egy statisztikai tanulmányt készített. Ez a tanulmány feltárta, hogy csupán a svéd iskolákban 150 millió másolat készült évente. Ennek 60 %-át teszik ki a könyvekről és tankönyvekről, 14 %-át az újságokról és folyóiratokról, végül csupán 3 %-át teszik ki a regényekről, színdarabokról és egyéb irodalmi művekről készült másolatok.

A megállapodás értelmében a szervezetek általános engedélyt adnak a tanároknak arra, hogy az iskolákban bizonyos határok között másolatokat készíthessenek szerzői jog alá eső művekről.

Az engedély birtokában a tanároknak nem kell kikérniük a másoláshoz az érintett szerzők előzetes hozzájárulását, számukra a másolás ingyenes. A svéd kormány vállalja, hogy az aktuálisan elkészített másolatok száma alapján díjat fizet a szerzők és a kiadók újonnan életre hívott társaságának, a BONUS-nak.[10]

Az NSZK szerzői jogi törvénye 1965-ből való. A szabad felhasználás körében igen szűkmarkú: voltaképpen csak a személyes célú felhasználást engedi meg jogdíj fizetés nélkül. A másolatkészítés ilymódon általában jogdíjköteles tevékenység. A honoráriumok kezelésére két társaságot alakítottak. A WISSENSCHAFT („Tudomány") nevű társaság a tudományos könyvek és folyóiratok másolása révén járó jogdíjak összegyűjtésére és a szerzők valamint a kiadók közötti elosztására hivatott. Ugyanezt a tevékenységet a szépirodalmi művek esetében a WORT („Szó") nevű társaság végzi el.

Engedmények a szerzők javára – avagy áttörés az USA-ban

Az Amerikai Egyesült Államok korábbi szerzői jogi törvénye 1909-ben keletkezett. Ez a szabályozás az 1956. évi angol törvényhez volt hasonló azzal a különbséggel, hogy itt a tisztességes felhasználást nem „fair dealing"-nek, hanem „fair use"-nak nevezik. Az USA

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

új szerzői jogi törvényét 1976-ban adták ki, és hosszú átmeneti időszak után 1978. január 1-ével lépett hatályba.

Bizonyos, hogy a törvényhozókat a már ismertetett Williams and Wilkins eset nagyban befolyásolta. Az új törvény ugyanis számos engedményt tett a szerzők és a kiadók javára és a szabad felhasználású (tehát jogdíjmentes) másolás körét igen szigorúan és aprólékosan határozta meg. A törvény két szakasza (a 107. és 108. szakasz) különösen lényeges a dokumentumok hozzáférhetősége és a könyvtári szolgáltatások szempontjából.

A 107. szakasz a kizárólagos szerzői jogok korlátozásai közül a „fair use" (tisztességes felhasználás), míg a 108. szakasz a könyvtárak és archívumok körét szabályozza.

A 107. szakasz szerint „a szerzői jog által védett mű tisztességes felhasználása – beleértve a másolatokkal vagy hanglemezen vagy bármely más eszközzel történő reprodukcióját, olyan célokból, mint kritika, kommentár, híradás, tanítás (beleértve a többszörös másolatokat iskolai felhasználásra), tanulmányok folytatása, vagy kutatás nem minősül a szerzői jog bitorlásának. Annak meghatározására, vajon meghatározott esetben a mű felhasználása tisztességesnek minősül-e, a következő tényezőket kell figyelembe venni.

1. A használat célját és jellegét tekintve: a használat kereskedelmi természetű-e, avagy nem üzleti, oktatási célokból történik.
2. A szerzői jog által védett mű természete.
3. A felhasznált rész mennyisége a szerzői jog alatt álló mű egészéhez képest.
4. A használat hatása a mű potenciális piacára vagy értékére.[11]

A 107. szakasz tehát a szabad felhasználás körét határozza meg és előírja azokat a szempontokat, amelyek alapján a használat tisztességesnek vagy tisztességtelennek minősül. Ezzel még nem is lenne baj, ám a törvény a következő 108. szakasza igen szűkre szabja a szerzői joggal védett művekről való másolás kereteit. (A törvény oldalakon keresztül sorolja a kivételeket és a kivételek alól való kivételeket.)

A változtatás nélkül kimásolható tételek a következők:

- valamely könyv egyik fejezete;
- folyóirat – vagy újságcikk;
- novella, rövid esszé (tanulmány), vagy rövid vers;
- könyvekben, folyóiratokban vagy újságokban megjelent ábra, grafikon, diagram, rajz vagy kép.

A törvény a könyvtárak számára a következő tételek másolását engedélyezi:

- folyóiratoknak az utolsó öt éven belül megjelent számai, évente legfeljebb 6 példányban;
- nagyobb terjedelmű művek kisebb részei, évente legfeljebb 6 példányban;
- közzé nem tett művek, állományvédelmi és biztonsági célból egy példányban;
- megrongálódott művek, a használhatatlan részek kicserélése céljából;
- olyan elfogyott kiadványok, amelyek elfogadható áron nem hozzáférhetők.[12]

Nem meglepő ezek után, hogy az oktatási célú másolást is drákói szigorral korlátozza a jogszabály. (Gondoljunk csak arra, hogy a svéd törvény mennyivel szabadabb felhasználást enged oktatási célból.) Az ijesztően aprólékos felsorolásokból csak néhány jellemző részletet idézek:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Jogdíjfizetési kötelezettség nélkül másolható egy-egy iskolai osztály tanulói létszámának megfelelő számú másolat (nagylétszámú osztályok előnyben!), pl. egy teljes vers, ha az 250 szónál kevesebb és terjedelme két nyomtatott oldalt nem halad meg, vagy egy teljes cikk, novella, vagy esszé, ha 2500 szót nem haladja meg, stb.

Magam előtt látom egy amerikai iskola tanárait, amikor boldog mosollyal nyugtázzák egy hosszú számlálás után, hogy a másolni kívánt novella mondjuk csupán 2498 szóból áll, és ugyanőket borús arccal, amikor egy vers 251. szavához érkeznek. Ez a szigorú és bonyolult rendszer méltán váltott ki elkeseredettséget és csalódottságot a felhasználók körében. Az új szerzői jogi törvény közzététele után ugyanis már nemcsak a Williams and Wilkins Company, hanem más kiadók is „örömünnepet ültek" és hozzáláttak a szerzői jogdíjak beszedését szabályozó rendszer kialakításához.

Néhány tudományos kiadó (pl. az Amerikai Fizikai Intézet – American Institute of Physics) közzétette az új szerzői jogi törvény hatálybalépése utáni politikájának irányelveit. Megkívánja például a szerzőktől, hogy ruházzák át jogaikat a publikálásra elfogadott cikkekkel kapcsolatban. Minden egyes folyóiratszám elején részletes tájékoztatást tesznek majd közzé a cikkekkel kapcsolatos szerzői jogról. A cikkek első oldalának alján pedig egy kódszám kíséretében ott fog díszelegni az az összeg, amelyet a folyóiratcikk másolásáért a kiadó követel.[13]

Létrehoztak az USÁ-ban is olyan díjbeszedő társaságokat, amelyek a szerzői jogdíjak nyilvántartását, elszámolását, behajtását és elosztását végzik.

Végkövetkeztetések helyett

Az eddigiekből láthattuk, hogy a reprográfia terén tapasztalható fejlődés milyen kérdéseket vet fel és láthattuk azt is, hogy ezekre a kérdésekre a különböző országokban milyen választ keresnek, illetve milyen megoldásokat fogadnak el. A szocialista országoknak a másolatkészítés szabadságán alapuló megoldása lényegesen különbözik a fejlett tőkés országokban teret nyerő azon felfogástól, amely a másolást általában jogdíjköteles tevékenységnek tekinti, és a szabad felhasználás körét a másolatkészítés tekintetében erősen korlátozza. Ezzel összefüggésben a szocialista országokban technikai-szervezési jellegű szabályozással nemigen találkozunk, míg a fejlett tőkés országokban fokozatosan kiépülnek a szerzői jogdíjak számításának és beszedésének szervezeti keretei.

Nem tudhatjuk, hogy az Egyesült Államok jogában bekövetkezett „nagy áttörés" mikor és mennyiben terjed át más országokra. Nagyon tanulságosak azonban azok az érvek, amelyek a könyvtárak jogdíjkötelezettségével szemben 1971-ben az NSZK-ban merültek fel egy törvényjavaslat vitájánál.

1. Technikailag megoldhatatlannak tűnik, mert elképzelhetetlen, hogy minden kölcsönzött könyvet szerzői jogdíjjal terheljenek, s valamennyi könyv kölcsönzésekor vizsgálják, vajon a könyv szerzői jogi oltalom alatt áll-e, vagy sem.
2. Igazságtalan eredményre vezetne a szerzői jogdíjnak átalányösszegben való megfizettetése az olvasókkal, mert ez esetben azok az olvasók is szerzői jogdíjat fizetnének, akik szerzői jogvédelem alatt nem álló műveket olvasnak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

3. Az olvasókkal fizettetett szerzői jogdíjak elszámolása olyan jelentős ügyviteli és pénzügyi terheket róna a nyilvános könyvtárakra, ami nem állna arányban a tervezett bevétellel.
4. A nyilvános könyvtárak ingyenessége fontos társadalom- és művelődéspolitikai eredmény, amelyet a tervezett intézkedés veszélyeztetne.
5. Ha a szerzői jogdíj nem az olvasókat, hanem a nyilvános könyvtárakat, illetve az azokat fenntartó intézményeket terhelné, úgy ez csak az állománygyarapítás vagy egyéb fenntartási költségek terhére volna elszámolható, ami gyakorlatilag az állománygyarapítást befolyásolná hátrányosan.[14]

Összefoglalásként megállapítható, hogy a másolatkészítés után fizetendő szerzői jogdíjak problémája nem jelentkezik azonos formában és élességgel a különböző országokban, ezért nemzetközi szinten mindeddig nem született meg a kérdés megoldása. Az UNESCO szakértőinek 1975-ben tartott tanácskozásán javaslat született, amely szerint azokban az államokban, ahol a reprográfiai úton történő másolatkészítés széles körben elterjedt, olyan kollektív szerződési rendszer létrehozása válik szükségessé, amely a szerzői jogdíjak beszedését biztosítja.

Zárószóként a lengyel *Andrzej Kopff* professzort idézem: „A különböző érdekeket gondosan elemezni és egyeztetni kell, ügyelve arra, hogy a díjazás rendszere ösztönözze az alkotókat és érdemes legyen a tudomány, a technika és a kultúra haladásáért anyagi áldozatot hozni."[15]

HIVATKOZÁSOK

1. LYONS, Patrice: Judicial construction of United States Copyright law. = Revue Internationale du Droit d'auteur. Paris, LXXXXIX.évf. 1979. január. 29–76. p.
2. REVILLE, Charles O. Jr.: The Williams and Wilkins Company vs. The United States. Another Charge of the Light Brigade. = The Journal of Micrographics. 6.vol. 1973. 6.no. 238–239. p.
3. BENÁRD Aurél – TIMÁR István: A szerzői jog kézikönyve. Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1973. 810 p.
4. FICSOR Mihály: Üres kazetták. = Magyarország. 1978. 41.sz. 26. p.
5. Industrial Property. 18.vol. 1979. no.4. 57–65. p.
6. CORNISCH, W. R.: Photocopying libraries and the copyright law of the United Kingdom.
7. NIZSALOVSZKY Endre: Tudományos dokumentáció és szerzői jog. = TMT. 18.évf. 1971. 8–9. szám. 607–625. p.
8. OMFB 18–407/IV.–T. Bp. 1969. 38–40. p.
9. LAHORE, James: Photocopying in Austrialian libraries. Developments in copyright law. = Int. Law Libr. 4.vol. 1976. 1.no. 32–37.p.
10. Copyright and Designs Law Report of the Committee to Consider the Law of Copyright and Designs. London, 1977. 280 p.
11. Revue Internationale du Droit d'Auteur. LXXXXIV.évf. 1977. 100–232.p.
12. Új Copyright törvény az USA-ban. = TMT. 25.évf. 1978. 4.szám. 209. p.
13. SKOLNIK, Herman: Living with the new Copyright Law. = Journal of Chemical Information and Computer Sciences. 17.vol. 1977. 4.no. 217. p.
14. A szerzői jogi törvényt módosító NSZK törvényjavaslatok. = TMT. 18.évf. 1971. 10. szám.
15. KOPFF, Andrzej: A technikai haladás meg a szerzői és találmányi jog. = Magyar Jog. 1977. 1020. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TALLÓZÁS A KÖNYVTÁRISMERTETŐKBEN

TREMKÓNÉ MESZLENY MÁRIA

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ Könyvtártudományi Szakkönyvtára 1978-ban újabb különgyűjteménnyel gazdagodott. A könyvtári aprónyomtatványok és könyvtárismertetők gyűjteménnyé szervezését a könyvtáraknak az a régi és dicséretes gyakorlata tette lehetővé, hogy időnként megküldik könyvtárunknak elkészült könyvtárismertetőiket. Az évek során így összegyűlt anyag ma már figyelemre méltó gyűjteményt képez, amelynek továbbépítése a külföldi anyaggal kibővítve a lehetőségekhez képest tovább folyik.

A sokféle könyvtárismertetőbe belelapozva szinte végigkísérhetjük, hogyan válik a gyanútlan „olvasnivágyó" lassanként tudatos könyvtárhasználóvá. Jó dolog, hogy már az általános iskola alsó tagozatában megismerkedhetnek gyermekeink a könyvtárhasználat legelemibb szabályaival, hogy apró sikerélmények szerettetik meg velük a könyvtárat. A szóban forgó könyvtárismertetők elősegítik e sikerélményeket azzal, hogy a legtöbb helyen már a beiratkozás alkalmával kézbe adják azokat. De találkozhatunk velük az olvasótermek asztalain elszórva, vagy szerényen meghúzódva egy-egy katalógusszekrény tetején. Némely könyvtárismertető egyenesen kelleti magát díszes mivoltában, hozzájutni ezekhez viszont valóban csak kivételes esetekben lehet, főleg ha a könyvesboltokban is találkozunk velük, mint pl. a Tudományos Akadémia Könyvtárának jubileumi kiadványával.

Mivel a használó sok mindenre kíváncsi, jogos a kérdés, hogy milyen követelményeknek feleljen meg egy könyvtárismertető? Elegendő-e, ha csak a legfontosabb tudnivalókra szorítkozik (a könyvtár nyitvatartása, az olvasóterem használata, a kölcsönzés rendje, szolgáltatások stb.), vagy foglalkozzék a könyvtár gyűjtőkörével és az állomány nagyságával is, ismertetve a könyvtár feladatait és – ha van – a könyvtár múltját is?

Nyilvánvalóan a legszerencsésebb, ha egy könyvtárismertető mindegyik követelménynek megfelel, ráadásul még elegendő példányszámban is rendelkezésünkre áll. Pénzügyi okokból azonban előfordul, hogy igényeinket mérsékelni kell egy kimondottan szűkszavú ismertetőre, amelyet később sem tudunk kiegészíteni egy oldottabb formában közreadott illusztrált kiadvánnyal. Ezzel magyarázható, hogy a Könyvtártudományi Szakkönyvtár gyűjteményében különféle céllal és igénnyel készített könyvtárismertetővel találkozhatunk.

Mivel érdekesnek igérkezik ezeknek az ismertetőknek összehasonlítása és a használók körének vizsgálata, 1979. tavaszán levélben megkerestük a megyei könyvtárakat és szakkönyvtárakat, és az alábbi kérdésekre vártunk választ:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– Milyen időközökben és hány példányban adják ki könyvtárismertetőiket?
– Kinek a számára és milyen céllal készülnek azok? Amennyiben nemcsak az új beiratkozók eligazítása a cél, milyen intézményeknek juttatnak az ismertetőkből és milyen rend szerint történik az elosztás?
– Hogyan lehet elkészültükről tudomást szerezni, és beszerezhetőek-e azok?

A 21 intézménynek megküldött levélre igen rövid időn belül megkaptuk a válaszokat, amelyért ezúton mondunk köszönetet. A válaszlevelek többségével újabb ismertetőket is kaptunk.

Tallózva az ismertetők között, kitűnt, hogy e kiadványok – szinte minden könyvtártípusban – elsődlegesen az újonnan beiratkozókat vezetik be a könyvtár általános használatába. Rövidebben vagy hosszabban mindegyik ismertető kitér a beiratkozásra, a kölcsönzésre, az olvasóterem használatára és a katalógusok használatára. Megoszlik az arány – természetszerűleg a funkciókhoz igazodva – a betűrendes és a szakkatalógus, illetve a különkatalógusok használatának részletezésében és ugyanez tapasztalható a különgyűjtemények ismertetésében is.

Ugy vélem azonban, hogy ennek ellenére van még tennivaló azért, hogy a könyvtárismertetők betöltsék feladatukat. Szükség van a könyvtár általános bemutatásán kívül olyan részletes, ugyanakkor tapintatosan oktató „guide"-ra, amely nemcsak a beiratkozáskor, hanem később – a könyvtár használatának kezdeti nehézségein – is átsegíti az olvasót. Tudjuk, hogy az új olvasók többsége mérhetetlenül érzékeny lélek, akit elbátortalanít a könyvtári „nagyüzem" látványa, aki restell kérdezősködni, ha eltéved a katalógusszekrények labirintusában, vagy aki időnként elfelejti az olvasószolgálatos szabatos eligazítását arról, hogy mit, hol, hogyan találhat meg. Ezt a rossz érzést – amely talán elidegeníti az olvasót a könyvtártól, mielőtt megnyertük volna őt – oldaná fel, ha az olvasóval az eddigi gyakorlatnál kihegyezettebben ismertetnénk meg a különféle szolgáltatásokat, a katalógushálózat részletes bemutatásától kezdve a másolási lehetőségig, tudatosítva a könyvtárközi kölcsönzés létét és ismertetve az igénybevétel módját, a meglévő szaktanácsadást, nem felejtve ki ezenkívül a könyvtári nyitvatartást és a kölcsönzés rendjét sem (mert ez hiányzik egyik-másik – amúgy példásan szerkesztett – ismertetőből).

Meggondolandó a könyvtárismertetők példányszáma is. Nem kevés belőlük az 500–2000 példány? Jól tudjuk, hogy a könyvtárpropagandának a könyvtárismertetők is fontos eszközei, még a legszűkszavúbb formában is. Köszönteni kell tehát azokat a kezdeményezéseket, amikor a művelődési házak és mozik előcsarnokában – ahol sok „ártatlanul" nézelődő ember megfordul – a könyvtárak elhelyezik a szolgáltatásaikról szóló ismertetőket. Ennél csak az lenne örvendetesebb, ha a fővárosi és a vidéki könyvesboltokban is találkoznánk e kiadványokkal, jól látható helyen, mert biztosan lennének olyanok, akik pár forint ellenében – kíváncsiságukat csillapítván – megvásárolnák ezeket.

Hiányzik ezenkívül egy fórum, akár egy rövidke rovat, amely hírül adná egy-egy könyvtárismertető elkészültét, akár gyakorlati tudnivalókról van szó, akár művészi kivitelű kiadványról, amely jóval nagyobb érdeklődésre tarthat számot, mint valamely könyvtár szűk olvasóköre.

Régi hiba – amelyen nem sikerült még túllépnünk – hogy a könyvtárostársadalom meglehetősen belterjes. Rendszerint csak saját magunkat tájékoztatjuk, mert kérdezem,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

olvassa-e a *Könyvtáros* c. lapot más terület szakembere is a könyvtárosokon kívül? Igy, még ha közölné is e szaklap egy-egy hasznos könyvtárismertető elkészültét, a potenciális olvasótábor nem szerezhet tudomást róla, hacsak fel nem tételezzük, hogy „Könyvtáros"-t vásárol hazafelé menet a hírlapárusnál (ha egyáltalán kapni lehetne). Tételezzük fel! És tegyünk lépéseket, hogy a könyvesboltok szorgalmas látogatója is tudomást szerezzen e kiadványokról, ha betér könyvet vásárolni!

Addig is, amíg csak a KMK Könyvtártudományi szakkönyvtára különgyűjteményében válogathatunk a könyvtárismertetők között, *bemutatunk néhányat a legfrissebbek közül.*

Kezdjük a sort az egyetemi központi könyvtárak ismertetőivel, amelyekből minden elsőéves hallgató kap a könyvtárba való beiratkozáskor, és tájékoztatásul megkapják az új egyetemi oktatók is azokat. Hozzájutnak természetesen a régi olvasók és a könyvtár látogatói is, mert például a Pécsi Egyetemi Könyvtár, vagy a Veszprémi Egyetemi Könyvtár katalógustermében megtalálhatók az asztalon. A *Budapesti Műszaki Egyetem* Központi Könyvtára – kérésre – mindig küld az érdeklődőknek. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtára és a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára (NMEKK) megküldi ismertetőit a megye területén működő vállalati, üzemi és iskolai könyvtáraknak is.

A *NMEKK* könyvtárhasználati útmutatója lényegre törekvő, szolíd kinézetű füzetecske. Tetszett, hogy az 1. sz. függelék kitér néhány más műszaki könyvtár (pl. OMKDK) nyitvatartási idejére is. Jól egészíti ki a NMEKK Központi Könyvtáráról alkotott képet – a jelen és múlt találkozásaképp – a selmeci műemlékkönyvtár történetéről szóló összefoglalás, sok szép illusztrációjával.

A soproni *Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárát* ismertető színvonalas kiadvány művelődéstörténeti áttekintésnek is kitűnő. Tömören foglalja össze a XVI. szd-ban Selmecbányán alapított, és a két világháború között Sopronba telepített – hazánk első műemlékkönyvtárának fejlődését és mai szerepét a tudomány szolgálatában. A szerkesztést dícséri, hogy az ismertető könyvritkaságok felsorakoztatása után részletesen foglalkozik az új könyvtárépülettel, közli annak műszaki adatait és műszaki felszereltségét, valamint tömören kitér a könyvtári szolgáltatásokra is. A kiadvány végén rövid német és angol nyelvű összefoglalót is találunk.

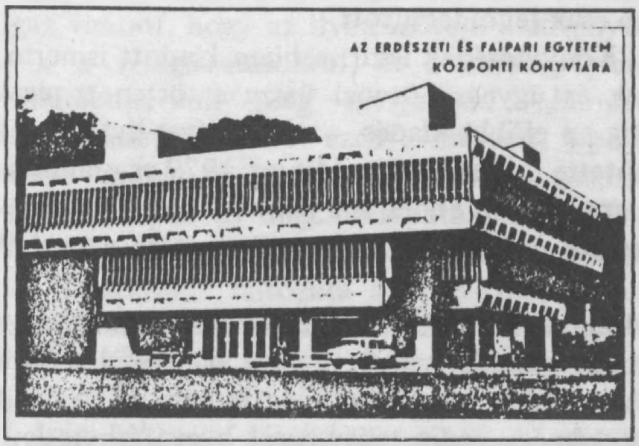

A debreceni *KLTE* Központi Könyvtáráról szóló hosszú történeti áttekintés legalább annyira szól a nagyközönségnek, mint a beiratkozó új olvasóknak. Pontos és igen részletes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A soproni egyetem könyvtárismertetőjéből

a *József Attila Tudományegyetem* Központi Könyvtárának ismertetője. A könyvtár használatába és szolgáltatásaiba valóban minden igényt kielégítően bevezeti a kezdő könyvtárhasználót, ezzel szemben a könyvtár múltjára csak fél oldal jutott.

A *Pécsi Tudományegyetem* Központi Könyvtárának legfrissebben kiadott ismertetője megfelel a korszerű követelményeknek és ügyesen ötvözi össze a történeti részt a szolgáltatások részletes ismertetésével. Míg az előbbi kiadás – a 200 éves évfordulót hangsúlyozva – a Klimó Könyvtárt is feltüntette a címlapon, addig az 1979-es utánnyomás – nem jubileumi kiadványként – már nem, viszont ebben is a Klimó Könyvtár bemutatásával indítja a kiadványt. Nagyon gazdaságos és hasznos, hogy az ismertető 4 nyelvű összefoglalót tartalmaz.

Művészi színvonalú – talán más műfajnak tekinthető – az *Országos Széchényi Könyvtár* több nyelven közreadott könyvtárismertetője, amely becses ajándékul szolgál a külföldi és magyar könyvtárlátogatóknak egyaránt. Kár, hogy még intézményen belül is nehezen jutunk hozzá, a nagyközönség számára pedig teljességgel hozzáférhetetlen.

A zirczi *Reguly Könyvtárról* szintén a Széchényi Könyvtár készített könyvtárismertetőt, melynek bemutatott könyvanyagából nagyon sok megelevenedett a televízió képernyőjén a legutóbbi „Híres magyar könyvtárak" sorozatban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

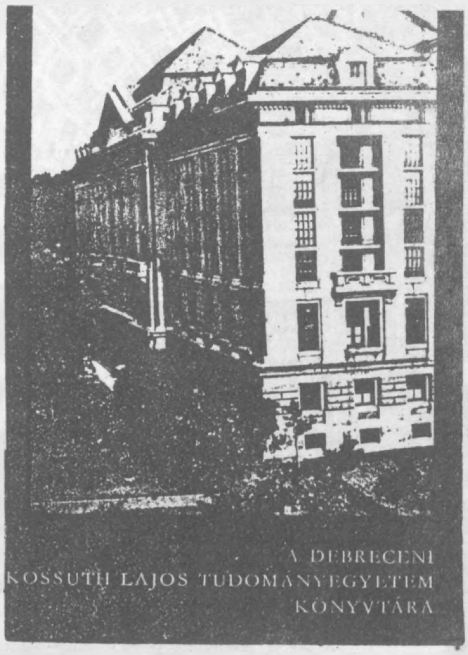

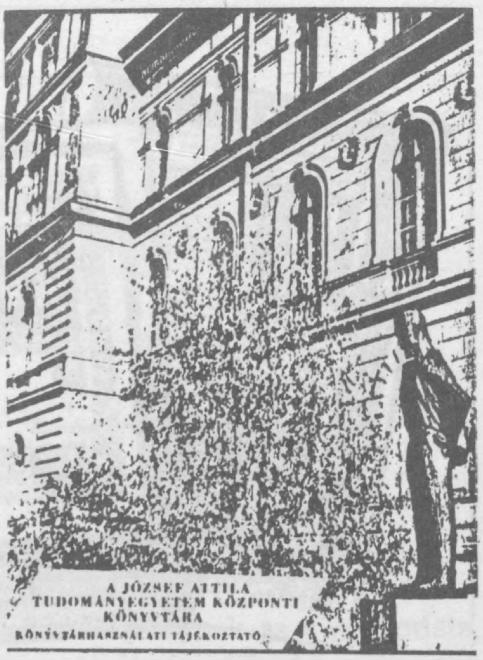

A *Magyar Tudományos Akadémia* Könyvtára alapítá-sának 150. évfordulóját ünneplő és aránylag nagy példány számban megjelentetett „ünnepi" kiadvánnyal örvendetes módon találkozhattunk a könyvesboltok kirakatában is. Gondolom nemcsak a régi, de a jövendő könyvtárhasználók is örömmel lapoztak bele, sőt meg is vásárolták azt.

A PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM KÖZPONTI KÖNYVTÁRA

A függelékkel ellátott ismertető – az Akadémia Könyvtár történetén és működésén kívül – bemutatja a különgyűjtemények egész sorát és foglalkozik az intézmény keretében folyó hálózati és módszertani munkával. Igaz viszont, hogy az ilyen műfajú kiadványokban kevés szó esik a szolgáltatásokról, és a különgyűjteményekkel sem ismerkedhetünk meg mélyebben. „Mindenből" kapunk egy keveset, de mivel ezek a művészi, reprezentatív kiadványok amúgy is kiegészülnek más formában a gyakorlati tudnivalókkal, így megbocsáthatók, hogy főleg a szemet gyönyörködtetik.

Folytathatom a sort az *OMKDK* szolgáltatásait ismertető füzetecskével, amelynek új, korszerűbb változata a közeljövőben várható, hogy végül megállapodjam a *megyei könyvtárak* igen körültekintően készített és komplex feladatokat ellátó tájékoztatóinál. Igen örvendetes, hogy a megyei könyvtárak általában 2–5 évenként új ismertetőket adnak közre és várható, hogy a közeljövőben számos módosított változattal is találkozni fogunk. Ki kell emelni, hogy a megyei könyvtárak egyre többet tesznek azért, hogy megfelelően tájékoztassák szolgáltatásaikról nemcsak saját olvasóikat, hanem a hálózatba tartozó könyvtárakat, a megye iskolai és üzemi könyvtárait, valamint a többi megyei könyvtárat is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Tetszett, hogy a szombathelyi *Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár* eljuttatja könyvtárismertetőjét a potenciális olvasókhoz is, például ajánló bibliográfiák kíséretében (iskoláknak, óvodáknak a családi nevelést segítő ismeretterjesztő művek jegyzékével).

Jó kézbe venni a *Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár* szolgáltatásait hasznosan ismertető négyzet alakú füzetét, amelyet már csak a szokásostól eltérő formája miatt is szívesen forgat nemcsak a könyvtár használatában még járatlan olvasó, hanem azok az olvasók is, akik szívesen áldoznak egy kevés időt arra, hogy a katalógusok használatával még jobban megismerkedjenek.

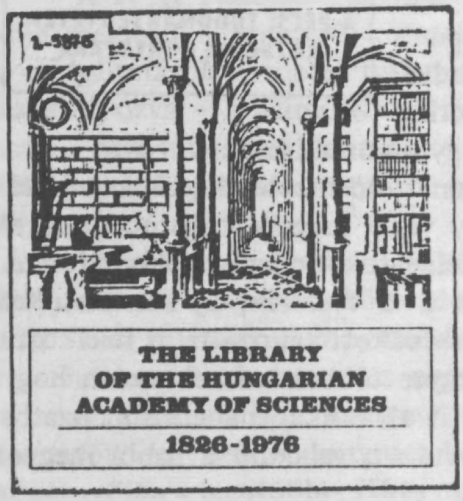

Figyelemre méltóak a megyei könyvtárak különgyűjteményét bemutató kiadványok, szórólapok, vagy amelyek egy-egy új szakrészleg létesítéséről adnak hírt. Gondolok például a *II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár* zeneműi- és hangtárakról szóló tájékoztatójára, valamint helyismereti gyűjtemények ismertetőjére, vagy a *Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár* által közreadott gyermek- és ifjúsági könyvtári tájékoztatóra. Nem felejthetem ki az *egri Megyei Könyvtárnak* a közigazgatási szakkönyvtárat ismertető kiadványát sem, amelyet elsősorban a megyei, városi tanácsokhoz juttatnak el, de megkapják azok a látogatók is, akik ebbe a részlegbe rendszeres könyvtárhasználati szándékkal térnek be.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Követendő többek között a *Balassi Bálint Megyei Könyvtár*nak az a gyakorlata, hogy az elkészült könyvtárismertetőt eljuttatja a megye területén működő művelődési központokba és filmszínházakba is.

Befejezve a tallózást a könyvtárismertetők között, úgy tűnik, hogy kísérőleveleikkel együtt igen beszédesek voltak. Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a könyvtárak saját

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

olvasóik tájékoztatásán túlmenően, nagy lépést tettek előre a közönségkapcsolatok kialakításában is. A jövőben még szorosabbá kellene tenni az együttműködést azzal is, hogy a könyvtárismertetőket más megye könyvtárainak is megküldenék. Bizonyára nem lesz haszontalan, ha egy egyetemi könyvtár megkapja a saját megyei könyvtára által kiadotton kívül, a más megyei könyvtár szolgáltatásait ismertető tájékoztatót és megfordítva, ezzel mintegy kibővítve a KMK által 1979-ben kiadott könyvtári kalauzt, amely közhasznú tudnivalókat közöl az országos és regionális könyvtárakról.

II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár
Helyismereti Gyűjteménye

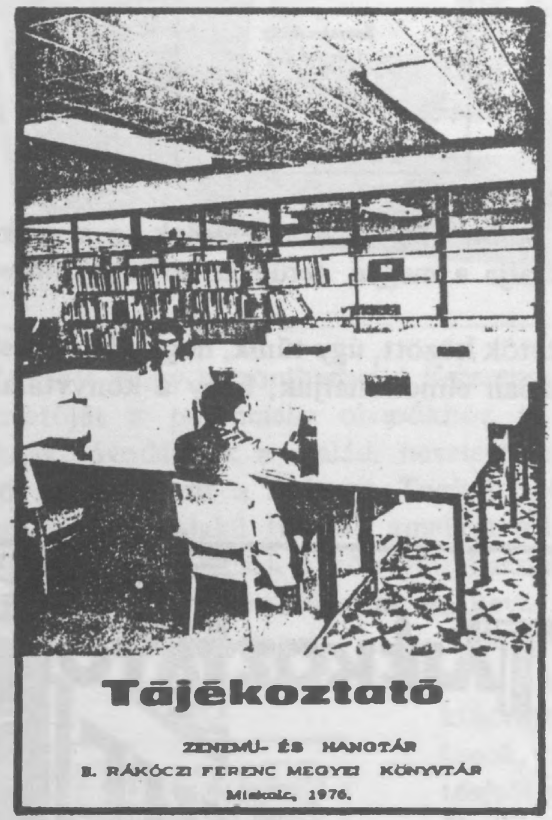

Sokat tettünk eddig, de még több a tennivaló a könyvtári szolgáltatások javításában és ennek nyomtatott formában való tudatosításában is. Mert, bár a *„fruska-ügy"** pro és kontra szimptómái nem orvosolhatók sem most, sem a jövőben egyedül egy jól szerkesztett és minden apróságra valóban kitérő „hogyan használd könyvtárunkat" című kiadvánnyal, megítélésem szerint azonban nagyban segítené az olvasószolgálatos munkáját is.

---

* Fruskák az olvasószolgálatban. – Vita a *Könyvtáros* 1979/9., 10., 11., 12. és az 1980/1., 2. stb. számaiban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KMK TEVÉKENYSÉGÉNEK NÉHÁNY VONÁSÁRÓL 1979

PAPP ISTVÁN

Felülvizsgálat '67 – Felülvizsgálat '79

Régóta esedékes volt a KMK működésének, szervezetének mérlegre tétele nemcsak az elvégzett munka értékelése, hanem még inkább az elkövetkező hosszabb időszakban követendő fő irányok kijelölése céljából, hiszen a legutóbbi felülvizsgálat (1967) óta már idestova két ötéves tervszakasz is eltelt. Végre az elmúlt évben megtörtént a felülvizsgálat, amit a Kulturális Minisztérium könyvtárügyi osztálya irányított, s habár egyelőre még nem áll rendelkezésünkre az összefoglaló jelentés, mégis kirajzolódóban vannak azok a kérdések, amelyekre ilyen vagy olyan választ kell adni, hogy szilárd támpontokhoz igazodhassék a KMK tevékenysége az elkövetkező hosszabb időszakban is. Az 1967-es felülvizsgálatnak éppen az volt a haszna, hogy konkrét fogódzókat adott mind a tennivalókat, mind a szervezeti kereteket illetően. Végül is az akkor megállapított alapelvek szerint ment végbe hosszú tíz éven keresztül a szervezeti megújhodás, melynek végeredményét tavalyi beszámolónkban[1] ismertettük. Ami pedig a tartalmi feladatokat illeti, hát éppen a felülvizsgálat szakmai ösztönzésére újult meg – egyaránt igazodva a tényleges igényekhez és az adott lehetőségekhez – a könyvtári és informatikai szakirodalmi információs rendszerünk, bontakoztak ki olvasás- és könyvtárszociológiai kutatásaink s a rájuk alapozott igényes módszertani tanácsadó szolgálatunk, váltottak profilt továbbképző tanfolyamaink, fordítottunk megkülönböztetett gondot a gyermekek és fiatalok könyvtári ellátására, a szakszervezeti könyvtárakra, az audiovizuális dokumentumokra stb. Munkastílusunk jellemző jegyeit is az akkori vizsgálódás iránymutatásai formálták: a könyvtárügy igényeihez mért egyensúlyt tartani a meglehetősen összetett funkciórendszerben (döntéselőkészítés, kutatás, szolgáltatás, módszertani tanácsadás, képzés és továbbképzés, szakirodalmi tájékoztatás), az egyes funkciókat nem elválasztani merev szervezeti keretekkel, sőt az egyes munkakörök szintjén is a lehetőség szerint törekedni az adott szakmai tartalom más-más funkcióban való hasznosítására, sok külső munkatársat foglalkoztatni részint a legjobb, legtapasztaltabb szakemberek tudásának gyümölcsöztetésére, részint a fiatalabb generációk tehetségének kibontakoztatására, szoros kapcsolatot tartani a könyvtárügy egészével, de elsősorban a hálózati központokkal, és minden hatósági felhatalmazás, szakfelügyeleti hatáskör nélkül.

Most hasonló útbaigazítást várunk részint a felülvizsgálattól, részint a könyvtárügytől, mégpedig olyan kérdésekben, amelyek éppen az utóbbi évek fejleményei következtében kerültek előtérbe. Az új könyvtári alapjogszabályokból számos tennivaló adódik;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kérdés, hogy ezek közül mi háramlik a KMK-ra, módosul-e a könyvtárügyben betöltött szerepe. Ide csatlakozik a megerősödött vagy újjászervezett könyvtári testületekkel való együttműködés, feladatmegosztás módja és mértéke, a hálózati központokkal és a koordinációs központokkal, valamint a könyvtárosképző intézményekkel való kapcsolat tartalmának és formáinak kialakítása. Megfontolást érdemel az a problémaköteg is, hogy *változatlan maradjon-e a KMK feladatköre, vagy esedékessé váltak bizonyos módosítások;* nem kellene-e változtatni az egyes funkciók arányain; szükség van-e arra, hogy a KMK intenzívebben kapcsolódjék bele a szakfelügyeleti tevékenységbe; milyen legyen a kapcsolat a KMK és a nemzeti könyvtár egyéb könyvtárügyi központi feladatai között stb. *Végül, de elsősorban:* mely feladatokra kell koncentrálnunk erőforrásainkat az elkövetkező öt, még inkább tíz évben. Ez utóbbi kérdésre mindenekelőtt a VI. ötéves terv könyvtárügyi programjának munkálatai és a IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia előkészületei nyomán születik a válasz. A KMK 1979. évi teljesítményével talán igazolta, hogy ha túlzott elvárásoknak nem is tud megfelelni, de erejéhez mérten képes teljesíteni a ráeső feladatokat.

A könyvtár társadalmi környezete

Szervesen illeszkedtek a közművelődési kutatási főirányba azok a könyvtári gyakorlatra orientált vizsgálódásaink, amelyek fő célja az volt, hogy feltárják a könyvtár és közönsége kapcsolatát, s ezen keresztül a könyvtár társadalmi hatásfokát. Aránymódosulás megy végbe az olvasásszociológiai és könyvtárszociológiai jellegű kutatások között, az utóbbiak javára. Természetes folyamatnak minősítjük ezt a hangsúlyváltást, ugyanis a könyvhasználat átfogóbb kategóriájától haladunk a könyvtárhasználat szűkebb kategóriája felé. Szó sincs arról, hogy a jövőben meg kívánnánk szüntetni az olvasási folyamatra, kultúrára vonatkozó kutatásainkat, mint ahogy nem volt szó az elmúlt tíz évben arról, hogy figyelmen kívül hagytuk volna a könyvtár használóit. Inkább az következett be, hogy szilárdabb alapon, az ország olvasási térképének birtokában, az olvasási folyamat legfőbb jellegzetességeinek ismeretében közelíthetünk most már a könyvtár mint társadalmi intézmény sajátos kérdésköréhez.

Említsük meg mindjárt az egyik fő ellentmondást, ami a könyvtár társadalmi hatásfokának megállapításakor jelentkezik, minthogy az irányító és fenntartó szervek ítéletét is befolyásolja: mennyiségi mutatókkal próbálunk kifejezni lényegében véve minőségi jelenséget. Egyszerűbben: a könyvtár teljesítményének elbírálásánál két szám esik legsúlyosabban a latba: a beiratkozott olvasók száma és az általuk kölcsönzött kötetek száma. Holott a könyvtárhasználók számának alakulásakor viszonylag kicsi, inkább csak módosító szerepe van az olyan, e szempontból szubjektívnek minősíthető tényezőnek, mint a könyvtárosok aktivitása, propagandamunkája, szolgálatkészsége, szemben a ténylegesen döntő faktorokkal, mint a társadalom politikai, gazdasági kulturális élete, az életmód, az iskolázottság, az életszínvonal alakulása, s a könyvtári szolgálat anyagi ellátottsága.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Fenti kérdéskörrel foglalkozott a műhelyünkben készült két tanulmány (a közművelődési könyvtárak tagságának alakulása; a várható társadalmi változások hatása az olvasásra és a tájékozódási szokásokra) azzal a céllal, hogy elősegítse a könyvtári szolgálat objektívebb értékelését, illetve előkészítse a fejlesztési döntések meghozatalát. További vizsgálódások is folynak, amelyek a műhelytanulmányok megállapításait és hipotéziseit kiegészítik, illetve előkészítik. Főként könyvtárszociográfiai esetleírásoknak minősíthető munkák, amelyek egy-egy könyvtár és társadalmi környezete kapcsolatának feltárását tűzték ki célul. Sok tanulságot ígér az az időben elhúzódó felmérés, amely a Kelenföldön megnyílt FSZEK-fiókkönyvtár életét kíséri nyomon. Érdekes és tanulságos tényeket tárt fel a Kiskunhalason és Dunaújvárosban lezajlott vizsgálódás; meg kell találnunk a módját, hogy a könyvtárosokhoz és a fenntartó szervekhez is eljuttassuk az általánosítható következtetéseket. Hozzáférhető viszont már a Csepelen lefolytatott felmérés – amelynek tárgya a könyvterjesztés és a könyvtár együttes szemrevételezése – anyaga.[2]

Egyre indokoltabb, hogy a könyvterjesztés két csatornája együttesen váljék a vizsgálódás tárgyává. Elméletileg könnyű meghatározni a két csatorna speciális, egymástól elütő és egymást kiegészítő funkcióit. Sokkal több problémát okoz az állandóan változó tényezők irányította gyakorlati működésük egymásrahatásának megállapítása, az ebből adódó következmények előrejelzése és a szükséges döntések és akciók kidolgozása. A könyvárak megemelése és a könyvtári beszerzési keretek korlátozása különös élességgel ugrathat ki bizonyos problémákat (könyvtári állománygyarapítási politika, könyvtárellátás, a bolthálózat fejlesztése, kiadási politika stb.). Ebben a megvilágításban új jelentőséget nyer a magánkönyvtárakkal, házi könyvgyűjteményekkel foglalkozó kutatásunk, amely túljutott az adatfelvétel stádiumán, s folyik az adatok gépi feldolgozásra való előkészítése.

Könyvtárszociológiai vizsgálataink egyik legfontosabb tárgyának azonban a könyvtárhasználatnak és a könyvtár teljesítőképességének, illetve teljesítőkészségének összefüggéseit tekintjük. Viszonylag biztonsággal állapíthatjuk meg az anyagi szükségleteket: hol, mekkora alapterületű és állományú, milyen szolgáltatásokat nyújtó könyvtárra van szükség. Kérdéses azonban az, hogy ténylegesen realizálja-e lehetőségeit akár az optimális feltételek mellett működő, akár a *„nyomorszinten" tengődő könyvtár.* S itt érkezünk el a személyi tényezőhöz, a könyvtároshoz, akin áll vagy bukik a könyvtár szolgáltatóképessége. Hadd fogalmazzuk meg másképpen is ezt a fontos momentumot: nem arról van szó, hogy a könyvtárostól kérjük számon a hiányzó olvasókat, a hiányzó szolgáltatásokat, hanem arról, hogy *az adott feltételekhez képest hoznak-e joggal elvárható teljesítményt a könyvtárak, – s ez már igenis a könyvtáros felelőssége.*

A könyvtáros tehát ebben az összefüggésben mint a könyvtári szolgálat döntő tényezője jelentkezik, s ezért elengedhetetlen, hogy szakmai önvizsgálatok során tisztázzuk: teljesítjük-e kötelességünket, vagy okkal elmarasztalhatók vagyunk. Ilyesfajta vizsgálódásokat tartalmaz a Pest-megyei Könyvtárral közösen kiadott tanulmánygyűjteményünk,[3] de ezen túlmenően több vállalkozásunk is ezzel a kérdéssel foglalkozott. Megjelentettük a közművelődési könyvtári tájékoztató szolgálat minőségét vizsgáló felmérés anyagát,[4] s az abban feltárt problémák indítottak bennünket arra, hogy egy újabb felmérés keretében olvasónak álcázott kérdezőbiztosaink tegyék próbára nemcsak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a tájékoztatószolgálat teljesítőképességét, hanem a könyvtárosok szakmai-emberi felkészültségét, hozzáállását is. A tapasztalatokról nem ebben a közleményben kell beszámolnunk, ezért csak annyit, hogy nagyon is indokoltnak bizonyult ennek az önellenőrzésnek a végrehajtása; remélhetőleg a jelentés javító szándékkal való nyilvánosságra hozatala hozzájárul ahhoz, hogy az itt-ott *kényelmes és amatőr szinten működő szolgálat* megújuljon. Egy következtetés a jövőre vonatkozóan máris levonható: a könyvtárosokat nem elég kiképezni és továbbképezni, hanem újra és újra le kell vizsgáztatni szakismeretekből, akár szabályos vizsgakörülmények között; arról pedig, hogy miképpen teremthetnek kapcsolatot az olvasókkal, hogyan szolgálják ki őket, a legcélszerűbb olvasónak „rangrejtve" meggyőződni.

Kapcsolatszervezés – közönségkapcsolatok

Egyre jobban beváltja a hozzá fűzött reményeket az az intézkedés, hogy önálló szervezeti egységre bíztuk a könyvtári közönségkapcsolatok szervezését 1976-ban. Nem mintha a korábbi években nem fordítottunk volna kellő figyelmet erre a fontos, bár egyes kollégák által elnéző mosollyal kezelt területre, hiszen szép eredményeket lehetne felsorolni ebből az időszakból is. Inkább az történt, hogy a megerősödő tevékenység vívta ki magának a megfelelő szervezetet, s ahogy az lenni szokott, az önállósulás új lendületet adott a munkának is.

Ez az új lendület elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a korábban kissé belterjes könyvtári propagandamunka kilépett a maga szabta falak közül és bátran nyitott a „nagy testvérek" – rádió, televízió, sajtó – felé. Bebizonyosodott, hogy indokolatlan volt a kisebbrendűségi érzés szülte tartózkodás, mert készséges partnernek mutatkozott a tömegkommunikáció. Mindehhez persze szükség volt arra a türelmes aprómunkára, amellyel kiépítettük a döntő személyes kapcsolatokat. A szorosabbá váló együttműködés eredményének tekinthető, hogy 1979-ben megduplázódott a sajtóban megjelent könyvtári vonatkozású, hosszabb-rövidebb írások száma: számításunk szerint több mint 1800 közlemény (mintegy 1200 hír, s közel 650 riport és cikk) foglalkozott a könyvtárüggyel. Hasonlóképpen fejlődtek kapcsolataink a rádióval: 43 riport, kommentár stb. és 29 híradás hangzott el az év során. Bőkezűbben bánt műsoridejével a televízió is az eddigieknél: ezt 15 film- és riportműsor, 12 híradás jelzi.

Ugyanakkor nem csökkentek a hagyományosnak minősíthető formákra fordított erőfeszítéseink sem. Aktívan vettünk részt a különböző könyvet és olvasást népszerűsítő akciókban, a legintenzívebben a KISZ által meghirdetett, „Művelt ifjúságért, korszerű műveltségért" elnevezésű mozgalomban, ezen belül is a „Könyv és ifjúság" programban. A munka oroszlánrésze persze, hogy a könyvtárakra hárult; igyekeztünk támogatni őket módszertani tanácsadással, 20 ezer példányban megjelentetett olvasási útmutatóval,[5] cikkekkel, konzultációkkal. Az MSZBT olvasói pályázatának (Kell a jó könyv) értékelésében közreműködtünk, összegeztük a hálózati központok jelentéseit, számbavettük ezen olvasómozgalmi forma eredményeit és hibáit.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Sok jogos és megalapozatlan kritika érte már a különféle olvasómozgalmakat. Az is biztos, hogy még messze nem lehetünk megelégedve azokkal az eredményekkel, amelyeket e mozgalmakra fordított nagy energia hozott. Két dolog azonban még biztosabb: az egyik, hogy a jövőben sem mondhatunk le az olvasási kultúra terjesztésének és fejlesztésének ilyesfajta formáiról, csak sokkal inkább a tényleges társadalmi szükségletekhez, egyéni igényekhez kell igazítanunk őket; a másik, hogy akkor igazán hatékony a mozgalom, ha tényleg mozgalom, azaz ha a társadalmi öntevékenység egyik kicsapódása, s a könyvtárosok szervezőmunkája is csak akkor hoz igazi eredményeket, ha építhet a társadalmi aktivitást kiváltó és ösztönző szervezetek iparkodására.

Meg kell emlékeznünk még két propagandaakciónkról, mivel az egyik a szocialista könyvtárpolitika eredményeit mutatta be, a másik a könyvtárak szolgáltatásait népszerűsítette. A tanácsi könyvtári közművelődési hálózatok megalakulásának 30. évfordulójára vándorkiállítást állítottunk össze, amelyet első ízben Mezőszentgyörgyön, az első falusi népkönyvtárban mutattunk be. Igényes kiállításban, 11 ezer példányban adtuk ki a fontosabb hazai könyvtárakra vonatkozó közhasznú tudnivalókat tartalmazó füzetet;[6] látva a nagy érdeklődést, nagyobb példányszám is indokolt lett volna.

Munkálatok a könyvtári alapjogszabályok nyomán

Részint keretjogszabály jellegükből következően, részint a bennük elrendelt konkrét tennivalók miatt meglehetősen hosszú időszakra elnyúló jogi és szabályozási munkálatok indultak meg a magyar könyvtárügyben a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelete, a végrehajtásáról szóló 17/1976.(VI. 7.) számú minisztertanácsi rendelet, valamint a kulturális miniszter 5/1978.(VII. 12.)KM számú rendelete nyomán. Néhányukba a KMK is bekapcsolódott.

Első helyen említjük a könyvtári szakfelügyelet újraszabályozásának előkészítését. Ismeretes, hogy a jelenleg érvényben lévő jogszabály[7] több kompromisszumtól, s nem is szerencsés kompromisszumtól terhelt, minthogy egyes államigazgatási szervek akkoriban kissé mereven értelmezték a tanácstörvény bizonyos rendelkezéseit, s mivel formális meggondolások alapján egy jogszabályba kívánták zsúfolni a művelődési otthonok és a könyvtárak szakfelügyeletét. Az élet nem igazolta e jogszabály koncepcióját; erre mutatnak a szakfelügyelők napi tapasztalatai, a szakfelügyeleti munkában jelentkező nehézségekkel foglalkozó írások hosszú sora, az országos könyvtárpolitikai irányításnak az új helyzetet tükröző követelményei. Több előkészítő anyagot nyújtottunk be a Kulturális Minisztérium könyvtárügyi osztályának e tárgyban, konzultációt is szerveztünk a megyei könyvtárak igazgatóival, s végül megfogalmaztuk a jogszabály első tervezetét is. Kialakultak azok az alapelvek, amelyekre bátran építhető az országos szakfelügyelet új rendje: önálló, csak könyvtári területre vonatkozó jogszabályra van szükség; a könyvtárakon kívül be kell vonni a szakfelügyelet hatókörébe a könyvtárosképzést és intézményeit, a társadalmi egyesületet, a szakfolyóiratokat és a könyvtárellátó vállalat(ok)at; többlépcsős szakfelügyeleti rendszer foghatja csak át a könyvtárügy egészét, ezért a hálózati központoknak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

és a koordinációs központoknak megfelelő hatáskört kell biztosítani; egyéni megbízások helyett intézményekre kell bízni a szakfelügyelet jogát és kötelességét.

Kidolgoztuk a tudományos könyvtárrá való minősítés ügyrendjére vonatkozó javaslatot is. Meg kell vallanunk, hogy kezdettől fogva éltek bennünk fenntartások az alapjogszabályok idevágó rendelkezéseivel szemben: formalitástól, bürokráciától, hiú presztizsszempontok érvényesülésétől tartottunk. E fenntartások máig sem szüntek meg, bár kétségtelen, hogy némely fenntartónál már mutatkoznak olyan elszánások jelei, amelyekre az alapjogszabályok számítottak: a könyvtár megbecsültebb – értsd: bőkezűbb – kezelése vagy a tudományos rang elérése végett, vagy a tudományos rang elnyerése miatt. Persze, elelmélkedhetünk azon, hogy a tudományos jelző nélkül miért nem lehetett vagy lehetne a szükséghez mért anyagi támogatásban részesíteni a könyvtárat, de a hazai valósággal számot vetve okosabb azt mondanunk, hogy amelyik könyvtárnak és fenntartónak kell a tudományos cím, s ezért kész újabb erőfeszítésekre, azaz munkára és szolgáltatásokra, illetve fokozott anyagi gondoskodásra, akkor megéri a minősítő bizottságot működtetni.

Sűrűn érkeznek azok a szervezeti és működési szabályzatok a Kulturális Minisztériumba, amelyek érvénybe lépéséhez miniszteri egyetértés szükséges; a KMK számos esetben véleményezte szakmai szempontból e szabályzatokat.[8] Bármekkora munkát is jelent e rendelkezés végrehajtása a könyvtárak számára, legalább akkora hasznot is hoz a belefektetett energia. Egy új vagy módosított szervezeti és működési szabályzat elkészítése jó alkalom az önvizsgálatra és a célok, feladatok, tevékenységi területek korszerűsített keretének hosszú távra szóló kialakítására. Egyúttal a Kulturális Minisztérium lehetőséget nyer a szabályzatok jóváhagyása révén a könyvtári alapjogszabályok rendelkezéseinek valóságba való átültetésének közvetlen ellenőrzésére, illetve előmozdítására.

Az említett alapjogszabályokat jelentőségük miatt angol és orosz nyelvre is lefordítottuk;[9] igen nagy érdeklődést tapasztaltunk irántuk mind szocialista, mind tőkés országokból.

A könyvtári rendszer fejlesztése

Legyenek mégoly kedvezőtlenek az anyagi feltételek, a fejlesztés, a továbblépés követelményét nem lehet feladni, még akkor sem, ha esetenként csak szintentartásra futja, sőt ha helyenként visszalépésre is sor kerül. Ugyanis egyrészt a fejlesztés az anyagi erők átcsoportosításával is megtörténhet, másrészt az alapos, megbízható tervezés előfeltétele annak, hogy a körülmények kedvező változásával a könyvtár felkészületlensége miatt ne kerüljön lépészavarba, hanem tudjon érvekkel-tervekkel megalapozottan kérni.

Idestova két ötéves tervciklust szolgáltak ki a tanácsi és a szakszervezeti közművelődési könyvtárak szakmai irányelvei, nem is eredménytelenül. Betöltötték azt a feladatukat, hogy húzóerői legyenek a könyvtári ellátás fejlesztésének, a céltudatos irányító-tervező-fejlesztő munkának. A dolgok természetéből következően a fejlődés üteme nem volt minden könyvtárra nézve azonos; egyes intézmények megközelítették, mások el is érték a célul tűzött normatívákat, mások – s ez látszik a többségnek – még

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

csak a derekán tartanak az útnak. Tény az, hogy ha nem akarjuk, hogy a fejlődés indokolatlanul lelassuljon vagy távlati célok hiányában esetlegessé és parttalanná váljék, a szakmai irányelveket felül kell vizsgálnunk akkor is, ha az érintett könyvtárak mindegyike még nem jutott el az előirányzott szintre. Mindkét közművelődési könyvtártípus irányelveit a bekövetkezett fejlődés, a változó társadalmi körülmények és a legújabb szakmai ismeretek alapján újrafogalmaztuk; a szakszervezetieket a SZOT-nak adtuk át a megfelelő döntés előkészítése céljából, a tanácsiakat pedig az Országos Könyvtárügyi Tanács illetékes munkabizottsága rendelkezésére bocsátottuk.

Egyidejűleg nagyszabású vizsgálatot folytattunk le, amelynek az volt a célja, hogy pontosan megállapítsa, milyen mértékben tettek eleget a tanácsi könyvtárak a szakmai előírásoknak. Remélhetőleg a gépi adatfeldolgozás megtörténte után a felmérés eredményeit még idejében eljuttathatjuk az Országos Könyvtárügyi Tanács munkabizottságához, hogy a végső állásfoglalás szilárd alapokon nyugodhassék.

A napi gyakorlatot közvetlenebbül kívánja segíteni fejlesztési erőfeszítéseiben a módszertani munkát végző könyvtárosok számára rendezett egyéves továbbképző tanfolyam, amely 1980-ban fejeződik be; azt tervezzük, hogy a tanfolyamon elhangzott előadások anyagát kiadványban is megjelentetjük. Nyomdában van már a centralizált ellátási rendszerekkel foglalkozó tanulmánygyűjtemény; a dolgozatok nagyobbik fele az e területen már eredményeket felmutató könyvtárak (veszprémi Megyei Könyvtár, szombathelyi Megyei Könyvtár, dunaújvárosi Munkás Művelődési Központ és Könyvtár) tapasztalatait teszi közkinccsé.

Több éves munka eredményeként született meg az egyetemi könyvtárak fejlesztési irányelveinek tervezete. Ezzel az egyetemi könyvtárak munkatársaiból alakult csoport befejezte működését; a tervezettel a továbbiakban az Országos Könyvtárügyi Tanács megbízásából az egyetemi könyvtárigazgatók tanácsa foglalkozik.

További Országos Könyvtárügyi Tanács fejlesztési munkálatok alapjául fog szolgálni az egyetemi és főiskolai, valamint a fontosabb közművelődési könyvtárak gépesítettségi helyzetének felmérése, számunkra pedig hasznos, áttekintést biztosító adatokat nyújtott.

Itt számolunk be arról is, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács megbízott bennünket a VI. ötéves tervidőszakra vonatkozó könyvtárügyi cselekvési program kidolgozásával. A munka első fázisa lezajlott, s az év végére elkészült a KMK számos munkatársának közreműködésével a program tervezetének első fogalmazványa, amelyet sok könyvtárnak küldtünk meg véleményezésre.

Mi egy koordinációs központ dolga?

Új kategóriát vezettek be a könyvtári alapjogszabályok a könyvtári intézményrendszerbe, mégpedig a koordinációs központok kategóriáját. Ha nagy vonalakkal vázolták is, hogy mit várnak el egy koordinációs központtól, éppen a működési területek különbözősége miatt minden egyes központnak magának kell sajátos tartalommal megtöltenie a közös kereteket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az Országos Széchényi Könyvtár – s benne a KMK – két területen is koordinációs központként működik: a közművelődési könyvtári hálózatok és területi együttműködési körök központjaként. Véleményünk szerint az előbbi feladatot főként a KMK-nak kell ellátnia az OSZK illő hozzájárulása mellett, míg az utóbbinál fordított a helyzet, mivel az alakulófélben lévő, tervezési-gazdasági körzetekre kiterjedő együttműködési körök legfőbb tartalmát egyelőre a kötelespéldány-elosztás és a könyvtárközi kölcsönzés szervezése teszi.

Akkor jár el helyesen a koordinációs központ, ha tevékenységi körét nem voluntarista módon alakítja ki, hanem a hozzá tartozó könyvtárak tényleges szükségleteihez igazítja munkáját. Munkastílusát illetően pedig messzemenően kerülnie kell a hatóságosdit, mert inkább szolgálnia, semmint irányítania kell a gondjaira bízott könyvtári együttest. Ezért nem a vezető szerepét kell eljátszania, hanem az egyenjogú tagokból alakult testület titkáráét, a javaslattétel, a rábeszélés, a tanácsadás, az ösztönzés jogával és kötelezettségével, de semmiképpen sem az utasításra, a mások feletti döntésre való jogosultsággal, vagy akárcsak felhatalmazással.

A koordinációs központ nem helyettesíti a hálózati központokat, illetve a kooperációs körök vezető könyvtárait, hanem ésszerű együttműködésüket kívánja előmozdítani olyan funkciók vállalásával, mint például fejlesztési koncepciók és tervezetek kidolgozása, információs adatbázis kialakítása, a képzési és továbbképzési tevékenység összehangolása, esetenként átvállalása, kutatási programok megtervezése és végrehajtása, kutatásszervezés, módszertani és konzultációs szolgálat működtetése, könyvtári és információs szolgáltatások nyújtása, illetve e szolgáltatások kooperációs alapon való megszervezése és így tovább.

Talán nem hízelgünk önmagunknak, ha azt állapítjuk meg, hogy a KMK – bizonyos korábbi tanulságok levonásával – igyekezett már a jogszabályok megjelenése előtt is „prózában beszélni". Gyakorlatába beillesztette a fenti funkciókat, s tudatosan vállalta a szolgáló-katalizátori szerepet. Ez tükröződik abban is, hogy a titkársági teendőket látja el a megyei könyvtárak, illetve a szakszervezeti hálózati központok igazgatóiból alakult tanácsok mellett, s a munkatervében szereplő és soron kívüli feladatai főként a közművelődési könyvtári hálózatok igényeihez igazodnak.

Itt merül fel új formában az a régi kérdés, hogy *mik is tulajdonképpen a KMK összkönyvtárügyi kötelezettségei.* Mindenesetre a koordinációs központok életrehívásával mentesültünk olyan feladatok alól, amelyeket eddig végeztünk vagy el szerettünk volna végezni. Az igazság az, hogy az alapítás időszakában kissé túl ambiciózusan meghúzott határokat a KMK a gyakorlatban soha nem tudta elérni részben kapacitásbeli fogyatékosságok, részben illetéktelensége, pontosabban más szervek illetékessége miatt. Így az új jogi helyzet csak szentesítette a valóságban végbement folyamatot, amely nagyjából azt eredményezte, hogy a KMK a közművelődési könyvtári hálózatok koordinációs központi feladatkörén túl csak bizonyos általános könyvtárügyi feladatokat lát el. Azt hisszük, hogy ez utóbbi feladatok a jövőben sem maradnak el, mindenesetre a többi koordinációs központtal való intenzív együttműködés és munkamegosztás eredményeképpen némileg módosulhatnak. Például: egyelőre nincs koordinációs központja a társadalomtudományi szakterületi együttműködési köröknek, ezért pillanatnyilag a KMK látja el a Társadalom-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tudományi Információs Munkabizottság titkársági teendőit. Vagy: egyre több felsőoktatási és szakkönyvtár keres meg bennünket rendszertervezési és -szervezési megbízással; valószínű, hogy a jövőben e megbízásokat az illetékes koordinációs vagy hálózati központoknak kell vállalniuk, de mindenképpen velük együttműködve tevékenykedhetik a KMK – ha futja erre energiája – „idegen vadászterületen".

Ugyanis erőforrásaink meglehetősen behatároltak. Konzultációs-tanácsadó-módszertani szolgálatunkat nem valamiféle előzetes terv szerint működtetjük, hanem örülünk, ha azoknak a könyvtáraknak segíthetünk, amelyek igénylik ezt. Nem kevés kollegiális szemrehányás ért már bennünket azért, hogy egyes könyvtárakban, hálózatokban ritkán jelenünk meg. Ám *az ügyek ereje dirigál bennünket,* s ezért sokszor sajnálattal le kell mondanunk olyan konzultációkról, amelyekből pedig mi tanulhatnánk; másfelől pedig falra hányni borsót ugyan minek menjünk, ha oda is mehetünk, ahol tényleg szolgálhatunk.

Könyvtárkezelők képzése

Sok könyvtárigazgató fejezte ki nehezteléséét a két és féléves könyvtárosképző szaktanfolyamok megszüntetéséért, mondván, hogy e tanfolyamok legalább a könyvtári rutinmunkák elvégzésében jól használható munkaerőket képeztek ki, akik közül nem kevesen érdemi feladatok ellátására is alkalmasnak bizonyultak. S hiába volt korszerű, előremutató, a könyvtári üzemelés optimális rendjéhez jobban igazodó a hetvenes évek elején kidolgozott koncepció,[10] ha akadozó valóraváltása következtében előálló munkaerőgazdálkodási problémák az említett igazgatók álláspontját erősítették. *Az egyetemi szintű képzés állandósulni látszó válságállapota* most ne is említtessék; a tanárképző főiskolákon ugyan polgárjogot nyert a könyvtárosképzés, s a népművelési szak helyett tanári szakokkal párosodott, ám a kapacitás messze elmarad a szükségestől, továbbra is megoldatlan a szakkönyvtárosi utánpótlás képzése, és még mindig nincs budapesti főiskolai oktatóbázis. Megkezdődtek a főiskolai államvizsgák a könyvtárosképző szaktanfolyamot és tanítóképzőt végzettek számára, de félő, hogy ez a „jóvátételi akció" újabb problémákat eredményez, például elvonja a figyelmet a főiskolai képzési kapacitás fejlesztésétől. Mégis, az igazgatói aggodalmakat leginkább az igazolja, hogy a könyvtárkezelők képzésének ügye mindezideig bukdácsolva haladt előre.

Már 1975-ben elkészítettük a gimnáziumokban kísérleti jelleggel meginduló közgyűjteménykezelői tanfolyamok könyvtárosi tanterveit, s szorgalmazni kezdtük, hogy a hálózati központok és egyes nagyobb könyvtárak is szervezzenek hasonló tanfolyamokat szakképzetlen dolgozóik számára. A könyvtárkezelők utánpótlásának e két képzési forma lehet a forrása.

Azért is veszélyeket rejtő a könyvtárkezelői tanfolyamok körüli huzavona, mert a *könyvtári munkaerőmérlegben* döntő szerepet játszanak az ezekben kiképzettek. Ha azt mondjuk, hogy a létszám egyharmadának elegendő a könyvtárkezelői képesítés, akkor még keveset mondtunk. Fel kell végre számolnunk a *túlképzettségre irányuló törekvéseket.* Legyünk őszinték: jelenleg a munkahely olyanokat is javasol főiskolai vagy egyetemi tanulmányok végzésére, akikből hiányoznak az ehhez szükséges adottságok, s talán nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

is megalkuvásból, hanem egyszerűen azért, mert nem működik még a könyvtárkezelői tanfolyamok rendszere.

Várható azonban, hogy az 1980-as év pozitív változást hoz. Előrehaladott állapotban van a Kulturális Minisztérium utasítástervezete a könyvtárakban szervezendő tanfolyamokról, s a gimnáziumokban is túllép a tanfolyam a kísérleti stádiumon: 1981-től kezdve már nem közgyűjteménykezelői, hanem csak könyvtárkezelői képzés lesz. (Hadd engedjünk meg magunknak itt egy kesernyés megjegyzést. Úgy látszik, hogy testvérterületeink segítése olykor saját érdekeink ellenére túl nagy kerülőkre késztet bennünket képzési rendszerünk fejlesztésében. *A könyvtáros szakma tiltakozása ellenére vezették be a kétszakos* népművelő-könyvtáros *képzést,* s a kezdettől fogva hangoztatott fő ellenérvünket – hogy nem szerencsés dolog két közvetítő szakma párosítása – csak hosszú évek elteltével tették magukévá az illetékesek. Hasonlóképpen jártunk a közgyűjteménykezelői tanfolyamokkal: kénytelenek voltunk „összehúzni" magunkat, s a szükségesnél kevesebb órába zsúfolni a könyvtárosi ismereteket a tantervben, a múzeumi és levéltári igények akceptálása miatt. Mindkét esetben kiderült: *a könyvtárosság önálló szakma,* amelyet nem célszerű más, mégoly rokonszakmával sem vegyíteni.)

Megtettük, amit lehetett a könyvtárkezelők képzése előmozdítása érdekében. Nemcsak figyelemmel kísértük, hanem konzultációkkal, konferenciákkal segítettük a gimnáziumokban oktatókat, jegyzeteket irattunk – melyeket kötetbe gyűjtve is kiadtunk[11] –, részt vettünk a vizsgákon, állandó kapcsolatban álltunk az Oktatási Minisztérium és az Országos Pedagógiai Intézet illetékeseivel, javaslatot tettünk feladatgyűjtemény összeállítására és vállaltuk a szerkesztői munkákat stb. A Kulturális Minisztérium eseti engedélyei alapján indított hálózati tanfolyamokat szakmai támogatásban részesítettük.

Az ISBD és „környéke"

A nemzetközi könyvtári élet nagy programjai, az UBC és az UAP hullámai szinte fáziskésés nélkül érték el könyvtárügyünket. Hatásukra élénk tevékenység bontakozott ki a könyvtári színtér számos pontján, szakmánk és szolgálatunk nemzetközi jellegéből következően. Ha ugyanis nem csatlakozunk a világ könyvtárügyében zajló folyamatokhoz, könnyen kockáztathatjuk lényegi funkcióink zavartalan működését.

Erőfeszítéseinket e téren elsősorban a dokumentumok bibliográfiái számbavételével kapcsolatos feladatokra koncentráltuk. Az idevágó szabványosítási munkálatok a Magyar Szabványügyi Hivatal irányításával folynak, s a munkálatok szakmai bázisa a nemzeti könyvtár. Úgy véltük azonban, hogy többet kell tennünk a szakmai tevékenység egy fontos szektorát jelentősen módosító leírási szabványok előkészítése és bevezetése érdekében, mint csak a bizottsági munkában részt venni.

Az IFLA engedélye alapján tervbe vettük az ISBD-sorozat tagjainak magyar nyelvű közzétételét, az ISBD/G megjelent,[12] az ISBD/NBM sokszorosítás alatt áll, az ISBD/S-et és CM-et lektorálják, az ISBD/PM nyersfordítása elkészült. Nem szabad azt hinni, hogy e viszonylag rövid dokumentumok kiadása egyszerű dolog. Lefordításuk a terminológiai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

problémák miatt hallatlanul nehéz, mivel pl. sok esetben a magyar szaknyelv megújítására is szükség van, ezért a fordítók és lektorok vállán nagy felelősség nyugszik.

Hazai szabvány még csak a monografikus művek leírására készült. Legsikeresebb továbbképző tanfolyamaink közé tartozik az új szabvány ismertetését célzó, 1979-ben hatszor megismételt egyhetes tanfolyam, amelyet valószínűleg 1980-ban is meg kell rendeznünk még néhány alkalommal. E tanfolyamhoz jegyzetet is irattunk (sajtó alatt van) és példatárat[13] jelentettünk meg.

Köztudomású, hogy a szabványalkotás nem gyors folyamat, különösen ha leírási szabványról van szó. Ezért még jó idő telik el, amíg minden dokumentumtípusra hazai szabvánnyal fogunk rendelkezni. A könyvtárak azonban, ahol ott állnak és napról-napra gyarapodnak a legváltozatosabb dokumentumok gyűjteményei, nem várhatnak a feldolgozással, amíg megfelelő szabvány áll rendelkezésükre. Ezen a nehézségen részben segít az ISBD-sorozat lefordítása, de ez még nem legendő. Úgy gondoltuk, hogy az ISBD-alapelvekkel összhangban, kissé talán a hazai szabványosítási munkálatokat is ösztönözve, módszertani útmutatókkal segíthetnénk a könyvtárakat nem hagyományos dokumentumaik feldolgozásában. Így készült el a mozgóképek leírásáról szóló útmutató,[14] és sajtó alatt van a mikrofilmlapokról szóló; szakmai vita előtt áll a hangdokumentumok, s előkészületben van a képek és útijelentések útmutatója.

***

Jelentőségének külön nyomatékot adandó, végezetül említjük *a Könyvtári Szemle fakszimile kiadásának megindulását.*[15] A vállalkozást a Magyar Tanácsköztársaság hatvanadik évfordulójára kezdeményeztük, hiszen jórészt az e folyóiratban megjelent elméleti és gyakorlati írások készítették elő 1919 könyvtárpolitikáját. Itt köszönjük meg együttműködési készségét és tevőleges közreműködését valamennyi könyvtárnak, amely a jó ügy érdekében a közös munkába bekapcsolódott.

JEGYZETEK

1. PAPP István: A KMK tevékenységének néhány vonásáról. 1978. = Könyvtári Figyelő. 1979. 3.sz. 279–292.p.
2. HAVAS Katalin – V. KULCSÁR Júlia: Könyv és olvasás egy nagyüzem életében. 1. Könyvterjesztés és könyvtárak a Csepel Művekben. Bp. 1979. MKKE – OSZK–KMK. 63 p.
3. Hivatása: könyvtáros. Egy pálya örömei és gondjai – Pest megyei tapasztalatok tükrében. Szerk. PÁL Ernő. Bp. – Szentendre, 1978. OSZK–KMK – Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtár. 241 p.
4. HALÁSZ Béla: Tájékoztatás a közművelődési könyvtárakban. Előtanulmány egy vizsgálathoz. Bp. 1978. NPI. 87 p.
5. Könyv és ifjúság. Szerk. PELEJTEI Tibor. Bp. 1979. OSZK–KMK. 80 p.
6. Könyvtári kalauz. Közhasznú tudnivalók országos és regionális könyvtárakról. Fel. szerk. PELEJTEI Tibor. Összeáll. MOÓR Márta, SÖVÉNYHÁZI Csilla. Bp. 1979. OSZK–KMK. 32 p.
7. A művelődésügyi miniszter 156/1973.(M.K. 15.)MM számú utasítása a közművelődési könyvtárak és a művelődési otthonok felügyeletéről.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

8. KENYÉRI Katalin – CHOLNOKY Győző: Megjegyzések a szervezeti és működési szabályzatokról. = Könyvtáros. 1979. 12.sz. 713.p.
9. Csrezvücsajnüj zakon prezidiuma Vengerszkoj Narodnoj Reszpubliki o bibliotekah No. 15/1976. Bp. 1976. OSZK–KMK. 31 p.
Prikaz ministztra kul'turü Nr. 5/1978.(XII.12.)KM ob organizacii i funkcionirovanii bibliotecsnoj szisztemü. Bp. 1979. OSZK–KMK. 26 p.
The Hungarian library law. Fundamental regulations. Bp. 1979. OSZK–KMK. 58 p.
10. FUTALA Tibor: Szakmai koncepció a könyvtárosképzés rendszerének továbbfejlesztésére. = Könyvtári Figyelő. 1973. 1.sz. 19–32.p.
SZABÓ Sándor: A könyvtárosi szakképesítést nem igénylő könyvtári munkakörök képzési problémái. = Könyvtári Figyelő. 1973. 1.sz. 50–56.p.
11. Könyvtárkezelői ismeretek. Irták: PINTÉR Márta, FERENCZY Endréné stb. Bp. 1977. OSZK–KMK. 234 p.
12. ISBD/G A nemzetközi szabványos bibliográfiai leírás általános szabályai. Magyarázatos szöveg. Ford. FARAGÓ Lászlóné. Bp. 1979. OSZK–KMK. 46 p.
13. Példatár a könyvek bibliográfiai leírásához. Összegyűjt. VAJDA Gábor, JUHÁSZ Lászlóné stb. Bp. 1979. OSZK–KMK. 195 p.
14. Mozgóképek bibliográfiai leírása. Útmutató. Összeáll. VARGA Ildikó. Bp. 1979. OSZK–KMK. 21 p.
15. A Könyvtári Szemle című folyóirat I. évfolyamának hasonmás kiadása. Bp. 1979. OSZK. 2, 108 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KITEKINTÉS

A REGIONÁLIS KÖNYVTÁRI FUNKCIÓ A SZOCIALISTA ORSZÁGOK KÖNYVTÁRÜGYÉBEN

1979 október elseje és ötödike között Pilsenben tartották meg a szocialista országok könyvtártudományi és módszertani központjainak 9. tanácskozását. A résztvevők „mesterségének címere" ezúttal a regionális könyvtár és a regionális könyvtári funkciórendszer megvitatása volt. A tanácskozás dokumentumait FUTALA TIBOR dolgozta föl.

„Nincs könyvtárügy regionális problematika nélkül" – módosítottuk magunkban az ismert slogant, amikor először megláttuk a pilseni tanácskozás vaskos paper-gyűjteményét. Aztán „nincs regionális problematika, amely két ország könyvtárügyében azonosan értelmeződnék" formára hoztuk sloganunket, amikor a dolgozatokat elolvastuk.

Egyébként a kiváló *Jadwiga Kolodziejska* már eleve élt a gyanúperrel, hogy a tanácskozáson mindenki a maga „regionálisát" fogja emlegetni majd, s inkább csak a rend kedvéért, mint a szükségszerű diszkrepancia megakadályozása végett, kísérletet tesz a megvitatandó központi fogalom egzakt értelmezésére, pontosabban szólva: értelmezési lehetőségeire. Szerinte az is regionális, ha egy nagyobb földrajzi területet meghatározott tipológiai kritériumok alapján kisebb területekre bontunk, meg az is, ha több kis egységet egyesítünk valamiféle nagyobb és homogén egységgé a köztük meglévő kapcsolatok és törekvések alapján. A lengyel könyvtárügy történetéből az első és a második értelmezés jegyében született eredményekre egyaránt hoz fel példákat.

Kolodziejska a regionális együttműködést – mindkét értelmezés vonatkozásában és igen erős utalásokkal a történelmileg kialakult régiókra – a regionális bibliográfia művelésében, a honismereti folyóiratok és módszertani anyagok kiadásában és a könyvtárosok regionális tematikájú továbbképzésében látja megvalósíthatónak. Mégpedig – s ezt fontos hangsúlyoznunk – „nem formális struktúrák keretében".

Hacsak a magunk tanácskozási dokumentumait (*Papp István* a hazai regionális könyvtári koncepciók fejlődésével és jogszabályi alapjaival, *Szente Ferenc* pedig az új könyvtárügyi alapjogszabályok területi együttműködési köri előírásainak megvalósításával, illetve realizálási nehézségeivel foglalkozott) nem számítjuk, lévén a bennük előadottak jóval kevésbé „striktek", mint a többi országot képviselő kolléga közlendői, Kolodziejska „nem formális" megoldási elképzeléseivel magára maradt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Kolodziejska e magára maradásra is számított, különben nem kezdte volna dolgozatát azzal, hogy a regionálist általában az adott ország közigazgatási beosztásával, illetve az ennek alapján kialakult intézményi hierarchiával azonosítják. S ez, ha nem is „futóhomok", sokszor változó valami, amiben a Kolodziejska meghatározta minőségek nehezen valósíthatók meg. És valóban: a tanácskozás anyagaiban csak úgy sorjáznak a közigazgatási reformok. Lengyelországban 1975-ben, Romániában 1967-ben, Bulgáriában 1978-ban volt közigazgatási reform, hogy a miénket ne is számítsuk, amely az előzőekhez képest „lassított folyamat".

A tanácskozás az imént tárgyalton kívül még egy elvi értékű gondolattal szolgált. Ez *R. Z. Zotova* nevéhez fűződik, aki a Szovjetunió méreteihez és könyvtárügy-szervezési hagyományaihoz méltó nagy-koncepciót bontakoztatott ki a résztvevők előtt. Ebből a koncepcióból a regionális funkció nagyon határozottan és érdemi felhatalmazásokra-lehetőségekre támaszkodva bontakozik ki.

Az 1974. évi könyvtári párthatározat végrehajtása két síkon halad előre. Államigazgatási síkon létrejött az állami ágazatközi könyvtári bizottság, amely a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma mellett működik, és mint ilyen „jóváhagyja azokat a dokumentumokat, amelyeket az összes ágazat könyvtáraiban végre kell hajtani". Ezek a bizottságok azután köztársasági és megyei szinten is megalakultak.

A második sík a könyvtárügy szervezetének a síkja. Itt – mint ismeretes – intenzív központosítási folyamatnak vagyunk a tanúi. Vannak szövetségi köztársaságok (elsősorban a kisebb kiterjedésűek) és régiók (elsősorban az újonnan fejlődésnek indultak, pl. Szibéria, Távol-Kelet, Észak-Kaukázus, Baltikum), ahol az egyes ágazatokon belüli központosítás már be is fejeződött. Országosan az állami közművelődési könyvtárak 80 %-a működik központosított rendszerekben. A kis- és középvárosokban napirendre került az ágazatközi központosítás.

A központosítás – érvel lényeglátóan Zotova, szükségképpen megszilárdítja a könyvtárak ágazati és funkcionális differenciáltságát, s ezért felettébb kívánatos, hogy a könyvtárügyben is megvalósuljon, mint az államigazgatásban, az ágazati határokat meghaladó látás, gondolkodás, a koordinálás és együttműködés gyakorlata. Ezt kell kialakítaniuk a regionális könyvtáraknak, amelyek – attól függően, hogy a Szovjetunió megyei vagy nem megyei közigazgatású részein működnek-e – lehetnek köztársasági és megyei könyvtárak.

A szovjet értelmezés szerint a regionális funkciónak egyfelől a gazdag általános (interdiszciplináris) gyűjtőkörön, a regionális tárolókönyvtárak rendszerén és a könyvtárközi kölcsönzésen keresztül, másfelől azon a módszertani-kiadványi kapcsolatrendszeren keresztül kell kibontakoznia, amelyet a köztársasági és megyei könyvtárak az immár szilárdan szervezett és működő központosított közművelődési és szakkönyvtári rendszerekkel alakítanak ki. (Ezeket a regionális rendszereket Zotova „területi és termelési könyvtári komplexumok"-nak nevezi.)

Mondjuk ki: a regionális funkció mindenekelőtt szolgáltatásokon és a szolgáltatások kínálatán alapszik. Az e funkciót ellátó könyvtáraknak „in hoc signo" kell győzniük, illetve kiküszöbölniük azt a máig fennálló állománytelepítési és beszerzési gyakorlatot,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hogy a szakkönyvtárakba beszerzett dokumentumok 40, a közművelődésiekbe beszerzetteknek pedig 6—10 %-át egyetlen olvasó sem veszi kézbe.

Az itt vázolt koncepciónak a kimunkálás alatt álló könyvtári törvény ad majd jogi kereteket és további szabályozó lehetőségeket is. Az előkészítő munkálatok lenyűgözőek, és magukban foglalják a tudományos megalapozás, a helyzetelemzés, a tervezés, az elvi tisztázás, a prognosztizálás stb. részfeladatait.

A tanácskozás többi dolgozatáról csak röviden, minthogy ezeknek a „horizontja is szűkebb", nem terjed túl azon, amit mi A típusú, illetve, ha lenne ilyen: A/B típusú könyvtárfejlesztési programunk leírásának neveznénk.

E tekintetben kétségtelenül a leginvenciózusabb és a legjobban dokumentált az NDK (*Peter Günnel* és *Gotthard Rückl* előadásában) és a Cseh Szocialista Köztársaság (*Marie Sedlácková* és *Svatava Matejovcová* előadásában) általános tudományos könyvtári fejlesztési programja. Mindkettő közös vonása az, hogy az új és magas teljesítményekre képes könyvtártípus — részben — két korábbi könyvtártípus összevonásával jött létre. Az NDK-ban egyfelől a közművelődési könyvtárak módszertani központjaiul létrehozott megyei könyvtárakból (Bezirksbibliothek), másfelől néhány más, történetileg kialakult tudományos könyvtártípusból (Univärsitets- und Landesbibliothek, wissenschaftliche Stadtbibliothek) deriválták funkciórendszerét, illetve igazították napjaink társadalmi igényeihez és szükségleteihez. Csehországban az egyes megyékben (kraj) ugyancsak két központi könyvtár működött, a közművelődési krajská knihovna és a tudományos státní vedecká knihovna.

Az NDK-ban az 1968. évi könyvtári törvény végrehajtásaként 1972-ben kezdték el a wissenschaftliche Allgemenbibliotheknek nevezett „A típusú" könyvtárak szervezését, Csehországban ugyancsak a 70-es évek elején — ústrední knihovna kraje elnevezéssel. Mindkét országban, miközben a közművelődési könyvtári rendszerhez tartoznak és egyben módszertani központok is, az általános tudományos könyvtárak a közművelődési és a szakkönyvtári ellátási szféra között részint közvetítő, részint pedig valamiféle általános és interdiszciplináris irodalomellátási és tájékoztatási feladatot töltenek be, minden esetben az adott megye társadalmi-termelési és könyvtári sajátosságaihoz igazodva.

A Cseh Szocialista Köztársaságban 1979-ben a Kulturális Minisztérium szervezési alapelveket adott ki a nyilvános könyvtári hálózat vonatkozásában. Ez a következő hierarchiát teremti meg a területi könyvtári ellátásban: az egyes megyék központi könyvtárai (ezek neve részint megyei könyvtár, részint pedig tudományos állami könyvtár — az alapítási előzményeknek megfelelően), járási könyvtárak, városi könyvtárak, körzeti könyvtárak és helyi népkönyvtárak. A körzeti könyvtárak a csehszlovákiai központosítási törekvéseknek köszönhetik létüket. Egyébként körzeti könyvtári feladatokat a járási és a városi könyvtárak is elláthatnak.

A Szlovák Szocialista Köztársaságban 1968, azaz a szövetségi köztársasági rendszerre való áttérés óta más irányt vett a fejlődés. Itt az államigazgatási értelemben vett regionális könyvtári központ szerepét a járási könyvtár kapta meg. Összesen 41 járásuk van, ami azt jelenti: meglehetősen kis egységekben gondolkodnak. Kassán és Trencsénben a járási könyvtár ugyan megtarthatta korábbi, megyei könyvtári nevét, ám a tanácskozás szlovák referátumából (*Ján Haliena* műve) nem tűnik ki, van-e ennek valami funkcionális

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

jelentősége. A referátum arról sem szól, hogy Szlovákiában, anélkül, hogy a közművelődési könyvtári rendszerhez kapcsolták volna őket, a Kulturális Minisztérium fenntartásában megmaradtak az ún. állami tudományos könyvtárak is.

Lengyelországban a kétlépcsős közigazgatást meghonosító átszervezés következtében felhígult a megyei (vajdasági) könyvtárak mezőnye: sok járási könyvtárat „kerszteltek át" sebtiben megyeivé anélkül, hogy ehhez a feltételeket is biztosították volna. Kolodziejska berzenkedése a közigazgatási elrendezést elfogadó regionális könyvtári koncepció ellen a saját hazájában szerzett tapasztalatokra is visszavezethető.

Míg Lengyelországban járási vagy majdnem járási nagyságra kicsinyítették a vajdaságot, Romániában a közigazgatási reform egyszerűen megszüntette a megyét, és meghagyta (kicsit megnagyobbítva) a járást. A román kollégák (*A. Lupu* és *D. Zamfir*) nem térnek ki az átállás nehézségeinek ecsetelésére, mindössze a járási könyvtárak területi és könyvtárpolitikai funkcióiról szólnak. Eszerint a járási könyvtárak területükön a) szakfelügyeleti, b) módszertani gondozási és c) együttműködés szervezési funkciókat látnak el. Az együttműködés szervezése alatt a más hálózatokkal és nem közművelődési könyvtárakkal kiépített és fejlsztett kapcsolatok értendők. Ujabban a járási könyvtárak a központi szolgáltatások (központi gyarapítás, esetenként feldolgozás, kiadványok-segédletek) erősítésével igyekszenek segítségére lenni a hatókörükbe eső közművelődési könyvtáraknak.

A bolgár referátumnak (*H. N. Hadzsihrisztov* műve) még kevesebb köze van a regionális funkció bemutatásához, mint az iméntieknek. Ha szólunk róla, az a bolgár államigazgatás reformjának megértetése miatt van.

1976 végén egy minisztertanácsi határozat létrehozza az ún. nemzeti komplexumokat. Természetes, ebből a kultúrát sem lehetett kihagyni. Ezek a komplexumok a megyékben is megalakultak. Mind a nemzeti, mind a területi komplexumoknak van egy könyvtárügyi „szólama". Ezt a „szólamot" nemzeti szinten a Kulturális Bizottság „viszi", megyei szinten pedig a megyei könyvtári igazgatóságok. Ez utóbbiak úgy jöttek létre, hogy a megyei könyvtárak módszertani osztályait bevonták a megyék kulturális irányító apparátusába. Az igazgatóságoknak a következő felhatalmazásaik vannak: a) a csitaliscsek vonatkozásában módszertani gondozás és szervezés, b) a szakszervezeti és iskolai könyvtárak vonatkozásában módszertani gondozás, c) kiadványi tevékenység, d) fejlesztési tervek készítése, e) a könyvtárak berendezéséről és felszereléséről való gondoskodás. A megyei könyvtári igazgatóságokat új helyzet elé állítja az, hogy 1978-ban az ország 1260 falujából 291 „falurendszert" szerveztek.

Ha a tanácskozás – megítélésünk szerint – tulajdonképpen meg is kerülte a „regionális minőség" tüzetesebb tisztázását, és – a szovjet, a lengyel és a két magyar referátum kivételével – meglehetősen egyszólamúan az elsődlegesen meghatározó, azaz a területi nyilvános könyvtári ellátás vezető intézményeiről szólt a „nóta" a maga államigazgatási determináltságában, paper-jei nem hiába születtek meg: az se baj, hogy friss és átfogó információkat szerezhettünk e korántsem kevésbé fontos más kérdésekről.

A tanácskozás anyagai a KMK szakkönyvtárában orosz, német és cseh nyelven (olyik-másik vagylagosan) *állnak rendelkezésre,* „hic et nunc" azoknak az államvizsgára készülő szakdolgozóknak ajánljuk, akik a szocialista országok könyvtárügyéről, szervezési elképzeléseiről és gyakorlatáról értekeznek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A „PINYIN-SYSTEM" alkalmazása. – A fonetikus jelek hangokká történő átalakítására az angol, francia, német és egyéb nyelvterületeken ezideig mintegy húsz féle rendszert dolgoztak ki. Az International Herald Tribune című politikai napilap – az USA-ban megjelenő New York Times és Washington Post című újságok európai kiadása – 1979. március 6-tól a kínai kormány, az ENSZ és más egyéb hivatalos szervezetek által jelentésekben, újsághírekben már korábban alkalmazott Pinyin-system (Pinyin-rendszer) szabályainak megfelelően írja át a kínai helység- és személyneveket (a Pinyin szó jelentése átírás). – Mivel a kínai írás szóírás, szimbolikus képekből és képcsoportokból áll. Ha több szónak a hangzása azonos, de jelentése eltérő, akkor értelmező jeleket használnak és a különféle jelentéseket a szavak különböző hangmagasságával fejezik ki a beszélt nyelvben. Írásrendszerük tehát a hangalaktól függetlenül jelöli a fogalmakat, s ezeket a fogalmakat rendkívül nehéz átírni a latin ABC betűire. A Pinyin-rendszer – mely a legtöbb esetben zártabb, szigorúbb, mint más formák – kísérletet tett ennek elősegítésére. Meghatározott betűket használ, többek között a „Ω" és „X" betűket. A „Ω" betűvel helyettesítik a „CH" hangokat, az „X" betű pedig a sziszegő hangokat képviseli, például a „HS"-t. Ily módon Deng-Xiaoping egy jobb megközelítése a miniszterelnökhelyettes nevének, mint a Teng Hsiao-ping. – Az angol nyelvben hagyományos átírási forma a Wade-Giles-System (Wade-Giles-rendszer) néven vált ismertté, melyet 1860 körül Sir Thomas Wade brit diplomata, a Cambridgei Egyetem kínai nyelvek professzora dolgozott ki, s Herbert Giles, az első kínai-angol szótár szerkesztője (szintén a Cambridgei Egyetem professzora) alkalmazott először. Alkalmazása ettől kezdve általánosan elfogadottá vált az angol referensz-könyvekben, térképeken és atlaszokban. – A Pinyin rendszerre történő áttérés során az International Herald Tribune megőrzi néhány közismert kínai helységnév hagyományos névalakját, Peking és Canton tehát változatlan formában jelenik meg, ugyanis ezek már mély gyökeret vertek az angol nyelvhasználatban. Néhány névalak egybeesik, közös a különböző írásrendszerekben alkalmazottakéval, mint például Sanghai. Az ismertebb, elhunyt személyek neveit – Mao Tse-tung, Sun Yat-sen és Chou-En-lai – szintén megőrzik változatlan formájukban. – Az új rendszer bevezetése során felmerülő esetleges problémák kiküszöbölésére a Pinyin forma után első alkalommal zárójelben feltüntetik a hagyományos Wade-Giles átírási formát is. – Az International Herald Tribune elsőként alkalmazta a Pinyin rendszert. A bevezetése óta eltelt időszak azonban igazolta létjogosultságát. Azóta már számos európai nyugati napilap – többek között a francia Le Monde – is a fenti rendszert alkalmazza, de számos Európán kívüli országban – különösen az Amerikai Egyesült Államokban – is ily módon írják át a kínai neveket. A rendszer világszerte történő azonnali elterjedése feltehetően hatást gyakorol majd mindazok munkájára, akik írott dokumentumokkal foglalkoznak.

(Az International Herald Tribune 1979. márc. 6-i. száma alapján
CSONKA ÉVA csoportvezető – MKKE Központi Könyvtára – híradása.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A NEMZETKÖZI KÖLCSÖNZÉSRE VONATKOZÓ IFLA IRÁNYELVEK*

Az egyedi gyűjtemények kölcsönös használata a nemzetközi könyvtári együttműködés szükséges eleme. Ahogy egyetlen ország sem lehet önellátó, ugyanúgy egyetlen könyvtár sem lehet képes önellátó módon kielégíteni az olvasók információigényét. Ha egy ország könyvtári szolgáltatásait hatékonnyá akarjuk tenni, olyan módszereket kell kidolgozni, amelyek lehetővé teszik a külföldi gyűjteményekben őrzött anyagokhoz való hozzáférést is. A nemzetközi kölcsönzés célja, hogy az egyik ország a másikat olyan dokumentumokkal is ellássa – a lehető legbiztosabb és leggyorsabb úton –, amelyek nem hozzáférhetőek az igénylő országban.

Az alábbiakban következő irányelvek, amelyet az IFLA nemzetközi kölcsönzési szekciójának állandó bizottsága 1978-ban hagyott jóvá, döntően különbözik az IFLA által 1954-ben elfogadott *szabályzattól.* Mivel nincs kötelező érvénye, és mivel minden egyes országnak magának kell meghatároznia a nemzetközi kölcsönzés módjait, az irányelvek csak útmutatóként szolgálhattak az egyes országok nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésének kidolgozásához. Az irányelveket megelőzi az az *elvi állásfoglalás,* amelyet 1976-ban fogadtak el a nemzeti könyvtárak, valamint a fentemlített IFLA szekció állandó bizottsága is a könyvtárközi kölcsönzésről; mindezt kommentárok követik, melyek célja az irányelvek bizonyos szempontjainak megvilágítása ill. megerősítése.

A nemzetközi kölcsönzés elvei

1. Minden országnak el kell ismernie azt a kötelezettséget, hogy bármely más országnak biztosítja a saját kiadványai példányait illetve azok fotokópiáját, elsősorban az újabb megjelenésűeket, de – amennyiben ez lehetséges – a visszamenőlegeseket is.

2. Minden országban legyen egy vagy több központ, amely a bejövő illetve kimenő igények csatornájaként szolgálna, bár bizonyos esetekben a kérések megkerülhetnék ezt a csatornát. Az ilyen központoknak szoros kapcsolatban kell állniuk a nemzeti könyvtárral, vagy éppenséggel annak részeként kell működniük.

---

* A dokumentum angol nyelvű eredeti példánya és hiteles orosz fordítása megtalálható a KMK könyvtártudományi szakkönyvtárában.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

3. Minden országban célul kell kitűzni a hatékony országos könyvtárközi kölcsönzési rendszer kifejlesztését, hiszen ezek szolgáltatják majd a nemzetközi kölcsönzés lényeges infrastruktúráját.

4. Amennyire lehetséges, eredeti példányok helyett azok foto- illetve mikrofilmkópiáit kell megküldeni.

5. A kérések kielégítésére gyors módszert kell kidolgozni, és olyan esetekben, amelyekben azt a nagy távolságok szükségessé teszik, légipostát kell igénybe venni a ki- és visszaküldésnél.

6. Minden kérést gyorsan kell elintézni az összes érintett helyen: a kérő könyvtárakban, a nemzeti kölcsönző központokban, valamint a kérést teljesítő könyvtárakban.

7. Szabványosított, és minél egyszerűbb eljárást kell kifejleszteni vagy átvenni különösen a tételes kérések, illetve a bérmentesített kérések esetében.

A kölcsönzési folyamat alapelvei

NB.: A „kölcsönzés" fogalma magába foglalja a foto- illetve egyéb jellegű másolatok küldését is.

1. A nemzetközi kölcsönzés országos központja

1.1 Minden országnak (államszövetségek esetében minden egyes társországnak vagy tartománynak) nemzetközi kölcsönzési központtal kell rendelkeznie. Ennek fő funkciói a következők:

a. a külföldről érkező kérések gyűjtőközpontja;
b. az ország könyvtáraiból külföldre küldött kérések gyűjtőközpontja;
c. az ország könyvtárainak segítségével a nemzetközi kölcsönzés statisztikai adatainak összegyűjtése és eljuttatása az IFLA nemzetközi kölcsönzési hivatalához.

1.2 Az országos központ eleget tehetne még a következő feladatoknak is:

a. az országos könyvtárközi kölcsönzés központja lenne;
b. a központi katalógus építésének és fenntartásának központja lenne;
c. közvetlenül hozzáférhetne az ország jelentős könyvtári gyűjteményeihez;
d. a könyvtárközi kölcsönzés információs központja lenne;
e. vállalhatná a könyvtárközi kölcsönzés rendszerének megtervezését, kifejlesztését illetve ellenőrzését olyan helyeken, ahol ezeket a feladatokat egy nem megfelelően működő másik szerv végzi.

Magyarázat

Az országos központot azért javasoljuk, mivel a legtöbb esetben ezek a legegyszerűbb és leghatásosabb módjai az 1.1 illetve 1.2 pontok alatt felsorolt funkciók kielégítésének, valamint annak, hogy más javaslatokat (pl. 2.4) is figyelembe vehessünk. Ezen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kívül megkönnyíti más országok kéréseinek kielégítését és kölcsönzéseinek nyilvántartását. Elismerjük azonban, hogy más megoldások is lehetségesek néhány országban. Ezeknek az országoknak, valamint azoknak, ahol még nincs országos központ, a következő javaslatokat tesszük:

1.1.a A lehetőség szerinti legátfogóbb nyilvántartást kell közzétenni a könyvtárakról a külföldi kérő intézmények részére. Fokozott erőfeszítéseket kell tennie az ország összes könyvtárának a külföldi kérések elintézése, ill. ha az szükségesnek bizonyul, köröztetése érdekében.

1.1.b Az egyes könyvtáraknak meg kell bizonyosodniuk arról, hogy az ország egyéb könyvtáraiban a kért műnek nincs kölcsönözhető példánya, mielőtt kérését külföldre küldené.

1.1.c A statisztikai adatgyűjtést, amely a fejlődési irányvonalak és a hatékonyság ellenőrzéséhez elengedhetetlen, országos alapokon kell végrehajtani.

1.2 Szoros együttműködés szükséges ahhoz, hogy egy országos központtal nem rendelkező ország a vele szemben mutatkozó nemzetközi elvárásoknak és kötelezettségeknek hatékonyan eleget tudjon tenni. Ilyen esetben egy koordináló testület elégíthetné ki az országos központ bizonyos funkcióit.

2. A kérés

2.1 Minden kérést az IFLA által meghatározott formában kell eszközölni, hacsak azt a címzett könyvtár máshogy nem határozza meg.

2.2 A kölcsönkérő könyvtárnak legjobb képességei szerint meg kell győződnie a kért tételek bibliográfiai adatainak helyességéről annak érdekében, hogy inadekvát vagy pontatlan kérés ne kerüljön külföldre; szükség esetén a kérés adatait ki kell egészítenie, lehetőség szerint megadva a hivatkozási forrást is. Ha erre szükség mutatkozik, az adatokat az országos központ ellenőrízze illetve egészítse ki.

2.3 A kérő könyvtárak tartsák nyilván minden kérésüket, melyeket folyószámmal lássanak el.

2.4 Minden lehetséges erőfeszítést meg kell tenni annak érdekében, hogy meggyőződjünk még a kérés külföldre küldése előtt arról, hogy nincs kölcsönözhető példány az ország könyvtáraiban. Olyan dokumentumokat, amelyek megvannak ugyan valamelyik hazai gyűjteményben, de ideiglenesen használat alatt állnak, ne kérjünk nemzetközi kölcsönzés útján.

2.5 A rendelkezésre álló leggyorsabb úton jutassuk el a kérést a címzetthez.

Magyarázat

A kölcsönigényléseknek rendes körülmények között az országos központon keresztül kell átfutniuk; máskülönben nagyon nehéz meggyőződni arról, hogy nincs kölcsönözhető példány az országban – márpedig maga a kölcsönzés költséges. A másolatra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

vonatkozó kérések azonban adott esetben közvetlenül is mehetnek a külföldi könyvtárhoz, és ennek nem kell feltétlenül a kiadó országban lennie.

2.1 Jelenleg két szabványűrlap van: a leszakítható részekből álló régebbi, és az 1975-ben bevezetett háromrészes új formula.
Az űrlapot lehetőleg írógéppel töltsük ki.

2.2 Az inadekvát kérések késedelmet okoznak, és előfordulhat, hogy kiegészítés (vagy ellenőrzés) végett vissza kell küldeni őket.

2.3 Ha egy kérés azért pontatlan, mert az igénylő könyvtárnak nem áll rendelkezésére megfelelő bibliográfiai forrásanyag ellenőrzési célokra, akkor az országos központnak (vagy központoknak) kell azt továbbítás előtt ellenőríznie.

2.4 Ha egynél több központ van az országban, akkor ez minden esetben a megfelelő központ feladata.

2.5 Gyors módszer alatt a telex, a légiposta és a számítógép is értendő.

3. A kérések kielégítése

3.1 Minden ország különleges felelőssége, hogy kiadványait a nemzetközi kölcsönzés kereteiben rendelkezésre bocsássa. Egyetlen ország vagy könyvtár sem kötelezhető arra, hogy a kért művet elküldje, de a nemzetközi kérések kielégítése érdekében a megfelelő intézkedéseket mindenképpen meg kell tennie.

3.2 A tételeket közvetlenül az igénylő könyvtárhoz kell eljuttatni, kivéve, ha adminisztratív okokból, különleges kívánságra azokat az országos központba kell küldeni.

3.3 Minden kölcsönzött dokumentumon fel kell tüntetni a kölcsönző könyvtár nevét.

3.4 A csomagokra jól láthatóan rá kell írni: „Nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés" (1978-as nemzetközi megegyezés).

3.5 Minden kérésre lehetőleg egy héten belül (bonyolultabb esetben legfeljebb két héten belül) válaszolni kell, vagy a tétel eljuttatásával a kölcsönzési központba, illetve a kérő könyvtárba, vagy pedig a kérés visszaküldésével.

3.6 Ha a kérés nem elégíthető ki azonnal, az igénylő könyvtárat tájékoztatni kell.

3.7 Ha a kérés kielégítése előreláthatólag elhúzódik, azonnal értesíteni kell a kérő könyvtárat.

Magyarázat

3.1 Hangsúlyozzuk az egyes országok felelősségét a saját kiadványainak megküldésében: e felelősség nélkül mind a hozzáférhetőség, mind pedig a kielégítés gyorsasága súlyosan veszélyeztetve lenne. Ez a felelősség a „kiadványok egyetemes hozzáférhetősége" elvének lényeges eleme.

3.4 A csomag külsején világos utalásra van szükség a vámolással kapcsolatos nehézségek elkerülése végett.

3.5 Azokat a kéréseket nevezzük bonyolult kéréseknek, amelyek kiterjedt bibliográfiai ellenőrzést igényelnek, továbbá azokat, amelyeket a kérdéses tételekről készített másolattal elégítenek ki.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

3.6 és 3.7 Ha nem küldünk értesítést arról, hogy a kérés nem elégíthető ki, vagy hogy a kielégítése időt vesz igénybe, további késést és bizonytalanságot okozunk az igénylő könyvtárnak.

Azokban az országokban, ahol nincs országos központ, a gyorsaság a nem kielégíthető kéréseknek más könyvtárakhoz való továbbításával érhető el. Ha ez nem valósítható meg, a kérést azonnal vissza kell küldeni a kérő könyvtárba.

4. Az ellátás feltételei

4.1 Ha fotokópiát küldünk, az ellátó illetve igénylő könyvtárnak tiszteletben kell tartania az alapvető szerzői jogvédelmi szabályokat.

4.2 Az eredeti dokumentumokat a megszokott szabályok értelmében használhatja az igénylő, hacsak a kölcsönző könyvtár nem támaszt egyéb feltételeket is.

4.3 A tételeket a rendelkezésre álló leggyorsabb postaszolgálati úton kell eljuttatni a címzetthez.

Magyarázat

4.3 Elismerjük, hogy esetenként a légiposta – bármennyire kívánatos is az alkalmazása – nem járható út, mert a kiadások a kölcsönző vagy igénylő könyvtár részére túlságosan magasak. A továbbítás gyorsasága azonban mégis nagyon ajánlatos, mivel a lassabb módszerek elbizonytalanítják a kölcsönző könyvtárakat és kellemetlenséget okozhatnak az igénylőnek.

5. A kölcsönzés időtartama

5.1 A kölcsönzés időtartama, amelyet minden esetben külön és világosan meg kell határozni, rendszerint egy hónap legyen; ebből számítsuk le a továbbításhoz és visszaküldéshez szükséges időt. A kölcsönző könyvtár meghosszabbíthatja vagy megrövidítheti ezt az időtartamot.

5.2 A kölcsönzés időtartamának meghosszabbítása érdekében a határidő lejárta előtt kell folyamodni a kölcsönző intézményhez.

6. A visszajuttatás

6.1 A kölcsönzött dokumentumokat a rendelkezésre álló leggyorsabb postaszolgálati úton kell visszaküldeni. A csomagon jelezni kell: „Nemzetközi Könyvtárközi Kölcsönzés". (1978-as nemzetközi megegyezés)

6.2 A visszaküldő könyvtárnak tekintetbe kell vennie a kölcsönadó könyvtár bármely csomagolásra, nyilvántartásra stb. vonatkozó igényét.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

6.3 A dokumentumokat közvetlenül a kölcsönző könyvtárba kell visszajuttatni, kivéve, ha a kölcsönző a kölcsönző központba kívánja azt küldetni.

Magyarázat

6.2 A különleges kezelés vonatkozhat – törékeny dokumentumok esetében – különleges csomagolásmódra vagy a nyilvántartásra ritka illetve egyedi tételek esetében.

7. Kézhezvétel

Nincs szükség arra, hogy a tétel kézhezvételét a küldő, vagy a visszaérkezését a kérő tudomására hozzuk, ha erre nincs külön igény.

8. Kárfelelősség

Attól a pillanattól kezdve, hogy egy könyvtár postára ad egy tételt a kérő könyvtár részére, a felelősség a kérő könyvtárat terheli mind eltűnés, mind megrongálódás esetén, és ilyen esetben köteles a teljes becsértéket a kölcsönző könyvtárnak visszatéríteni, beleértve mindennemű közben felmerülő adminisztrációs költséget is.

Magyarázat

Az érintettek érdeke, hogy minden igényelt tételt megfelelően csomagoljanak. Esetleges sérülés esetén a kölcsönző könyvtár nem élhet kártérítési követeléssel, ha az anyagot nem megfelelő módon csomagolták.

Szükség esetén a kölcsönző könyvtárakat segíteni kell az igénybevevőnek is a kár felőli postai tudakozódás révén.

9. Elszámolás

Az elszámolási vagy fizetési eljárást a minimumra kell csökkenteni. A pénzbeni fizetést vagy annak kiiktatását a két érintett ország közötti megegyezéssel kell meghatározni. Az egymás kéréseit hasonló vagy megegyező mértékben kielégítő országos központok vagy könyvtárak között a pénzelszámolást meg kell szüntetni. Ezt megtehetjük akkor is, ha egy ország vagy egy könyvtár által kért anyag mennyisége olyan jelentéktelen, hogy nem indokolja a vele kapcsolatos elszámolási, könyvelési munkát.

Magyarázat

A pénzbeni fizetés egyszerűsített módjai:

a. előrefizetési rendszer, amely szerint a kölcsönt nyújtó könyvtártól az igénylők előre megvesznek bizonyos értékű kupont, és minden kéréshez bizonyos mennyiségű kupont mellékelnek;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

b. pénzletét, amikor az igénylő könyvtár letétbe helyez egy pénzösszeget a kölcsönt nyújtó könyvtárnál, amelyből az a teljesített kérések értékét magának leírja;
c. változatlan összegű elszámolás, amikor inkább átlag-, mint egyedi költségeket számolnak el; vagy egység szerinti fizetés, amikor meghatározott számú egység után történik a fizetés. Mindkét módszert lehet a fenti (a., vagy b.) módszerrel kombinálni.

Az elszámolást az országos központ is végezheti, amely a költségeket behajtja a kérő könyvtáraktól; vagy közvetlenül az igénylő könyvtárak is, a kérő országban érvényes fizetési rendszer szerint. Az ellátó könyvtár kölcsönt adó követeléseit, melyeknek a lehető legegyszerűbbnek és legvilágosabbnak kell lenniük, minden esetben tekintetbe kell venni.

Eltérő gyakorlat alakulhat ki a kölcsönzéssel ill. a fotokópiákkal és más típusú másolatokkal kapcsolatban, amelyeket az eredeti példány helyett küldenek; pl. két ország, vagy országok csoportja is megegyezhet a kölcsönzési összeg megszüntetésében, ugyanakkor a fotokópiákért fizetnek egymásnak.

10. Statisztika

A nemzetközi kölcsönzésben résztvevő könyvtáraknak az érkezett illetve kiküldött kérésekről, valamint ezek kielégítésének mértékéről statisztikai kimutatást kell készíteniük. Ezeket a statisztikákat el kell juttatni az országos központba vagy szervezethez, amely azokat az IFLA Nemzetközi Kölcsönzési Hivatalának továbbítja.

Magyarázat

A következő adatok gyűjtendők:

1. A külföldre küldött kérések teljes száma, illetve hogy ezek közül mennyit elégítettek ki
   a. kölcsönzéssel
   b. fotokópiával.
2. A külföldről érkezett kérések teljes száma, illetve hogy ezek közül mennyit elégítettek ki
   a. kölcsönzéssel
   b. fotokópiával.

A fenti statisztikát országonként rangsorolva kell vezetni. Ha nincs módunk pontos számadatokat nyerni a teljesítettségi arány tekintetében, a becslés alapjaként mintavizsgálatok is szolgálhatnak.

Az ajánlott statisztikai módszerekről részletesebben ld. *IFLA Journal*, Vol.3., No.2., 1977, p. 117–126: International lending statistics.

(Fordította: SÜLE GÁBOR)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A SHEFFIELDI EGYETEMI KÖNYVTÁRRÓL

MÁTÉFY GYÖRKNÉ

A Közép-Angliában lévő Library Sheffield of University-t (a továbbiakban Sheffieldi Egyetemi Könyvtár) 1905-ben alapították, s ma már tekintélyes szerepet tölt be az egyetemen kívül a város és Yorkshire életében is.

A Sheffieldi Egyetemi Könyvtárra – mint az angliai könyvtárakra általában – legjellemzőbb az a típusú hálózati rendszer, amely lehetővé teszi az egyes könyvtárak közötti hatékony együttműködést, a könyvtári erőforrások optimális megosztását. Ezt az együttműködést a telex-rendszer kiépítésével, az egyes adatbázisok közös használatával, valamint a közös szerzeményezési kooperációval valósítják meg.

A Sheffieldi Egyetem központi könyvtára néhány esztendeje költözött a modern, korszerű technikai segédeszközökkel felszerelt épületébe. A központi könyvtárból történik az egyetemi könyvtári hálózat – gyakorlatilag a 17 tanszéki könyvtár – irányítása. Ezek közül három nagyobb méretű, amelyek külön-külön épületekben helyezkednek el, míg a többiek a tanszéki épületek falain belül kaptak helyet.

A Sheffieldi Egyetemi Könyvtár fő feladata az egyetem oktató-, kutató személyzetét és hallgatóit magasszintű szolgáltatásokkal ellátni. Ezt részben saját állományának feltárása, részben az egyéb hazai és külföldi adatbázisok közvetlen elérése által tudja biztosítani.

A Sheffieldi Egyetemi Könyvtár mint városi hálózati központ is működik a SINTO rendszeren belül (Sheffield Interchange Organization), s mint ilyen – regionális alapon – módszertanilag irányítja, koordinálja a város egyéb oktatási-, műszaki-, tudományos- és közművelődési könyvtárainak munkáját. A hangsúly a kooperációban beszerzett könyveken, folyóiratokon, azok feldolgozásán és közös adatbázisba vitelén van. A könyvtár a SINTO rendszerben végzett munkája során közvetlenül kapcsolódik a NATIS (National Information Systems) programhoz és a BLAISE (British Library Automated Information Service) rendszeren keresztül a British Library munkájához. Tevékenyen vesz részt az UNISIST programban meghatározott céljai megvalósításában is.

A központi könyvtár épületének földszintjén a ruhatárat és a mellékhelyiségeket képezték ki. A félemeleten lévő hall kitűnő lehetőséget biztosít időszaki kiállítások megrendezésére. E szinten található az ellenőrési pont, melyen keresztül csak kikölcsönzött művekkel lehet távozni. A félemeleten helyezkedik el a „szemináriumi terem", amelyben speciális továbbképző tanfolyamokat tartanak a különféle szakterületeken diplomát szerzett hallgatóknak. A szakmai informátori tanfolyamokat a Postgraduate School of Librarianship and Information Science szervezi. Kissé távolabb az igazgatóság, titkárság és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

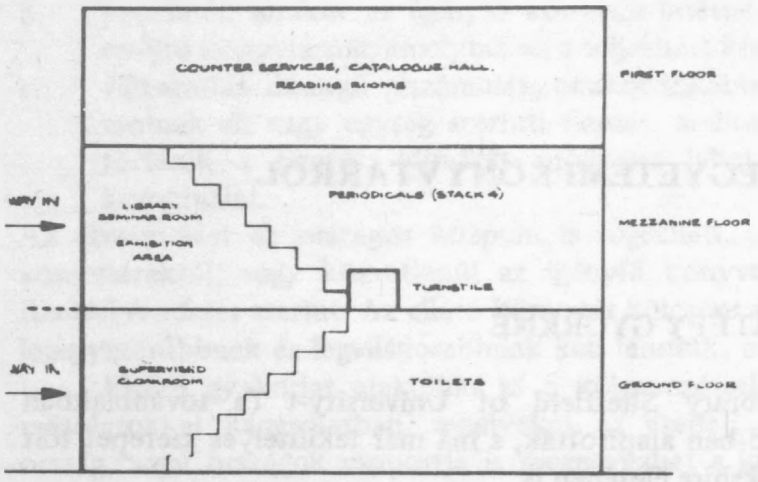

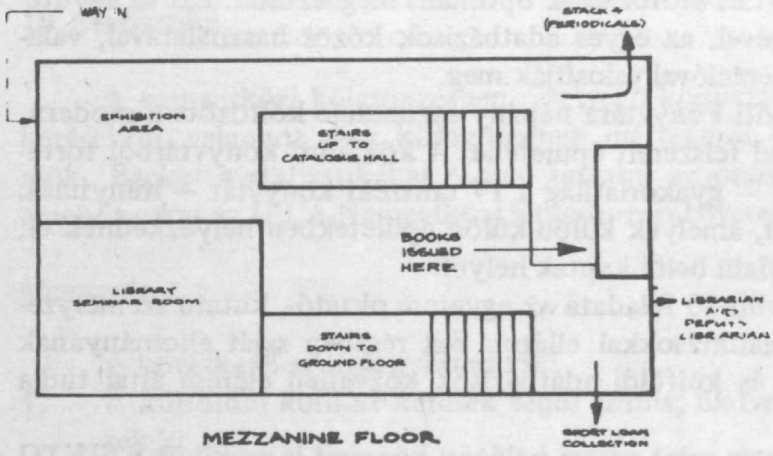

Az alsó szintek alaprajza

egyéb hivatali, vagy feldolgozói helyiségek találhatók. Az ellenőrzési ponttal szemben egy zárt üvegfolyosó nyílik, amely összeköttetést biztosít a 17 emeletes „művészetek tornyá"-val, ahol a University Sheffield Institute of Education Library és a Biomedical Information Service of University kaptak megfelelő munkaszobákat.

Az első emeleten vannak az olvasókkal közvetlenül foglalkozó osztályok. A bejárati ajtó mellett a reference- és a fotomásoló szolgálat; beljebb a 200 személyes, üvegfalakkal körülvett hallgatói olvasóterem található, míg egy kisebb, jól felszerelt termet a tanárok és kutatók számára létesítettek. A reference-műveket tartalmazó központi térben helyezték el a katalógusszekrényeket és a microfiche-olvasó készülékeket. Az e szinten található művek szabadpolcos rendszerben, a Dewey-féle tizedes osztályozásnak megfelelő szakrendben találhatók. Külön folyosóról közelíthető meg az állománygyarapítás és könyvtárközi kölcsönzés osztálya.

A következő szinten vannak a különgyűjtemények, parlamenti jegyzőkönyvek, kéziratok, nem hagyományos dokumentumok. Egy szinttel feljebb, ugyancsak szabadpolcos tárolási rendszerben a folyóiratgyűjtemény. A kurrens folyóiratok külön, egy kisebb teremben vannak. A folyóiratok tárolása betűrendben, ezen belül növekvő évszámonként történik, s a köztük való eligazodást a kardex-rendszerű folyóiratkatalógus és a reference-szolgálat biztosítja.

A központi könyvtár állománya 800 ezer kötet könyv, 60 ezer kisnyomtatvány, 5500 féle kurrens folyóirat és több ezer audio-vizuális dokumentum. A könyvtár dolgozóinak létszáma – beleértve a 17 tanszéki könyvtár munkatársait is – 550 fő.

A *központi könyvtár:* az egyetem valamennyi fakultását ellátja szakirodalommal, tájékoztató kiadványokat szerkeszt, irodalomkutatásokat végez, eseti és folyamatos

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

információszolgáltatást végez. A könyvtár közvetlen szolgáltatásaival kizárólag az egyetemi munkatársakat látja el.

Az *állománygyarapítási osztály:* koordinálja és bonyolítja a tanszéki könyvtárak könyvbeszerzéseit is. Számítógéppel, központilag tartják nyilván a beszerzésre javasolt műveket, ezeket szelektálják, majd továbbítják a megrendeléseket. Részben az igények differenciáltsága, részben gazdasági indítékok folytán, a beszerzéseknél szem előtt tartott elvük, hogy 1-1 műből minél kevesebb példányt szerezzenek be. Az olvasók igényeinek kielégítését a kölcsönzési határidők megrövidítésével valósítják meg.

BOOK RECOMMENDATION FORM Fund
APPLIED SCIENCE LIBRARY Date

Author
Title
Series
Publisher Place _____ ISBN _____
Source of reference Date of Book _____ No. of vols _____ Price _____
Required by Reserve for

Copy for .....
ASL Counter Dept. Library
Reference Extra Copy Replacement

PLEASE ADD ANY FURTHER INFORMATION ON THE BACK

Chk'd cats. orders

Egy tanszéki könyvtár könyvrendelő formanyomtatványa

A *katalogizálási osztály:* központilag végzi az újonnan beérkezett művek feldolgozását. A könyvekről az AACR alapján készítenek címleírást egy FLEXOWRITER írógépen. A katalóguscédulán a mű Dewey-féle szakszáma mellett a tárgyszó is szerepel, valamint annak a könyvtárnak a neve, amelyben a mű megtalálható. A központi könyvtár a tanszéki könyvtárak gyűjteményéről központi katalógussal rendelkezik. Miután az írógép lyukszalagot is készít a bibliográfiai leírásról, a továbbiakban erről a lyukszalagról sokszorosítják a kellő számú katalóguscédulát. A szalagot ezután továbbítják a British Library-nak, ahol erről készülnek a leírások részben a British National Bibliography, részben microfiche-k sokszorosításához. Az újonnan beszerzett művekről havonta egy alkalommal, majd félévenként egyszer kumuláltan viszik microfiche-re az adatokat. A British Library 1—1 példányt saját, országos jellegű központi katalógusához használ fel, a többi példányt pedig megküldi a Sheffieldi Egyetemi Könyvtárnak, amely három esztendeje párhuzamosan használja ezt a régi típusú cédulakatalógussal.

A Sheffieldi Egyetemi Könyvtárban a bibliográfiai leírással egyidőben minden egyes műről egy számítógépes adatbeviteli lapot is kitöltenek, valamint azonosító, ún. PLESSEY-számmal látják el azokat. Az azonosító szám a könyvborító tábla belső oldalára kerül; míg az adatlap adatait a MARC-rendszerben működő számítógépes központi adat-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

bázisba viszik. Az azonosító szám alapján az egyes művek adatai bármikor lehívhatók, javíthatók, törölhetők.

Az azonosító, ún. PLESSEY-szám

Az *olvasószolgálati osztály:* látja el az olvasótermi felügyeletet, segíti az olvasókat a katalógusok használatában, a technikai segédeszközök (SONY videokazettás berendezések, SANYO magnetofonok, REGMA RL6 microfiche/film olvasó-nagyító-másoló berendezések és pénzérme-bedobós gyorsmásoló automaták) kezelésében.

A *kölcsönzési osztály:* munkáját a három esztendeje bevezetett on-line, – a PLESSEY cég által 1972-ben kifejlesztett – számítógéppel olvasható könyv- és kölcsönzői nyilvántartással végzi. Az olvasó által kitöltött személyi adatlapról – a PLESSEY DSP101 kódnyomtató készülékkel – a személyi adatokat mágnesezett papírcimkére viszik, amelyet egy 50 x 70 mm-es kartonra ragasztanak. A lapocska a továbbiakban az olvasójegy szerepét tölti be. Az előbbi, ún. PLESSEY-szám elkészítésével egyidejűleg az olvasó adatait a PERTEC 7 – Track Magnetic Tape Unit mágnesszalag-kazettába gyűjtik, s így az is bekerül a központi adatbázisba. Kölcsönzéskor, visszavételkor az olvasójegy és a könyv PLESSEY-számait egy elektromos fényceruzával – a PLESSEY Light Pen-nel – keresztben áthúzzák, az éppen aktuális „Kölcsönzés" vagy „Visszavétel" feliratú gomb egyidejű lenyomásával. Az áthúzás alkalmával egy jellegzetes sípoló hang jelzi a kölcsönzés vagy visszavétel tényét. Amennyiben az ellenőrzési ponton keresztül ki nem kölcsönzött művel távoznak, az elektronikus érzékelő berendezés éles, sípoló hangjával hívja fel a könyvtáros figyelmét az illegálisan kikerülő könyvre (minden mű könyvborító táblájába egy mágnesezett lapocska van elhelyezve, amit a berendezés érzékel). Az adatokat a fényceruzás leolvasáskor mágnesszalag-kazettákba gyűjtik, amelyeket eseténként az egyetemi számítóközpontban feldolgoznak, s így reggelenként naprakész határidős, statisztikai és egyéb nyilvántartó listákkal rendelkeznek.*

A *könyvtárközi kölcsönzés osztálya:* központi számítógépes nyilvántartás révén azonnal közölni képes az olvasóval, hogy az általa keresett mű mely könyvtárban hozzáférhető. Amennyiben a kölcsönözni kívánt mű a SINTO hálózatban nem található, az osztály a BLAISE rendszer segítségével, on-line üzemben működő telex-terminálon hívja meg a Boston Spa-ban lévő Lending Division of British Library-t, és ily módon kölcsönöz.

---

* A Plessey rendszer részletes leírását ld. a Könyvtári Figyelő 1978/5. számában (SZABÓ László: Gépesített kölcsönzési rendszerek.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A *rövid határidőre kölcsönözhető művek osztálya;* azokat a dokumentumokat (általában egyetemi tankönyveket, jegyzeteket) kölcsönzi maximum 3 napos határidővel, amelyeket gyakran, sok olvasó igényel.

A *tájékoztatási osztály:* a nagy olvasóterem feletti térben, reference-művekkel bőven ellátott helyiségben végzi munkáját. Három esztendeje a manuális irodalomkutatásokon kívül számítógépes, a LOCKHEAD DIALOG rendszerre alapozott irodalomkutatásokat is elvállal. Itt az irodalomkutatás, információkeresés részben on-line, részben off-line módon, telefon-tárcsázással történik. A kaliforniai adatbázis csupán a MEDLINE rendszeren belül 94 különböző témájú file-lal rendelkezik. A keresés a következő módon megy végbe: 1) a kutató kitölt egy formanyomtatványt; 2) a könyvtáros tárgyszavazza a kérőlapot, majd a számítógéppel készített MEDLINE INDEX-ből (ami gyakorlatilag egy deszkriptor-szótár) kikeresi a megfelelő tárgyszót, kiírja a mellette található 6 jegyű számot; 3) a könyvtáros leül a TEXAS INSTRUMENTS gyártámú telex-terminálhoz, telefonon meghívja a kaliforniai adatbázist, bebillentyűzi a 6 jegyű szám első két számát (ez a keresett file azonosító száma), majd várja a visszajelzést (ami általában fél órán belül megérkezik); 4) visszajelzéskor a könyvtáros bebillentyűzi a file azonosító száma utáni további 4 számjegyet is (ezek azonosítják a tárgyszót) a továbbiakban pedig figyeli a vizuális display-n a kért bibliográfiai adatokat, amelyeket azonnal ki is nyomtathat a telex-terminálon. Ez a keresési módszer rendkívül gyors és gazdaságos, ugyanis nem kell hozzá semmiféle különleges berendezés a telefon-készüléken, vizuális display-n és a telex-terminálon kívül. Ugyanakkor perceken belül, aránylag kis költségráfordítással, a világnak szinte a legteljesebb retrospektív adatbázisából, nagy mennyiségű releváns információval rendelkezhet a kereső személy. Egy keresés általában 50 megfelelő választ jelent, amelynek költsége maximum 30 $. A számlázást a berendezés azonnal, automatikusan elvégzi, regisztrálja és a terminálon keresztül közli az igénylővel. Ezek

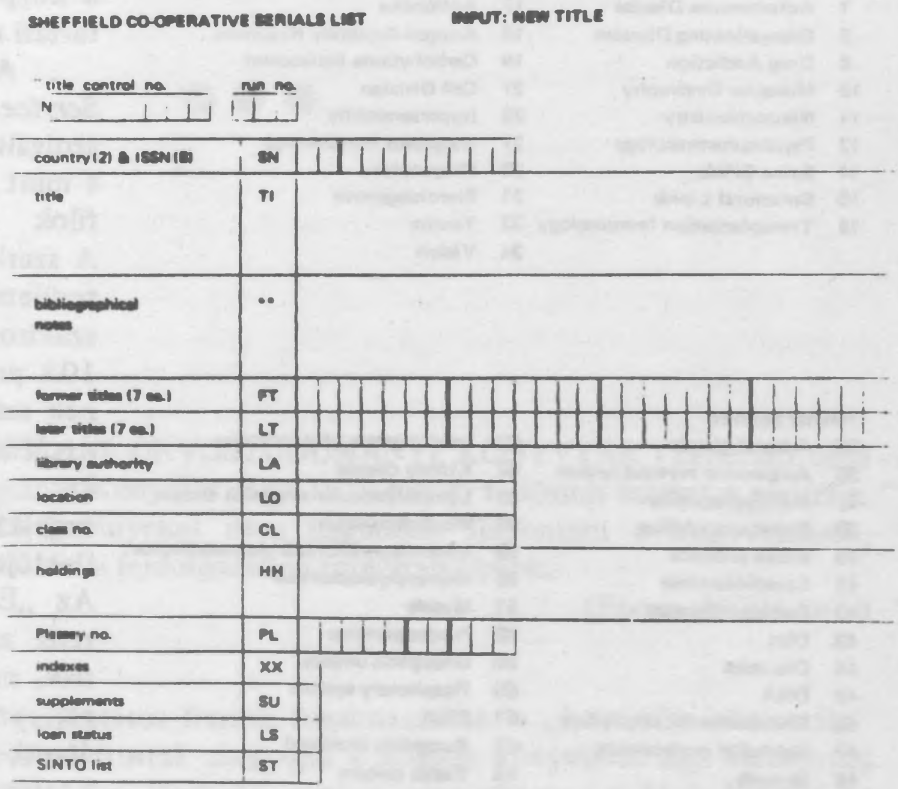

Folyóiratok
számítógépes adatbeviteli bizonylata

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a berendezések természetesen a hazai adatbázis megkeresésére is alkalmasak, amelyeket a BLAISE rendszeren keresztül tudnak kapcsolni. A Tájékoztatási Osztály a gondozója a számtalan könyvtári kiadványnak is, mint pl. a „Librarian's Annual Report", „SINTO News" stb.

A *számítógépes feldolgozó osztály:* munkatársai számítástechnikai ismeretekkel is rendelkező könyvtárosok. Az input-output bizonylatok kitöltését, ellenőrzését végzik, koordinálják szinte a teljes feldolgozói munkát. MARC rendszerű számítógépes feldolgozással viszik az adatokat az adatbázisba, amelyhez az egyetem ICL 1907 számítógépét veszik igénybe. Jelenleg még az olcsó, batch üzemmódban, lyukkártyákra lyukasztva viszik át az információkat. Három esztendeje a könyvtár saját állományának számítógépes feldolgozásán kívül a SINTO rendszer összes folyóiratainak feldolgozását is végzi, Ily módon a város valamennyi könyvtárában megtalálható folyóiratokról azonnal felvilágosítást tudnak nyújtani. Ennek a központosított folyóirat-nyilvántartásnak, feldolgozásnak szinte felmérhetetlen gazdasági jelentősége van, ha figyelembe vesszük, hogy 1—1 folyóiratot a városban csupán 1—2 könyvtár rendel meg és tár fel tartalmilag. Ugyanakkor szinte naprakészen olvashat, hasznosíthat bárki, bármilyen információt a központi számítógépes nyilvántartási rendszer segítségével.

A *Biomedical Information Service:* az egyetemi könyvtári szolgáltatások egyik kivitelezője, s mint a humánbiológiai SDI-profilok szerkesztősége működik. A szerkesztőség speciális figyelési területe a biológiai és fiziológiai szakirodalom. A témafigyelés 103 profilra vonatkozik, melyeknek száma egyre bővül. A kiadványok havonta jelennek meg, s ezeket előfizetéses rendszerben terjesztik (Magyarországról 7 előfizetője volt a lapnak 1979-ben). Az „Express Bulletin"-ek a kurrens szakirodalomról tájékoztatnak, míg az „Economy Bulletin"-ek az INDEX MEDICUS-ból átvett retrospektív szakirodalmat közlik. Valamennyi téma figyelése számítógéppel történik, s az eddig megjelent valamennyi

ECONOMY BULLETINS 1979

Economy bulletins are based on sections of Index Medicus rather than our own selection, by permission of US National Library of Medicine.

FIRST SERIES		SECOND SERIES	
1	Autoimmune Disease	17	Antibodies
5	Demyelinating Diseases	18	Antigen-Antibody Reactions
6	Drug Addiction	19	Carbohydrate Metabolism
10	Muscular Dystrophy	21	Cell Division
11	Neurochemistry	25	Hypersensitivity
12	Psychopharmacology	27	Neoplasm Immunology
14	Spina Bifida	29	Phagocytes
15	Structural Lipids	31	Steroidogenesis
16	Transplantation Immunology	33	Toxins
		34	Vision

THIRD SERIES			
35	Adrenal glands	50	Inborn errors of metabolism
36	Autonomic nervous system	52	Kidney disease
37	Autoradiography	53	Lymphoreticular system & disease
39	Blood coagulation	54	Microcirculation
40	Blood proteins	56	Mineralocorticoids & glucocorticoids
41	Catecholamines	58	Mucopolysaccharides
42	Collagen diseases	57	Muscle
43	Diet	58	Nucleoproteins
44	Diuretics	59	Oncogenic viruses
45	DNA	60	Respiratory system
46	Environmental physiology	61	RNA
47	Epithelial replacement	62	Receptors (sensory)
48	Growth	64	Tissue culture
49	Hypothalamus	66	Toxoplasmosis

Néhány téma a figyelt 103-ból

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kiadványuk floppy disc-eken visszakereshetők. Előfizetőikről szintén számítógépes nyilvántartást vezetnek. A szerkesztőség eseti irodalomkutatásokkal is foglalkozik, amelyeknek díja 10 L. A szolgáltatások a BLAISE MEDLINE és TOXLINE-on alapulnak. A szerkesztőség teljes létszáma 11 fő, akiknek fizetését az előfizetési díjakból fedezik.

A Sheffieldi Egyetemi Könyvtár tanulmányozása során számos olyan módszert említhetnék, amelynek bevezetése hazai könyvtáraink számára csakis előnyt jelentene. A legkövetendőbb példának azonban azt a könyvtári hálózati rendszert tartanám, amely hazánk könyvtárai számára is lehetővé tenné a szorosabb, egymást kölcsönösen segítő együttműködést. Enélkül a kooperáció nélkül ma már szinte elképzelhetetlen a mennyiségileg és minőségileg ugrásszerűen megnövekedett információigények kielégítése.

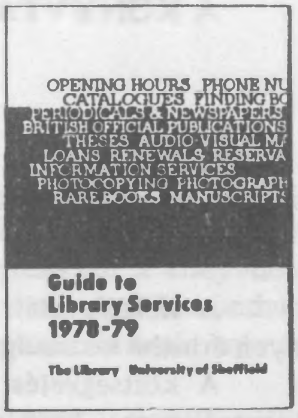

Tény, hogy egy ilyen jól szervezett, működőképes hálózati rendszer kiépítéséhez évekre, s mindenek előtt együttműködni kész lelkes, szakmailag alaposan felkészült szakemberekre, elsősorban könyvtárvezetőkre lenne szükség. Azonban az ily módon létrehozott kooperáció – mind anyagilag, mind erkölcsileg – a legrövidebb időn belül többszörösen kamatoztatná a ráfordított energiákat.

●●●

A VOLT ORSZÁGOS PAHLAVI ORVOSTUDOMÁNYI KÖNYVTÁR (Teherán) neve most Országos Orvostudományi Könyvtár. Egy 1979 júliusi tudósítás szerint a régi címzéssel érkezett folyóiratküldeményeket nem hajlandók felbontani a könyvtárosok, úgyhogy ezrével halmozódtak fel a feldolgozatlan folyóiratszámok.

(Focus, 1979. 2.no.)

AZ „ÖREGEK KLUBJA" (tapintatos francia fogalmazásban: a „harmadik korosztály" klubja) tagjainak segítségével nyitották meg újra a községi könyvtárat egy Strasbourg környéki kisváros iskolájában. Egy tanítónő végzi a gyarapítást, s a klub két (75 és 81 éves) tagja látja el az olvasószolgálati teendőket.

(Livres Hebdo, 1979. 6.no.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KÖNYVTÁRAK ÉS AZ ÁLTALÁNOS GAZDASÁGI VÁLSÁG

A Libraries and the current economic crisis c. írás alapján (Libr.Ass.Rec. 81.vol. 1979. 9.no. 425–436.p.) ZOLTÁN IMRE tömörítvénye.

A költségvetési kiadások tervezett csökkentése az Egyesült Királyságban, érzékenyen érinti a közszolgáltatások, ezen belül a könyvtári szolgáltatások széles körét.

A költségvetés csökkentésére irányuló indítvány a könyvtárügyet három oldalról is veszélyezteti, ezek:

– a szabályozott felügyelet és felelősség megszüntetése;
– a könyvtár-használati díj bevezetése;
– a szolgáltatás színvonalának csökkenése.

A 24 000 aktív könyvtárost tömörítő Könyvtáros Egyesület a kialakult súlyos helyzetben, több szempontból vizsgálva a problémát, világosan feltárta, hogy a szóbanforgó takarékossági javaslat mechanikus végrehajtása a könyvtáraknál jóvátehetetlen következményekkel járna.

A szabályozott felügyelet és felelősség megszüntetése

A Könyvtáros Egyesület a nemzeti javak hatásos védelméhez az állami, törvényes felügyeletet szükségesnek és továbbra is fenntartandónak ítéli.

A szabályozások sora hozott rendet a könyvtárak világába; a Robert jelentés (Roberts report 1959) az alapelveket fogalmazta újra, a Közkönyvtárak és Múzeumok Törvénye (Public Libraries and Muzeums Act 1964) az előbbi jelentésre épült, s végül ezeket egészítette ki az Önkormányzati Törvény (Local Government Act 1972).

A hivatkozott szabályozások a miniszter hatáskörébe utalják a könyvtárügy főfelügyeletét, az önkormányzatok útján a helyi könyvtári szolgálat támogatását, fejlesztését, s általában a törvényesség betartását.

A könyvtári törvények jelentik a biztos bázist mind az országos mind a helyi hálózat egészséges működéséhez, fejlődéséhez. E szabályozások alapján emelkedhettek a könyvtári szolgáltatások arra a magas színvonalra, amely hazai és nemzetközi elismerést vívott ki magának. A jogszabályokon alapuló felügyelet kellő védettséget nyújt és biztosítékot is jelent, hogy az Önkormányzati Hatóságok (Local Authorities) se sérthessék meg a törvényes alapelveket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az elért eredmények biztosítása és az előrehaladás megalapozása érdekében az Egyesület a jelen helyzetben nyomatékosan javasolja, hogy egyrészt az Önkormányzati Szövetségek (Authority Associations) vizsgálják felül nézeteiket, másrészt a Kormány utasítson vissza minden próbálkozást, amely a szabályozott felügyelet és felelősség eltörlésére irányul.

Könyvtárhasználati díj bevezetése

Az Egyesült Királyságban már 130 évvel ezelőtt, 1850-ben az első Közkönyvtári Törvény (Public Libraries Act) szilárd alapelvként rögzítette a könyvtárak ingyenes használatát. Az elvet azóta minden könyvtári jelentésben megerősítették, sőt a könyvtárak szabad használata az „Unesco Public Library Manifesto"-ba is bekerült, kimondván: „A közkönyvtárakat a költségvetésből kell fenntartani, s szolgáltatásai mindenki számára ingyenesek."

Az angol könyvtárak kapui nyitva voltak mindig mindenki előtt, tekintet nélkül fajra, bőrszínre, nemzetiségre, nemre, vallásra, nyelvre, beosztásra, vagy műveltségre. A költségtérítés bevezetése – hangsúlyozza az egyesület – a könyvtárügy jóvátehetetlen károsodásával járna, s az intézkedés szenvedő alanya maga az olvasó, következésképpen a társadalom kulturális fejlődése volna.

Az angol könyvtárközi együttműködés valamennyi könyvtárat – tehát nemcsak a közkönyvtárakat – magába foglalja. A térítések bevezetése az egész rendszert megingatná, hiszen a díjat szedő könyvtár vonakodnék kölcsönözni a díjat nem szedő könyvtárnak, s a körülményes bürokratikus procedúrák akadályoznák az ügyintézést.

Álljon itt még néhány érv, amely az ingyenes hozzáférhetőség elvét támasztja alá:

– a könyvtár a tájékozódáshoz, a tudáshoz, az egyéni kezdeményezéshez nyit kaput, – e nélkül a civilizált és demokratikus társadalom nem maradhat fenn;

– a könyvtár végigvezet, végigkísér egy életen át a nevelésben, az önképzésben, a műveltségre serkentésben, a tanulatlanság felszámolásában, – ezáltal meghatározó szerepet tölt be a jövő társadalmának formálásában;

– a könyvtár a helyi ipar, kereskedelem számára adott információkkal segítséget nyújt a brit gazdaság újjáélesztéséhez.

Az ingyenesség hagyományos elvének feladása esetén a könyvtár rohamos hanyatlásával számolhatunk. Igy egyebek között:

– elvesztené integráló szerepét, amelyet a nevelés, a szórakozás, a kultúrélet gyűjtőpontjaként betölt;

– mindinkább függne a bevételektől, ez befolyásolná a gyarapítást, – a színvonal lesüllyedne;

– valójában fékezné, sőt büntetné az intellektuális érdeklődést;

– helyrehozhatatlanul aláásná a könyvtárközi együttműködés komplex hálózatát.

Meggondolandó az is, hogy előreláthatólag nem is lehetne egységes térítési díjakkal számolni, hiszen bizonyára mentesíteni kellene a gyermekeket, az öregeket, a diákokat és a felnőtt továbbtanulókat. Ugyanakkor megnőnének az adminisztrációs személyzet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

költségei, s ezek levonása után a tiszta bevétel jelentéktelenné válna. Várható volna továbbá az olvasók átvándorlása a közkönyvtárakból az ingyenesekbe, pl. egyetemiekbe, kollégiumiakba, mindaddig míg, a megrohanás miatt, ez utóbbiak is nem kényszerülnének a térítések bevezetésére.

Az egyesület mindezen indokok alapján a leghatározottabban tiltakozik a költségvetési takarékosság ilyen téves értelmezése ellen, mivel az aláásná az egész nemzet kultúráját megalapozó könyvtárügyet, s ezáltal nemcsak a ma, de a jövő tragédiájához is vezetne.

A szolgáltatás színvonalának csökkenése

A költségvetési megszorítások elkerülhetetlenül a könyvtári szolgáltatások színvonalának csökkentésére kényszerítenek. Mivel a könyvtárak az utóbbi 4–5 év során már végrehajtották a lehetséges megtakarításokat, az anyagi ellátás minden további szűkítése most már az alapvető szolgáltatásokba vág. Jelentheti ez a még kisebb könyvbeszerzési alapot, a még rövidebb nyitvatartást, az üresedő helyek befagyasztását, a törzsszemélyzet apasztását, fiókkönyvtárak bezárását stb. – azaz a színvonal mértéktelen süllyedését.

Közben a közkönyvtárak szolgáltatásai iránti kereslet fokozódik. Míg 1974/75-ben 520 millió, 1977/78-ban már 567 millió volt a kölcsönzések száma, – ami évi 11,6 kölcsönzést jelent olvasónként –, s az 1978/79 év megfelelő adata újabb rekordot igér.

Az országgyűlési választás éppen nem a könyvtári szolgáltatások korlátozására szavazott, hiszen az egyidejű közvéleménykutatás adatai szerint a lakosság 84%-a fontosság tekintetében a könyvtárügyet az egyéb közszolgáltatások elé helyezte. Egyébként az országban évenként és fejenként csak 3,60 font költség jut a közkönyvtárakra, azaz mintegy 6 penny hetenként, ami a család napilap kiadásának legfeljebb töredéke.

Ez idő szerint az önkormányzati szervek költségvetésében a helyi könyvtárak mindössze az összkiadás 1,5%-ával szerepelnek. Az Egyesület, amikor tudomásul veszi, hogy a jelenlegi gazdasági helyzetben részt kell vállalnia az országos pénzügyi korlátozásokból, kifogásolja, hogy az önkormányzati szervek a könyvtárakat aránytalanul terhelhessék meg. A pénzügyminiszter ugyanis 3%-os általános költségvetési csökkentést jelentett be az 1979-es évre, majd 5%-ost az 1980/81-re, avval, hogy a helyi elosztást az önkormányzatokra bízzák. Igen sok önkormányzat viszont, aránytalanul, 7,5–10%-os csökkentést szándékozik a könyvtárakra kiróni.

Ekkora érvágások következményei beláthatatlanok. Elég csak arra rámutatnunk, hogy 5% csökkentés 1500 könyvtárost jelent, méghozzá nem is az adminisztrációs létszámot, amelyet már korábban leapasztottak. Épp ellenkezőleg, nem megszorításokat hanem támogatást kellene adni az iskolai, a felsőoktatási intézmények könyvtárainak, hiszen ezek a jövő generáció műveltségének bázisai. Súlyossá vált a helyzet a British Library-nál, amely 1973 óta főszerepet tölt be a nyilvános, az iskolai, a felsőoktatási és a szakkönyvtárak hálózatában, ugyanis a költségvetési csökkentés a folyamatban lévő s valamennyi könyvtár munkáját segítő bibliográfiai számítógépes rendszernek kifejlesztését fagyasztja be.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Kormány indoklása szerint az így nyert költségvetési megtakarításokat az ipari és kereskedelmi beruházásokra kell fordítani. Az Egyesület rámutat arra, hogy Anglia gazdasági lemaradása külföldi versenytársaival szemben nagyrészt arra is visszavezethető, hogy elmulasztották a múltban mind az ipari beruházásokhoz, mind a helyi és országos kormányzati szervek döntéseihez a szakkönyvtári és tájékoztatási szolgálatok kiépítését.

Összefoglalás

A fentieket alátámasztó dokumentumokat a Könyvtáros Egyesület a Kormányhoz felterjesztette, s bízik abban, hogy a felhozott érvek alapján, a könyvtári törvények szellemében és az összlakosság érdekében, a költségvetési csökkentés ésszerű végrehajtásával a könyvtárügy a szükséges kedvezményt megkapja.

● ● ●

AZ INTERINFORMKULTURA létrehozását elősegítő értekezletüket másodszor tartották meg a KGST-tagországok szakértői 1979 novemberében. A moszkvai értekezleten a bolgár, csehszlovák, kubai, lengyel, NDK-beli, szovjet és vietnami delegáció mellett magyar részről a Népművelési Intézet és az Országos Széchényi Könyvtár képviselői vettek részt. A tanácskozás során a résztvevők a kölcsönös tájékoztatás, egymás tevékenységének jobb megismerése érdekében úgy döntöttek, hogy az 1980-ra tervezett tájékoztatási kiadványaik jegyzékét, illetve a kulturális-művészeti tájékoztatás automatizálásáról szóló beszámolót az illetékes intézmények megküldik a Lenin Könyvtár Kulturális és Művészeti Információs Központjának. A központ az összesített információkat eljuttatja valamennyi érdekelt félnek. A további együttműködés érdekében megállapodás született közösen kiadandó tájékoztatási kiadványok előkészítéséről, valamint az NTMIR „Rubrikátor" vonatkozó fejezeteinek az Interinformkulturában való hasznosításáról. A munka megindult: a tagországok szakértői most véleményezik a „kultúra" és „művészet" rubrikák eddig kidolgozott részeinek első négy szintjét. – A tanácskozás résztvevői – áttekintvén az első értekezlet (1978. május) óta eltelt idő eredményeit – megállapították, hogy az Interinformkultura létrehozására megértek a feltételek. Ezért úgy határoztak, felkérik a Szovjetunió kulturális minisztériumát, tegyen javaslatot a tagországok illetékes minisztériumainak a korábban kidolgozott szabályzat-tervezetek jóváhagyására és ezzel a rendszer formális létrehozására.

(MOHOR JENŐ – OSZK – híradása)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

GAZDASÁGI VÁLSÁG – ÚJSZERŰ FOLYÓIRATOK

A Trends in Scholarly publishing (Report no. 5299 HC by British Library Research and Development Department. London, Butterworth Publishing Co Ltd. 1976. 88 p.) c. kiadvány alapján HEGYKÖZI ILONA tömörítvénye.

Az 1970-es években válságjelek kezdtek mutatkozni a tudományos kiadói tevékenység területén. Ugy tünt, hogy a költségek és árak növekedése a piac – különösen a könyvtári piac – beszűkülését eredményezi. Míg pl. 1969-ben a nagy tudományos könyvtárakban minden monográfiára költött 2000 dollárra 1000 dollár értékű folyóiratbeszerzés esett, 1973-ban az összegek kiegyenlítődtek, s a folyóiratok részesedése ezután tovább nőtt. A folyóiratok előfizetése így a monográfiák vásárlásának rovására történt, ez a versengés azonban hosszú távon nyilvánvalóan tarthatatlan megoldás.

A British Library Research and Development Department (K+F részleg) 1975–76-ban tanulmányokat készíttetett a nagy-britanniai és amerikai tapasztalatok alapján a tudományos könyv- és folyóiratkiadás jövőjéről, a nem hagyományos kiadói megoldásokról és azok várható fogadtatásáról a könyvtárosok és használók körében. A vizsgálat szakemberei a szerzők, kiadók, könyvkereskedők és könyvtárosok részvételével folytatott vita során főként az elkövetkezendő néhány év problémáira, nem pedig a jövő elektronikus megoldásaira összpontosítottak.

A helyzet röviden úgy jellemezhető, hogy a kiadók a gazdasági nehézségek ellenére is értékesíteni akarják termékeiket, a könyvtárosok igyekeznek fenntartani az állomány színvonalát, a használók pedig hozzá akarnak jutni a szükséges információkhoz.

A könyvtárak legsúlyosabb problémája a folyóiratbeszerzés. (A kutatási jelentésből főleg az erre vonatkozó kérdéseket emeljük ki.) Az előfizetésekről a folyóirat vélt értéke, saját állományuk és gyarapítási költségvetésük figyelembevételével döntenek. Az egyik vizsgált egyetemi könyvtár pl. a folyóiratokat beszerzésük fontossága szempontjából a következő kategóriákba sorolta:

– elengedhetetlen
– kívánatos
– mellőzhető

} címek.

Az elengedhetetlennek tekintett folyóiratok előfizetési díja a teljes folyóirat-költségvetés 55 százalékát tette ki, 40 százalék esett azokra a folyóiratokra, melyek beszerzése kívánatos, s 5 százalék azokra a címekre, melyek mellőzhetők. Ha az infláció eléri az évi 10 százalékot, s a könyvtár nem kap arányos költségvetés-kiegészítést, a kívánatos címekre költött összeget 1/6-ával csökkenteni kényszerül a könyvtár.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A kiadók a piackorlátozó jelenségek hatására a költségek csökkentésével, újszerű előállítási és terjesztési módszerek alkalmazásával próbálkoznak. Az újításoknak is gátat szab azonban, hogy a finanszírozáshoz is nagy pénzösszegek szükségesek. Különösen szűkösek a tudományos társaságok, vállalatok, egyetemi kiadók pénzügyi lehetőségei.

Az **új folyóiratkészítési (nyomtatási) módszerek** közül elsőként a számítógépes fényszedést kell megemlítenünk. az elektromos írógéphez csatlakoztatott adatrögzítő egység a kéziratot számítógéppel olvasható adathordozóra írja. A kézirat feldolgozása, módosítása stb. – a „képernyős újságszerkesztés" – végeztével a cikket a számítógép offszet nyomásra alkalmas formában produkálja.

E technika terjedésével 1976 végén az USA tudományos és műszaki irodalmi termésének 25 százaléka volt hozzáférhető géppel olvasható formában, ami javította az információterjesztési és -visszakereső rendszerek hatékonyságát is.*

A számítógépes fényszedés természetes folyományaként létrejöhetnek ún. automatizált szerkesztőségi központok (editorial processing centre = EPC), melyekben a számítógép átveszi a primér folyóiratok kiadásával kapcsolatos rutin teendőket. A szerzőnek optikai jelolvasóval olvasható formában kell benyújtania cikkét a szerkesztőségnek, melyet bevisznek az EPC számítógépébe. Az végrehajtja az adminisztratív feladatokat, és végig nyomon követi a kéziratot. A számítógépes kiírást először a szerkesztő kapja meg postán. Telefonon közli döntését, bekerüljön-e a cikk a nyilvántartásba. A számítógépet eszerint utasítják: elfogadja-e a kéziratot, elutasítsa-e, elküldje-e lektorálásra vagy más lap szerkesztőségének. A szóba jöhető lektorok közül a számítógép választ. Megjegyzéseiket a lektorok is optikai jelolvasásra alkalmas formátumban küldik meg. A szerkesztő a lektori véleményeket bejelöli, s a cikkről immár módosított kiírás készül. A szerző átnézi cikkét, jelzi a törlések, beszúrások stb. helyét. A számítógép végrehajtja a változtatásokat. Ezután a szerkesztő egyetértésével megtörténik az on-line szövegszerkesztés. A szerző végső jóváhagyása után a cikket nyomtatásig a számítógép tárolja. A nyomdába küldéssel egyidejűleg a számítógépes szalag továbbítható a referáló és indexelő vállalkozásoknak és információelemző központoknak.

Továbblépési lehetőséget kínál a lektori vélemények on-line bevitele és a számítógépes bibliográfia-készítés.

Az USÁ-ban a hagyományos kiadással párhuzamosan 1976-tól folynak kísérletek ilyen központok üzemeltetésére. Az eredmények összegzését 1980-ra tervezik.

Problémát jelent, hogy nehéz elválasztani az intellektuális és az adminisztratív (tehát automatizálható) műveleteket, pl. a lektorok kiválasztása vagy a tördelés területén. Ezenkívül jelenleg kevés szerző képes cikkét az elfogadható formátumban benyújtani.

A **terjesztési módszerek** közül a következők merültek fel:

1. *Mikroformátumban kiadott folyóiratok*

Az eredetivel párhuzamosan mikrofilmlapon publikált folyóiratok iránt nem túl nagy a kereslet, még ha esetenként olcsóbbak is. Ez a használók mikroformátumok

---

* A számítógépes fényszedés széles körű magyarországi bevezetése ez évben várható. Erről részletesen ír a Magyar Sajtó 1979. 10. száma a 300–304. oldalon (– a tömörítő megj.).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

elleni ellenszenvének és a jó minőségű, olcsó olvasókészülékek hiányának tulajdonítható.

2. *Szinopszis folyóiratok*

A szinopszis a cikk 1–2 oldalnyira tömörített szövege, mely önmagában is informatív. A kulcsgondolatokat maga a szerző foglalja össze. Megjelenés előtt szakértők vetik össze az eredeti szöveget és szinopszisát. Az eredeti, teljes szöveg nyomdakész kézirat, vagy különnyomat formájában, esetleg mikrofilmlapon rendelkezésre áll. Azt, hogy mit publikálnak teljes terjedelemben, mit szinopszis formájában, a szerkesztőség dönti el.

A szinopszis előnye, hogy tömörsége miatt a szélesebb olvasóközönség is szívesen fogadja, nagyobb példányszámban és hamarabb megjelenhet.

E megoldásnál szétválik a folyóiratok kurrens és archív tájékoztatási funkciója. A tömör változat az egyéni olvasók, az archív pedig az intézményi előfizetők érdeklődésére számíthat. A két változat egyébként mind külön-külön, mind együtt hozzáférhető.

A szinopszisok másodlagos közlése még vita tárgya, ui. ez szinte a kétszeres referálásnak felelne meg.

A szinopszis + mikroforma előállítási költségei kedvezőek: az előfizetési árat kb. a felére csökkentenék.

A kedvező kilátásokon felbuzdulva az angol Chemical Society is próbálkozik egy kísérleti szinopszis folyóirat kiadásával (Journal of chemical research).

3. *Kivonat folyóiratok*

Az előzőhöz hasonló megoldás, de az ismertetések rövidebb, kivonat-formában jelennek meg.

4. *„Újra csomagolt" folyóiratok*

Hagyományosan nyomtatott és kötött folyóiratok. Cikkeiket egy „cikkbank"-ból merítik, melynek anyagaiból erősen specializált folyóiratok készülnek. Az egyes publikációkat több érintett szaklap is közölheti.

5. *Letéti megőrzés*

A terjesztésre alkalmas cikkeket központi letétben őrzik, s konkrét kérésre szolgáltatnak másolatot róluk. Ehhez hasonlít a British Library Lending Division és a United States National Technical Information Service munkája. A tapasztalatok szerint e megoldás alkalmazása inkább a nem kulcsfontosságú, ill. régi anyagoknál előnyös. (Igy pl. a műszaki, kutatóintézeti könyvtáraknak csak 2, 5, vagy 10 év anyagát kell őrizniük.) A rendszer hatékonysága nagyban függ azonban a referáló és indexelő szolgáltatások feltáró munkájától.

6. *Szelektív dokumentumterjesztés (SDD)*

Az információ személyre szólóvá tételével kísérletezik pl. az Institute of Electrical and Electronic Engineers. Havonta számítógépes listán teszi közzé 35 folyóirata cikkanyagának címeit. A használók 1/3-a ebből választja ki keresőkép segítségével amit különlenyomatban meg szeretne kapni. Becslések szerint ez a rendszer kb. 3000 előfizető esetén gazdaságos. Mivel ezt a megoldást az IEEE a lapok hagyományos megjelentetésével párhuzamosan alkalmazza, a költségcsökkenés nem mérhető. Javult azonban az információterjesztés, ami szintén a kiadók érdekében áll.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Hogyan fogadják a könyvtárosok a nem hagyományos kiadói megoldásokat? A vizsgálat során 46 könyvtárost interjúvoltak meg, közöttük 10 egyetemi (E), 6 műszaki egyetemi (ME), 13 vállalati (V), 9 kutatóintézeti (K) és 4 közművelődési (KM) könyvtárost és 4 tudományos társaság (T) könyvtárosát.

A vizsgálat első részében a gazdasági trendek és a könyvtári állománygyarapításra vonatkozó kérdések hangzottak el, a második részben szabadabb beszélgetés folyt. A könyvtárosoknak módjuk volt kifejteni, mi a véleményük a mikroformákról, az újszerű kiadási megoldásokról, s milyennek ítélik az elkövetkező 5 év költségvetési kilátásait. Válaszaikat a jelentés táblázatos összesítés formájában adja közre.

Nézzük meg pl. milyen fogadtatásra számíthatnak az ismertetett folyóiratkiadási újítások! (A betűk a könyvtártípusra, az oszlop számai pedig a terjesztési módszer sorszámára utalnak.)

	E	ME	T	KM	K	V	Összesen
1.	3	0	2	1	2	4	12
2.	1	2	1	1	2	3	10
3.	2	1	0	0	1	2	6
4.	1	1	0	0	2	1	5
5.	1	1	0	0	1	1	4
6.	0	0	0	0	0	1	1
Egy sem nyerte meg tetszését	2	1	1	2	1	1	8
	10	6	4	4	9	13	46

A hagyományos, a teljes szöveget tartalmazó, mikrofilmlapon megjelentetett újságok az információhordozó hátrányos vonásai ellenére is a legnépszerűbbek. Egyetlen könyvtártípus könyvtárosa sem fejezte ki határozott, egyértelmű rokonszenvét egy bizonyos alternatíva iránt. A gazdasági problémák ellenére még mindig a hagyományosan nyomtatott kiadványokat tekintik optimálisnak, különösen a könyvtár érdeklődésének középpontjában álló anyagok esetében. Az újítások ellen szóló érvek a következők: a változásoktól való általános idegenkedés, a beszerzés, elhelyezés és kezelés problémái, a tetemes másodlagos költségek (kezelés, a használathoz szükséges eszközök, postázás), a használóknak nyújtott szolgáltatások késlekedése. Emellett sokszor az újtípusú folyóiratok megjelenéséről nehéz tájékozódni, mivel terjesztésük nem hivatalos csatornákon keresztül is történhet.

A könyvtárosok elmondták, hogy minden alternatívánál megfelelőbbnek tartanák az on-line információs szolgálatok és számítógéphálózat útján hozzáférhető folyóiratokat, amint azok alkalmazása gazdaságossá válik.

Mivel a könyvtárosok nem érezték hivatva magukat, hogy a használók nevében nyilatkozzanak, olvasókat is megkérdeztek. Szinte egyhangú reakciójuk az volt, hogy a változtatások nehezítenék a dokumentumok használatát. A folyóiratkörözés, lapozgatás, böngészés során most pl. figyelemmel kísérhetik érintőleges érdeklődési területeiket is.

Az eredmények összegezésekor a szakértők ezért hangsúlyozták, hogy az ismertetett problémák a kevéssé használt folyóiratokat érintik. A keresett címeket a belátható

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

jövőben is a többé-kevésbé hagyományos formában fogják kiadni. Nincs tehát ok aggodalomra, hogy a ma ismert formájában megszűnik a folyóirat, – más hozzáférési formákkal és eszközökkel együtt él tovább.

●●●

TESTI FOGYATÉKOSOK SZÁMÁRA végzi kutatásait és alkalmazza a technika eredményeit az amerikai Kurzweil cég. – A *Kurzweil optikai olvasó* nincs karakterkészlethez kötve, minden 6 és 24 pont közötti gépírásos és nyomtatott betűtípust olvasni tud, az anyag semmiféle speciális előkészítést nem igényel. Jó minőségű nyomtatás esetén 10 000–20 000 karakterre esik egyetlen olvasási hiba. *Az olvasott szöveg akár közvetlenül,* akár mágnesszalag közbeiktatásával *braille nyomtató inputja lehet.* A rendszer elhelyezhető helyi könyvtárakban, így a vakok kérhetik a könyvtárostól az állomány bármelyik darabjának vagy részletének braille-ba konvertálását. 1978 tavaszán a Library of Congress ezzel a készülékkel kívánta bővíteni braille szolgáltatásait. Amikor két gépet installáltak könyvtári környezetben, a New York (City) Public Library – a világ legnagyobb és legforgalmasabb könyvtárának Mid-Manhattan-i részlegében és a Colorado egyetem Norlin könyvtárában Boulderben, a gépek napi működtetésének koordinálásához szükség volt a könyvtárak segítségére. De a Vakok Szövetsége (amely a cég felé állandó visszacsatolást biztosít) remélte, hogy később a berendezés kezelése olyan egyszerű lesz, hogy az olvasóknak nem is kell segítség. Másfél hónap alatt a vakok mindkét helyen megtanulták a gép kezelését, szórakoztató irodalom olvasására, kutatómunkához és tanuláshoz egyaránt használni tudták. – 1979 tavaszától működik az a berendezés, amely az olvasott standard angol szöveget jóminőségű, könnyen érthető beszéddé szintetizálja. Ez a berendezés az első olyan *beszédszintetizátor,* amely nem csupán előre korlátozott szókinccsel rendelkezik. A beszédet a normális emberi beszédtempó kétszeresére – percenként kb. 300 szóra – lehet gyorsítani, a gyakorlott hallgató ezt még jól megérti. A Library of Congress vakok és testi fogyatékosok számára szolgáló részlegének a Virginia Beach Public Library-ban működtetett alrészlegében, ahol 1200 személyt szolgálnak ki 22 000 hangos könyvvel, 800 braille kötettel és 2500 nagybetűs könyvvel, a Kurzweil gép installálásával a referensz gyűjtemény 20 000 kötete is rendelkezésére áll a vak olvasóknak. A legközvetlenebb hatással a gép a könyvtár két vak munkatársára volt, akik éveken át hangos és braille könyvekkel dolgoztak, most pedig első alkalommal közvetlenül a nyomtatott anyaggal dolgozhatnak. Egyikük, aki angol szakot végzett, a nyomtatott szöveget hallgatva braille-transzkripciók korrektúráját végzi, másikukra gyors és drámai hatást tett a gép: „Amikor először rátettem a nyomtatott könyvet a gépre és meghallottam a szavakat, igazán azt éreztem, hogy megcsináltam a karrieremet" – nyilatkozta. E közléseket megerősíti a cég helyszínén járt *Manchin Róbert,* az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának munkatársa, aki a folyóirat két számát egyéb tájékoztató anyagokkal együtt hazahozta.

(A The Kurzweil Report: Technology for the Handicapped 1.vol. 1.no.Spring 1978. és 3.no. Spring 1979. alapján SZÖLLŐSI ÉVA – OSZK – híradása.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

AZ ELEKTRONIKUS INFORMÁCIÓCSERE HOSSZÚTÁVÚ KIHATÁSAI AZ INFORMÁCIÓTUDOMÁNYRA

„Személytől – személyhez" hálózatok

TUROFF, Murray: The EIES Experience: Electronic Information Exchange System és KOCHEN, Manfred: Long-Term Implications of Electronic Information Exchanges for Informations Science cikkei alapján (Bulletin of the ASIS. 4.vol. 1978. 5.no. 9–10.p., 22–23.p.) összeállította FEJES ISTVÁN.

Az emberek közötti információcsere, kommunikáció egy új, távlatokat tekintve rendkívül jelentős módszeréről jelent meg cikkcsoport az American Society for Information Science 1978 júniusi számában. A cikkek azokról az információcsere kísérletekről számolnak be, amelyeket számítógéppel és e célra kifejlesztett számítógépi programok segítségével bonyolítottak le. A kísérleteken túlmenően azonban foglalkoznak az új módszer potenciális lehetőségeivel, gazdaságosságával és hatásával mindennapi életünkre.

Lényegét tekintve arról van szó, hogy egy (vagy több) számítógéphez kapcsolt terminál-hálózaton keresztül helyileg távollevő egyének vagy kutatócsoportok közvetlen kommunikációjára nyílik lehetőség. A hagyományos eszközökhöz képest – mint például a levelezés, telefon, telex, vagy konferencia – a számítógépes rendszernek rendkívüli előnyei vannak. Csak néhányat említsünk: 1) egyszerre sok ember részvételére ad lehetőséget; 2) a leadott szöveget rögzíti, mint a telex, vagy a levél, de egyben lehetőséget ad a szöveg céltudatos manipulációjára, elemzésére, javítására; 3) azonos idejű hozzáférést biztosít a számítógép (vagy számítógéphálózat) memóriájában rendelkezésre álló összes információhoz, adatbankokhoz; 4) az új technika olcsóbb, mint a hagyományos. Lényegében a felhasználók intelligenciája és tapasztaltsága dönti el, mely területen és milyen mértékben alkalmazzák az információcsere új módszerét. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a technika és a felhasználók olyan újszerű összefonódása alakul ki, ami az eddiginél magasabb szintű együttműködést tesz lehetővé mind egyének, mind csoportok között.

Az EIES-kísérlet: Elektronikus Információcsere Rendszer

Az Elektronikus Információcsere Rendszert (EIES = Electronic Information Exchange System) a New Jersey Technológiai Intézetben, Newarkban fejlesztették ki. Célja, hogy megfelelő lehetőséget biztosítson tudományos és szakmai kommunikációra és információcserére kisebb csoportok vagy egyének között. Az EIES egyben arra is alkalmas, hogy alaposabban vizsgáljuk és megértsük az egyének és csoportok közötti információcsere szerepét. A fenti célok érdekében az EIES a következőket biztosítja:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

- Kommunikáció lehetőségét üzenetközvetítés céljára;
- Közös beszélgetés lehetőségét egy téma csoporton belüli megvitatásához;
- Egyéni jegyzetanyagok, illetve közös publikáció anyagrészei összeállításának lehetőségét;
- Azonos, vagy hasonló kísérletben részt vevő kutatók számára hozzáférést a pillanatnyilag rendelkezésre álló kutatási eredményekhez;
- Név, illetve címlistát szolgáltat, amely lehetővé teszi a csoport, illetve egyén számára, hogy hasonló érdeklődésű másik egyénnel, csoporttal kapcsolatot teremtsen;
- Rugalmas „Word processing" és szövegjavító lehetőségeket, különös tekintettel egyes szövegek vagy szövegrészek alternatív célra való felhasználására.

A kezdeti EIES-kísérletek és eredmények

1976 októberétől 1977 októberéig végezték az első kísérleteket az EIES-rendszerrel. Ezekben mintegy kétszáz személy vett részt. 10 000 óra használat során 40 000 szövegrész összeállítására 123 000 szövegrész továbbítására került sor. Ez az aktivitás a felhasználók között kb. 2 millió szövegsornak megfelelő kommunikációt jelentett. Eddig ez volt a legkiterjedtebb kísérlet amelyet „komputerizált konferencia" rendszerrel végeztek. Az EIES-rendszer használata azóta tovább bővült és jelenleg mintegy 2000 óra/hó üzemidővel dolgozik, tervezett kapacitása havi 5000 üzemóra. A felhasználók száma rövidesen eléri az 500-at.

A kísérleti időszak alatt egy átlagos üzenet szövegrész 176 szóból állt, egy konferencia hozzászólás pedig 296 szóból. Ez az eltérés a szövegméretekben arra mutat, hogy egy „üzenetközvetítő rendszer" és egy „konferencia rendszer" a kommunikációnak jelentősen különböző fajtáját reprezentálja.

A felhasználók magatartása

A felhasználók magatartása meghatározott sémát követ. Először erősen túlteng az üzenetközvetítés mindaddig, amíg egy második tanulási szintet el nem érnek, mintegy 12 órai tanulás után. Ekkor a felhasználók a konferencia-szerű aktivitások felé tolódnak el. Véleményünk szerint ez a második szint abból következik, hogy a felhasználók már megismerkedtek a rendszerrel és kialakítottak egy írási és vitatkozási struktúrát, ami a konferencia szintű használathoz elengedhetetlen. Egy még magasabb használati szinten azonban a felhasználók ismét nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az üzenetközvetítésnek. Ez valószínűleg annak következménye, hogy a konferencia részvételek során kialakultak és elmélyültek a professzionista kapcsolatok a résztvevők között.

Bár az EIES rendszer elsősorban tudományos, illetve szakmai kommunikáció céljára szolgál kisebb csoportok között, örömmel tapasztaltuk, hogy a rendszert sok más célra is felhasználták a kísérleti időszak alatt. Néhány példa:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– Szakmai összejövetelek koordinálása és tervezése;
– Szerződéses és céltámogatási témák megvitatása a szerződő felek között;
– Software fejlesztés;
– Távtanácsadás;
– Utazási és menetrendi tervezés;
– Személyes kommunikáció.

Az EIES használatából adódó legmeglepőbb eredmény az a könnyedség ahogy új csoportok alakulnak egy-egy témában, illetve ahogy az egyéni résztvevők egymásra találnak közös érdeklődési területükön. Ezt a jelenséget számos közös javaslat és publikáció bizonyítja, melyet olyan személyek terjesztettek elő az EIES segítségével akik földrajzilag távol voltak egymástól, sőt esetenként sohasem látták egymást.

Költségek

Az EIES fejlesztésénél a költségtényezőket is figyelembe vették. Ezért elsősorban miniszámítógépes alkalmazásra építettek, amelyekhez standard számítógép terminálok csatlakoznak. A kísérleti eredmények alapján egy EIES közlés átlagos mérete 221 szó. A felhasználóhoz továbbított közlés teljes költsége a kísérleti időszak alatt (évi 10 000 óra üzemidő) 1,08 dollár. Hatvanezer óra évi üzemidőt felételezve ez a költség már csak 47 cent. Összehasonlításképpen megadjuk néhány más módszerrel történő, hasonló volumenű információtovábbítás költségét.

Nyomtatvány	1,92 $
Telex	8,1 $
Levél	0,98 $
Ajánlott levél	1,47 $
Telefon	1,95 $
Egynapos konferencia	2,71 $
Kétnapos konferencia	2,12 $

Mint az összehasonlításból is látszik, az EIES költség szempontból is sokkal gazdaságosabb, mint más hagyományos eszközök. Mindemellett kevesen ismerték fel azt a tényt, hogy az elektronikus információcsere sokkal több, mint a hagyományos eszközök pótlása, az ilyen rendszerek jelentősen megjavíthatják a feladatvégrehajtás minőségét és megváltoztatják magának a kommunikációs folyamatnak a pszichológiáját és szociológiáját.

Az EIES rendszer leggyakorlottabb alkalmazói szerint a rendszer és a felhasználók sajátságos együttese jön létre, ami bizonyos értelemben egy biológiai rendszerhez hasonlítható, ahol az egyes részek együttese egészen másként viselkedik, mint maguk az elemek. Reméljük, hogy ez a sajátosság egy úgynevezett kollektív intelligencia irányába mutat, amelynek létrejöttében a felhasználó közösségnek és a kommunikációs rendszernek egyaránt alapvető szerepe lesz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Öt jóslat

1. A komputertechnika továbbra is az olcsóbb, gyorsabb, kisebb rendszerek irányába halad. Alig egy évtizeden belül csaknem biztosan rendelkezésünkre áll a millió bit-es chip, amely megfelel egy mai nagy komputer teljes központi egységének és mindez kevesebb mint 100 dollár költségért. A házi komputerek vagy terminálok nagy háttérmemóriával (pl. flopydisk-ek, vagy videodisk-ek) olyan gyakoriak lesznek, mint manapság a rádiótelefonok. Ennek következtében *az elektronikus információcsere sokkal gyakoribb és olcsóbb lesz, mint jelenleg.*

2. Az emberi munka, energia, nyersanyagok ára továbbra is emelkedik. Ha úgy tekintjük, hogy a kézi kapcsolású telefonok már ma is gazdaságtalanok, *2000-ben minden nem elektronikus úton továbbított információcsere valóságos luxus lesz.*

3. Már ma is egyre nagyobb mértékben használják az információcsere ilyen módját (pl. kisebb bankokban elektronikus pénzátutalás). Úgy tűnik azonban, hogy az elektronikus információcsere hosszútávú tervezésével és mindennapi életünkre való kihatásaival keveset foglalkoznak. Legtöbbünk mindaddig nem ébred tudatára e jelentős változásoknak, míg azok teljes súlyukkal ránk nem nehezednek és bele nem szólnak majd mindennapi életünkbe. Az elektronikus információcsere — akár bankokban, akár más intézményeknél kerül alkalmazásra — a felgyűlt tapasztalatok alapján kétségtelenül további tudományos fejlesztésre szorul, és itt lesz az információ tudományával foglalkozó szakembereknek jelentős szerepe. Ezért *a 80-as években az információ-tudomány szakembereinek a szolgálatára és kutatásaira nagy szükség lesz.*

4. A komputerek által feldolgozott adatmennyiség továbbra is növekszik és ez a növekedés drámai méretű lesz. Ez a növekedés nemcsak bibliográfiai adatokra vonatkozik — mint például tudományos hivatkozási indexek —, hanem alacsonyabb szintű nyers szövegekre és adatokra is. Ha ezt az adatmennyiséget összekapcsoljuk automatikus algoritmusokkal, mint pl. „tudománytérképezés", amely többdimenziós analízisen alapszik, az ilyen *adatbankok közvetlen hozzáférhetősége nagy mértékben növeli az információ-kutatók kísérleti lehetőségeit.*

5. *Az emberi tényezők szerepe* („peopleware") összehasonlítva a hardware és software rendszerekkel, *tovább növekszik az információs rendszerekben.* Bár éppen ez a tényező a legkritikusabb a komplex rendszerek megfelelő működésében, mégis a legkisebb mértékben ismert. Szerencsére ma már egyre több kísérleti és elméleti anyag gyűlik össze az emberi döntési és ellenőrzési mechanizmusok szerepéről komplex információs rendszerekben. Ezzel kapcsolatban a két legérdekesebb kísérlet: 1) Miképpen történik egy tudományos kézirat, vagy kutatási terv elbírálása; 2) Miképpen történik kollegák, vagy különösen érdekes tudományos ötletek ajánlása felsőbb fórumok felé. Az elektronikus információcsere rendszerek útján nemcsak azt lehet majd lemérni, hogy ki mit idéz, hanem hogy ki kinek a munkáját olvassa.

Mivel jelenleg az információ-kutatók nagy része még dokumentációs szakembernek tekinti magát, ezért továbbra is a szociálpszichológusok, szociológusok, vezetéselméleti szakemberek, komputer- és kommunikáció-kutatók jutnak elsősorban szerephez az információtudomány e modern frontvonalának fejlesztésében. Ezek a kutatók azonban egyre

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

gyakrabban fogják szükségét látni, hogy olyan információ-kutatókkal működjenek együtt, akik az elektronikus információcsere témájával foglalkoznak. Ez az információ-tudományra jelentős stimuláló hatással lesz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SZEMLE

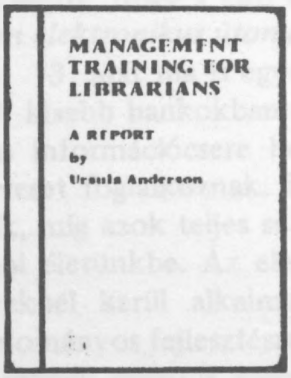

ANDERSON, Ursula: Management training for librarians. (A report. LA research publication 18.no. London, The Library Association, 1977. 82 p.

Vezetőképzés könyvtárosok számára

Angliában a hetvenes évek elejétől szerveznek rövid vezetőképző tanfolyamokat könyvtárosok és információs szakemberek számára. Jelenleg 16 könyvtáros tanszék hirdet ilyen tanfolyamokat, ahova nemcsak könyvtárvezetők jelentkezhetnek, hanem elküldhetik részlegvezetőiket és olyan munkatársaikat is, akik számára ezt a továbbképzést fontosnak tartják. Nagykönyvtárak gyakran belső tanfolyamokon oldják meg a vezetői továbbképzést. Mind a külső, mind a belső tanfolyamok programjai a szervező intézmények saját elgondolásai szerint készülnek. A hallgatók és oktatók kiválogatása is esetleges. A vezetőképzés divattá vált és elterjedt mindenféle központi irányítás nélkül.

Az LA kutató-fejlesztő központja 1976-ban kérte fel a szerzőt a vezetőképzés felülvizsgálatára. Kutatási jelentésének lényege az alábbiakban foglalható össze.

A kutatás adatbázisa kérdőíves felmérés és azt kiegészítő interjúk. A vizsgálat kiterjedt valamennyi vezetőképző tanfolyamot szervező oktatási intézményre, valamint 200 könyvtárigazgatóra, akiket úgy válogatott össze, hogy együttesük minden könyvtártípust arányosan képviseljen. A vizsgálat célja a tanfolyamok nyújtotta tartalmi és szervezeti kínálat összehasonlítása a munkáltatók igényeivel. Ehhez a kérdőívben szerepeltette az ideálisan teljes és logikusan felépített vezetőképző tanfolyami tematikát. E séma alapján feldolgozható, tényszerű adatokat lehetett kapni arról, hogy mit oktatnak a tanfolyamokon, s hogy ehhez képest mit igényelnek a munkáltatók. A séma két oszlopba rendezi, egyik oldalon a vezetéstudományi témákat, másik oldalon ezen témákhoz mellérendelt könyvtári alkalmazási szakterületeket. Ebben pl. ilyenek szerepeltek:

Könyvtárpolitika kidolgozása
Könyvtárpolitika elemzése
Döntéshozatal
Könyvek kiválasztása
Folyóiratok kiválasztása
Állománygyarapítás (speciális anyagok gyűjtése)
Állományapasztás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Célkitűzés
Eszközfelhasználás

A válaszolóknak a megfelelő témákat alá kellett húzni.

A képző intézmények válaszaiból az derült ki, hogy főleg vezetéselméleti témákat oktatnak,és hogy ezek mellett a számítógépes adatfeldolgozás az a szakmai téma, amely minden programban szerepel. Az egyéb könyvtári szakterületek oktatása már esetleges, a tanfolyam hallgatóinak összetételétől és attól függ, hogy milyen témákhoz tudnak megfelelő szakelőadót találni.

A munkahelyi vezetők a „tiszta" vezetéselméleti témákat háttérbe szorították és elsősorban a speciális vezetési ismeretek oktatását igénylik, mint: eszközgazdálkodás, költségvetés ellenőrzése, káderfejlesztés, a könyvtár célkitűzése, a munkaszervezet és annak irányítása, pénzügyi tervezés, a munkaerők kiválasztásának módszerei.

A tanfolyami kínálat és az igények között nagy az ellentmondás, ami elsősorban abból a nézetből fakad, hogy a vezetés nem külön tudomány, a vezetéshez rátermettség, képesség kell. Ezért önmaguk számára – kevés kivétellel – nem igényelnek vezetőképző tanfolyamot. A részlegvezetők számára is legfeljebb a saját szakterületükre vonatkozó továbbképzést tartják jónak. Az igazgatóknak ezen rétege jellegzetesen az autokratikus vezetési stílus híve.

A demokratikus vezetők felismerték, hogy a közös célért együttmunkálkodó közösség minden tagja osztozik a vezetési feladatokban. A részlegvezetők felelősen irányítják a rájuk bízott munkatársak tevékenységét és ehhez nem nélkülözhetik a többi részleggel való együttműködést. A koordináláshoz pedig vezetői szemmel kell áttekinteniük az egész munkaszervezet működését. Azok a munkatársak, akik önálló felelősséggel látnak el valamely munkakört, feladatukat, amely a könyvtár működésének szerves része, szintén csak bizonyos vezetői szemlélettel tudják jól ellátni. A vezetőképző tanfolyamok szervezőinek tehát e három szintnek megfelelő programokat kell kidolgozniuk. A képzés során a felső vezetők (és káderutánpótlásuk) esetében nagyobb hangsúlyt kapjon a vezetéselmélet, a középvezetőknél a könyvtári szakterületekre alkalmazott vezetési ismeretek kerüljenek előtérbe, a szakterületi főmunkatársaknál pedig már erősen specializált programokra van szükség.

Tömeges képzésről van szó. Angliában a 25 000 könyvtáros közül a szerző vizsgálata szerint 10 000 olyan, aki jelenlegi munkakörének ellátásához, vagy potenciális előléptetéséhez vezetési ismereteket igényel. A vizsgált hároméves időszakban összesen 103 vezetőképző tanfolyamot szerveztek. E tanfolyamok részvevőinek száma 1(sic!) és 60 fő között mozgott. Az átlagos hallgatólétszám 24 fő. Ha 10 000 könyvtáros vezetőképzését meg akarják oldani, akkor jelentősen növelni kell a tanfolyamok mennyiségét.

A vezetőképzés hatékonysága nemcsak az oktatás tartalmától, hanem legalább ennyire az oktatás minőségétől is függ. Súlyos probléma megfelelő oktatók felkutatása is, ezek munkájának összehangolása, a tananyag didaktikai felosztása és a sok külső előadó oktatásmódszertani továbbképzése. A tanfolyamokat az oktatási intézményekre kell építeni, mert az említett problémák megoldása főhivatású tanszéki oktatógárda nélkül lehetetlen. Várhatóan hosszú ideig szükség lesz még a könyvtári belső tanfolyamokra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

is. Sok könyvtár azért kényszerül erre a megoldásra, mert pénzeszközök szűkében nem tudja fedezni dolgozóinak külső tanfolyami költségeit.

A szerző a LA számára készített intézkedési tervjavaslattal zárja jelentését.

VADÁSZ FERENCNÉ

●●●

Az 1979. évi IFLA-konferencián három előadás foglalkozott a szerzői jog kérdéseivel. Klaus MENZINGER (NSZK) a szerzői jogra vonatkozó, 1965-ben bevezetett törvény megreformálásáról folyó vita két fő partnerének, a Német Könyvkereskedők Egyesületének és a Német Könyvtáregyesületnek a véleményét ismerteti, ezeket összegezve általános következtetéseket von le a reform szükségességére vonatkozóan. Julius F. MARKE (USA) előadása az Egyesült Államokban 1978. január 1-én életbe lépett szerzői jogi törvényt elemezve megállapítja, hogy az új jogszabály sok ellentmondást tartalmaz a könyvtárak másolási jogkörével és a szerzői jog tulajdonosának jogaival kapcsolatban. Részben elismeri a szerzői jog tulajdonosának kizárólagos jogait, másrészt viszont a törvényben megfogalmazott ún. „tisztességes felhasználás" („fair use") elve bizonyos fokig korlátozza e jogokat. A könyvtárak számára a jogszabály akkor engedélyezi a másolást, ha az nem kereskedelmi célok érdekében történik, megrongálódott könyvek pótlását szolgálja, vagy elveszett, ellopott könyvekét abban az esetben, ha a mű elérhető áron nem szerezhető be. A szerzői joggal védett művek felhasználásának új technikai módszereivel foglalkozó bizottság (CONTU = Comission on New Technological Uses of Copyrighted Works) irányelveket dolgozott ki az új törvény egyes paragrafusainak magyarázatára, amely kompromisszumos megoldást kínál a könyvkiadók és a szerzők, valamint a kutatók, tudósok és könyvtárosok között, de nem biztosítja minden esetben az egységes értelmezést. A könyvkiadók és a szerzők központot hoztak létre a szerzői díjak begyűjtésére (Copyright Clearance Center), amelynek feladata a „tisztességes felhasználás" elvében nem engedélyezett másolásért fizetendő díjak beszedése. A központ létrehozói a könyvtáregyesületek együttműködési készségét hiányolják. Hendrik EDELMAN (USA) a „Tájékoztatás, egyetemi könyvtárak és a szerzői jog" c. előadásában szintén a könyvtárak másolási jogával kapcsolatos problémákat vet fel.

(FEIMER ÁGNES – KMK – híradása)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1976–1977. Bp. OSZK, 1979. 527 p.

A könyvtárosok tudják igazán, hogy évkönyv címen mennyi és milyen vegyes tartalmú és értékű kiadványt jelentetnek meg megbízható, vagy rendetlen időszakossággal. Ebben a műfajban úgyszólván minden lehetséges – felsorolhatatlanul – a szöveg nélküli statisztikai táblázatoktól az irodalmi antológiáig. Sorakoznak a raktárak polcain több mint száz éve következetesen kiadott évkönyvek és árválkodnak „folytatásanincs" egyszeri nekibuzdulások.

Egyetlen közös jellemzőt lehet bennük találni, – kivéve a könyvkiadók évkönyvnek keresztelt, jó üzletnek bizonyult sorozatait – azt, hogy általában valamely testület adta ki őket és ilyen vagy amolyan módon a saját létéről és működéséről kívánt emléket hagyni, pontosabban az egykori jelenben hírt adni. Ezért maga a kiadás ténye jellemző a testületre, érdeklődő olvasócsoportot tételez fel és tartós fennállásban való hitet bizonyít. Ha ez utóbbi megvalósul, az évkönyvsorozatok, – természetesen tartalmukkal együtt – a kiadó testületek működésének és szándékainak változásait is tükrözik. Értékesek a töredékek is, intézmények vagy társadalmi csoportosulások forgandóságának nyomtatott tanúi.

A könyvtárak nem ítélkezhetnek a kiadványtípusok felett, nincs befolyásuk megjelenésükre, megőríznek mindent, amit megőrízniök kötelesség, és igyekeznek minél alaposabban feltárni őket. Mint kiadó intézmények azonban bizonyos kiadványtípusokban – legyen bennünk ennyi derűlátás – példát mutathatnak. Ebben az első hely természetesen a bibliográfiáké, de ide sorolhatjuk az évkönyvet is. Persze a példát nem értelmezhetjük úgy, hogy ebben a meghatározhatatlan műfajban a könyvtár mutassa meg, hogy milyen egy igazi évkönyvszerű évkönyv, de feleljen meg azoknak a követelményeknek, amelyeket maga a könyvtáros, mint feltáró és tájékoztató elvár egy „tartós fennállású" tudományos és művelődési intézmény évkönyvétől.

Az Országos Széchényi Könyvtár 1976/77-es évkönyve ilyen szempontból is példamutató kiadvány. Azért kell ezt hangsúlyozni, mert számos intézményünk – még könyvtár is – él e parttalan műfaj lehetőségével, de inkább csak létéről ad hírt, mint működéséről, rangját bizonygatja, de erről nem győz meg. Az évkönyv a „furor publicationis" űzöttjeinek legkedvesebb kocogó pályája. Hadd ne írjunk példát, mindnyájan találhatunk bőven a periodikum-raktárak polcain. Nagy kár pedig, hogy amikor egy értékes gyűjtemény feltárásának mozaikjait és egy szellemi műhely tevékenységének ismertetését várjuk ezektől a kiadványoktól, a munkatársak másutt alig elhelyezhető cikkeit kapjuk csak.

Az OSZK évkönyve – hagyományainak megfelelően – ismerteti a könyvtár működését, foglalkozik gyűjteményeinek feltárásával, saját történetével, könyv- és művelődés-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

történeti tanulmányai is jórészt a saját anyagát használják forrásként. *Somkuti Gabriella* világosan és tömören állította össze két esztendő beszámolóját, nem titkolva, de nem is túlozva a működést gátló bajokat sem. Kiegészítik ezt a statisztikai táblázatok, a névsor és a kiadványok bibliográfiái. (Egy címjegyzék a jó tucatnyi „telephelyről" értékes kordokumentum lenne.) *A Könyvtártudományi és Módszertani Központ* beszámolója korrekt hivatali jelentés – kár, hogy egy kicsit nem több –, ugyancsak kiegészítve bibliográfiával. A 175. évfordulóra *Havasi Zoltán* ünnepi beszéde emlékeztet.

A gyűjteményt feltáró cikkekből *Nemeskéri Erika* írása számíthat a legnagyobb érdeklődésre. Jókainak egy kiadatlan kéziratát ismerteti, az 1850-ben írt Emléksorokat, amelyeknek közlését ugyan 1851-ben megkezdték, de a cenzúra leállította a folytatást. 1975-ben Dél-Amerikából került haza a teljes kézirat. A tanulmány értéke, hogy a kézirat némely részeit összehasonlítja Jókai későbbi visszaemlékezéseivel a szabadságharcra, s a közhit szerint ezekben a mesélő író már fölébe kerekedett az emlékező résztvevőnek. Nemeskéri példái azt bizonyítják – s érdemes lesz további vizsgálatokat is folytatni –, hogy Jókai kikerekítette ugyan friss élményeit, de a tényeken kevesebbet változtatott, mint eddig hittük. (Lapzártakor értesültünk, hogy a mű a könyvhéten megjelenik.)

Wix Györgyné tanulmánya Trenk Frigyes 1790-es röpiratairól a történészeknek ad majd munkát. A jozefinizmus és a jakobinus mozgalom között, II. Lipót rövid uralkodása és a budai országgyűlések idején jó üzletet lehetett csinálni politikai jelszavakkal és kiadványokkal. A tanulmány ismerteti Trenk magyarországi kiadványait és a kéziratos források alapján Strohmayer könyvkereskedő-kiadó és besúgóval való kapcsolatait. A szerző – szabadkozása ellenére – igen jól helyezi el ezt a jelenséget a kor eszmevilágába.

E sorok rovója középiskolás kora óta tisztelője Halász Gábornak – zsebpénzét gyűjtötte Az angol irodalom kincsesházá-ra –, harminc évvel ezelőtt pedig együtt dolgozhatott Fitz Józseffel, akinek emberségében akkor sem kételkedett, amikor ő kényszernyugdíjazott könyvtáros és alkalmilag segélyezett tanácsadó volt. Elégtétellel olvasta tehát *Haraszthy Gyula* szép tanulmányát Halász könyvtárosi működéséről – valahogyan ilyen könyvtárosokra volna ma is szükség –, amelynek során oly szép tanítói és oly reménytelen, de bátor megmentői szerep jutott Fitznek.

A második részben *Soltész Zoltánné* gondos mikrofilológiával ismertet ritka 16. századi olasz nyomtatványokat.

A harmadik rész nagy munkája *Somkuti Gabriella* írása a marosvásárhelyi Teleki tékáról. Érdekes, szomorú híradás. Meggyőzően bizonyítja, hogy a 19. sz. első évtizedében megszülethetett volna Erdély s egyben a két haza második nemzeti könyvtára, hasznára tudománynak, tanulásnak és művelődésnek, s ez a szülés vetéléssel végződött, mert a méltatlan utódok egyszerűen felélték az örökhagyónak a fejlődésre szánt adományát. Háromnegyed évszázados bátortalan pereskedéssel próbálta a református egyház kicsikarni az anyagi fedezetet, sikertelenül. Durva hasonlattal, a magzat spirituszba helyezett múzeumi tárgy lett, szomorú szép emlék, de nem élő szervezet. Odaírhatjuk Frank Ignác hagyatékához, amelyből sikeresen elherdálták a század közepén Pest városi könyvtárát, vagy Csaplovics alsókubini gyűjteményéhez, amely az első megyei könyvtár alapja lehetett volna. Nálunk már csak így sikerülnek az önzetlen kulturális szándékok.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Zircz Péter vázlata figyelemre méltó mondanivalót igér, a téma részletesebb kidolgozását várjuk.

A negyedik rész az évkönyv próbája: vegyes tárgyú cikkek, elszakadva a könyvtár történetétől és anyagától. A próba megállva, mert olyan szakértőktől kapjuk a tanulmányokat, akiktől minden sor nyereség. *Borsa Gedeon* folytatja az előző OSZK évkönyv nyomán a magyar csíziók kiadásának történetét és a 18/19. sz. fordulójától eljut a 19. sz. második harmadáig. (És folytatható mindez a mai nyugati magazinok horoszkópjaiig...) Gazdagon jegyzetelt szövegével azonos értékűek a gondosan válogatott reprodukciók. *Fallenbüchl Zoltán* minden publikációjára fel kell figyelni, amely a történeti statisztika szerteágazó patakjaiból merít. Ezúttal gyéren csordogáló eret kutatott fel: milyen forrásokból élt meg a diákság a 18. században. A diákság története megíratlan, bár sok ilyen értékes adalék szolgálhatna megírásának alapjául.

Engedtessék meg a recenzensnek, hogy a hátralévő kerek egyszáz oldal cikkíróit már csak név szerint említse. *Szelestei N. László, Fried István, Miklóssy János, Jeszenszky Géza, Bata Imre és Markovits Györgyi* vizsgálódási területüknek megfelelő írásokkal járulnak hozzá az évkönyv gazdag tartalmához.

Kellemes a nyomdai kiállítás, különösen a logikus – ma sokszor elhanyagolt, mert munkaigényes – betűtípus-válogatás teszi jól olvashatóvá a kötetet 800 példányban, körülbelül annyiban, amennyiben egy átlagos stencilezett jegyzet készül. Őszintén kívánjuk, hogy legalább ennyi példánynak legyen olvasója szakmai körökben, bel- és külföldön. (Ha igaz a hír, hogy a nagyobb tanulmányokról különnyomatok is készültek, ezt örömmel nyugtázhatjuk.)

Őrízhessék hitüket a testület munkatársai, hogy újabb évkönyvekben hagyhatnak majd emléket működésükről és szándékaikról, a sokasodó kötetek pedig együttesen kedvező változásokat tükrözhessenek.

MARÓT MIKLÓS

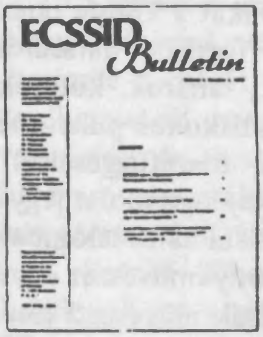

A Kelet-Nyugat tudományos és kulturális együttműködés keretében létrejött *Európai Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Együttműködés* (angol nyelvű rövidítéssel: *ECSSID*) célja a keleti és nyugati társadalomtudományi információs szakemberek kölcsönös tájékozódásának és közös munkájának előmozdítása. E szervezet az UNESCO ún. bécsi társadalomtudományi központja kezdeményezésére a Szovjet Tudományos Akadémia támogatásával és a szocialista országok részvételével jött létre. Az MTA Könyvtára kiadásában megjelent *ECSSID Bulletin* mintegy évi négy számban fog e szervezet tevékenységéről tájékoztatni.

(Az MTA Könyvtárának híradása)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

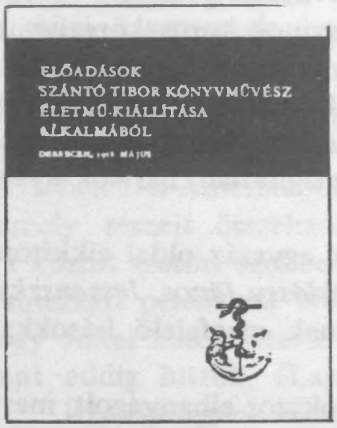

Előadások Szántó Tibor könyvművész életmű-kiállítása alkalmából. Debrecen, 1978. május 8. – Könyv és műveltség, a nélkülözhetetlen könyv, hasonmás kiadások. /Szerk. Csűry István./ Debrecen 1978. Alföldi ny. 45, [19] l.

„A technikától való elragadtatás, a technika egyeduralmának sivár kora után el kellett következnie annak a kornak, amelyben az anyagot újra szellem járja át s a technika illendőképpen alázatos szolgájává, engedelmes eszközévé szegődik a Szépnek. A túltengő technikai fejlődés után e kor már közel! Sok jel vall erre. A nyomdászat újra átlelkesedésének kora már megkezdődött. A modern stílus a gépkönyvet megnemesíteni igyekszik s annak olyan új fajtáját kialakítani, mely szép is. Nyugtalanul keresi az anyag és a szellem, a gyakorlati és a szép, a mesterségszerű és a művészi szintézisét." Ezekkel a sorokkal fejezte be 1938-ban *Drescher Pál* A szép magyar könyvről az Officina képeskönyvek sorozata számára készített összeállítását. Négy évtized múlva, 1978-ban a debreceni Egyetemi Könyvtár a „gépkönyvet megnemesítő" tipográfusok életműtárlatai sorozatában az ötödik kiállítást Szántó Tibornak szentelte, akinek oroszlánrésze volt abban, hogy a Drescher által közeli jövőnek jelzett tipográfiai korszak hazánkban jelenné vált. A tárlat megnyitásakor rendezett előadás-sorozatban a könyvvel mesterségbeli kapcsolatot tartók a könyvtáros, a filozófus, az irodalmár, a könyvtörténész és – utoljára, de nem utolsósorban – maga a könyvművész fűzték egymásba gondolataikat, tapasztalataikat „mesterségük címeré"-ről, a könyvről. Ezeket az előadásokat és *Keresztury Dezső* intim hangulatú megnyitó szavait szerkesztette egybe gondoskodó szeretettel *Csűry István.* A szép kis kötetet Szántó Tibor életét illusztráló fényképekkel és művészetét jellemző tipográfiai tervekkel egészítette ki, így hozva közel a tárlatot nem ismerő olvasóhoz Szántó Tibort, az embert és a művészt. Az előadás-sorozatban nem egy életmű szabványosan unalmas méltatásait olvashatjuk, hanem elgondolkoztató szavakat a könyv társadalmi jelentőségéről, a múlt és jelen könyvművészetének tudatot formáló hatásáról. E gondolatok révén a könyvvel foglalkozó közönség, „nyomdászok, tanárok, kutatók, könyvtárosok – mint azt Csűry István tömören fogalmazta – műhelytitkokba pillant be, ismeretekkel gazdagszik munkája lényeges társadalmi, történeti összefüggéseiről".

„A szép könyv utópiája és valósága", Csűry István beköszöntője, e gondolat jegyében történeti példán demonstrálta a könyvművész helyét a szocialista társadalomban. Maga a példa – *William Morris* – már telitalálat volt: a modern könyvművészet egyik megalapítója, a munkásmozgalom tevékeny résztvevője volt, s nemcsak művészeti téren vallott forradalmi nézeteket. Művészetfilozófiája az emberi környezet megszépítésének az emberi életre gyakorolt hatását tartotta szem előtt. Szocialista volta ellenére azonban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nem a tömegméretű, széles rétegek által elérhető gyári termék művészivé tételét tűzte ki célul, hanem a visszatérést a régi mesterek kézműves gyakorlatához. „A szép környezet, a szép használati tárgy szükségképpen és mindig is kézműves termék marad." A magyar nyomdászat mai szocialista mesterei ennek a – hozzáférhetőségében arisztokratikus – kézműves tipográfiának az eredményeit is hasznosítva, a demokratikus társadalom tömegméretű olvasói és könyvgyűjtői igényeit szolgálják a szép könyvek sorozatgyártásának megvalósításával.

A következő előadó, Keresztury Dezső *„Könyv és műveltség"* címmel mondta el rendkívül eredeti gondolatait a Gutenberg-galaxis divatos elméletéről, társadalom és könyv, műveltség és könyvkiadás viszonyáról. Felfogásának lényege: a felgyűlt ismeretanyag elrendezésének és értelmezésének szükségessége, meg a műveltségre vágyók számának rohamos növekedése, ez a két feszítő erő hozta meg Gutenberg találmányaként a könyvet, mint egy társadalmi mozgásnak a manifesztálódását. Ma ismét olyan korszakban élünk, amikor újra hatalmas új ismeretanyag gyűlt fel, s a korszerű műveltség megismerésére vágyók száma is óriási mértékben megnövekedett. Ez a két feszítő, robbanást előidéző erő találkozott össze a harmadik, a technológiai robbanással. Ez okozhat ugyan átmenetileg olyan zavart, amiért akadhatnak, akik meghirdethetik a Gutenberg-galaktika végét, hiszen a könyv helyett „egy sereg olyan sokszorosító, adatgyűjtő, anyagközvetítő, adatmegörökítő, integráló szerszámot hozott létre az emberi szellem, amelyek kezdve a computerektől a filmen át egészen a tömegkapcsolódási intézményekig, mintha a könyv konkurrenseiként lépnének fel." Keresztury Dezső, a humanista tudós azonban azt vallja, hogy mindezek ellenére tovább él „a megjelenésében talán változó, funkciójában azonban azonos könyv".

Mátrai László *„A nélkülözhetetlen könyv"*-ről szólva a könyvtáros és filozófus gondolatait mondta el a könyvek sorsáról. A könyvek – „az emberiség megbízható memóriája" – „az emberi műveltség jogfolytonosságát képviselik a múló idő sodrában". Hiába hirdették meg (éppen egy könyvtáros, *Mac Luhan*, s természetesen ugyancsak könyvben) a könyv alkonyát, a könyv nélkülözhetetlen marad, mert alkotó személyiséggé csak az olvasó ember válhat. A könyv által kapcsolódunk be az „emberi kultúra alkotó kontinuumába" – mondja Mátrai – „Azt az optimális szellemi gazdagságot, melyet a szocializmus szabad körülményei" már lehetővé tesznek, csak az olvasó ember fejlesztheti ki magában – ezért nélkülözhetetlen a könyv.

Szervesen épült az előzőkre a könyvtörténész, Soltész Zoltánné előadása. *„Régi könyvkultúránk hasonmás-kiadásai"* címmel ismertette az utóbbi két évtized hazai facsimile-termését, pontosabban a Szántó Tibor vezette Magyar Helikon hasonmás-kiadási tevékenységét úgy, hogy egyidejűleg tömören tájékoztatott az eredeti keletkezése körülményeiről és sorsáról, művészi és kulturális jelentőségéről, meg a róla készült modern kiadvány tipográfiai értékéről. Így láthattuk át, milyen jelentős szemléletformáló hatása lehet történelmi múltunk, kulturális emlékeink minél szélesebb körben való terjesztésének.

Szántó Tibor *„Pályám emlékezete"* címmel zárta az előadássorozatot, Mátrai Lászlónak azt a tételét igazolva, hogy a könyv segíti az embert alkotó személyiséggé válásában. Szerény, a szakma szeretetétől átmelegülő, igen emberi emlékezése azoknak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a hazai (és külföldi) nagy tipográfusoknak, grafikusoknak, íróknak állított emléket, akik hozzájárultak pályája formálásához.

A debreceni kiadvány külsejében is méltó a nagy könyvművészhez, akinek szentelték. Szép betűi, levegős szedéstükre, a jól megválasztott illusztrációk és azok elhelyezésének viszonya a szedett szöveghez egyaránt dicséri a szerkesztő Csűry Istvánt és a megvalósító *Alföldi Nyomdát.*

WIX GYÖRGYNÉ

● ● ●

A DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR ÉS A KÖNYVMŰVÉSZET (kiadványjegyzék):

A debreceni könyv. 1561–1972. (Kiállítás). [Közrem.] Csűry István, Bakonyi Béla stb. [Bev.] Bán Imre. Debrecen 1972, Alföldi ny. [10] lev.

A debreceni könyv 1561–1972. A debreceni könyv a magyar művelődés történetében. [Az azonos című kiállítás anyagából összeáll.] Bot Györgyné. [Bev.] Bán Imre. Debrecen 1972, Alföldi ny. 80 l.

A debreceni tipográfiáról, könyvművészetről, könyvtárakról, olvasókról. Előadások a nemzetközi könyvév debreceni ünnepén – Debrecen, 1972. szeptember 12–13. (Szerk. Csűry István.) Debrecen 1973, Alföldi ny. 86 l., 2 t.

Előadások Erdélyi János könyvművész életmű-kiállítása alkalmából. Debrecen, 1977. május 23. [Bev.] Csűry István. Debrecen 1977, Alföldi ny. 65 l. illusztr.

Gáborjáni Szabó Kálmán emlékkiállítása az Egyetemi Könyvtárban. Katalógus. Összeáll. Bot Györgyné. Debrecen 1975, Alföldi ny. 12 l.

Gondolatok a tipográfiáról, nyomdáról Kass János életmű-kiállítása alkalmából. 1977. október 4. (Szerk. Bot Györgyné.) Debrecen 1977, Alföldi ny. 55 l., illusztr.

Hincz Gyula illusztrációinak és grafikáinak kiállítása az Egyetemi Könyvtárban. Debrecen, 1974. november. Katalógus. Összeáll. Bot Györgyné. [Bev.] Kádár Zoltán. Debrecen 1974, Alföldi ny. [24] l. illusztr.

Környezet és könyv, könyv és műélmény, mai könyvművészet. Előadások Lengyel Lajos könyvművész életmű-kiállítása alkalmából. Debrecen, 1976. május 25. (Szerk. Csűry István.) Debrecen 1976, Alföldi ny. 51 l. illusztr.

Lengyel Lajos grafikai és tipográfiai munkáinak, szociofotóinak és fotogramjainak kiállítása. Debrecen, 1976. május. Katalógus. Összeáll. Bot Györgyné. [Bev.] Pogány Frigyes. Debrecen (1976), Alföldi ny. 7 l., 8 t.

Reich Károly illusztrációinak és grafikáinak kiállítása az Egyetemi Könyvtárban. Összeáll. Bot Györgyné. Debrecen 1975, Alföldi ny. 24 l.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Hazai szakirodalmi számítógépes információkereső szolgáltatások. Tájékoztató. Szerk. Dúzs János. Bp. Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság Információs Rendszer Iroda, 1979. 76 p.

Az elmúlt néhány évtized folyamán a szakirodalmi információ alapvető termelőerővé vált, s az információigény tovább fokozódik és differenciálódik. A tömeges, sokoldalú adatfeldolgozást és -szolgáltatást biztosító számítógépek, valamint rendszerszemlélet nélkül ma már szinte lehetetlen kielégíteni ezt a fokozott felhasználói igényt. Az utóbbi években elemi törekvés hazánkban is, hogy a számítógépes információs rendszerek intenzív kihasználására alapozzuk a kutatás és fejlesztés, valamint az irányítás információellátását a népgazdaság és a termelés minden szintjén.

A hazai szakirodalmi számítógépes információkereső szolgáltatásokról első ízben jelentetett meg az OMFB Információs Rendszer Iroda a felhasználók, a könyvtárosok és a szakinformátorok számára egyaránt fontos, már régen nélkülözött tájékoztatót. Ez egyben az első hazai kísérlet egy időszakosan megjelenő és a későbbiekben a szolgáltatásokról folyamatosan vezetett országos nyilvántartás adataira támaszkodó kiadvány készítésére.

A tájékoztató szerkesztése nagyon szerencsés, szerkezete könnyen áttekinthető. A kiadványt összeállító munkacsoport fő törekvése nem az egyes adatbázisok részletes leírása, hanem a figyelem felkeltése és a rendszerek általános bemutatása volt. A rendszerekkel kapcsolatos részletesebb információhoz a tájékoztató irodalmi hivatkozásai útján juthat el az érdeklődő. Az egyes rendszerek bemutatása egységes szerkezeti felépítést követ, ami megkönnyíti az áttekinthetőséget és az összehasonlítást.

A már üzemszerűen működő hazai szakirodalmi számítógépes információs szolgáltatások mellett, külön fejezetben, előzetes jelleggel szerepelnek a kiadványban az előkészítés állapotában lévő és a kísérlet alatt álló rendszerek is, illetve azok, amelyeket az adatbázissal rendelkező intézményen kívül más intézmények is igénybe vehetnek.

Az első fejezet a már működő kilenc adatbázis jellemzőit sorolja fel. Előtte táblázatos áttekintés található, amely feltünteti az adatbázis elnevezését, az érintett tárgykört, a szolgáltatás magyarországi kezdetének időpontját, fajtáját (szelektív, ill. retrospektív) és a belföldi szolgáltató intézmény megnevezését. A második fejezetben 13 előkészítés alatt álló rendszerről kapunk képet az előző fejezettel azonos szerkezetben.

A tájékoztató egységes szerkezeti elvének megfelelően minden egyes adatbázis és szakirodalmi információkereső szolgáltatás jellemző adatait két csoportba sorolták. Az első csoportban az adatbázis, a másodikban a hazai szolgáltatás adatai találhatók. A már említett táblázatokban szereplő főbb adatokon kívül itt szerepel pl. az input

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

leírása, az alkalmazott nyelv, a feldolgozott tételek száma, az évi gyarapodás, az egyes tételek szerkezetére és tartalmára vonatkozó adatok, valamint a számítógépes feldolgozást végző hazai intézmény neve, továbbá a gyakorlati szempontból fontos adatok közül a szolgáltatás ára, az alkalmazott számítógéptípus, a software elnevezése, a keresőprofilok száma stb. Esetenként rövid „Megjegyzés" zárja le a bemutatott rendszer adatait.

A számítógépes tájékoztatásban kevésbé járatos felhasználók szempontjából különösen hasznos a bevezető, amely a számítógépes szakirodalomkeresés nélkülözhetetlen alapfogalmaival, definíciókkal és a szelektív információterjesztés folyamatának vázlatával ismerteti meg az olvasót.

VÉGH ANTALNÉ

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

BLAISE	British Library Automated Information Service
BLLD	British Library Lending Division, Boston Spa – a brit nemzeti könyvtár kölcsönző részlege
BMEKK	Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára
EIES	Electronic Information Exchange System – elektronikus információcsere rendszer (USA)
EPC	Editorial Processing Centre – automatizált szerkesztőségi központ
FSZEK	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
IEEE	Institute of Electrical and Electronical Engineers
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions – Könyvtáros Egyesületek és Intézetek Nemzetközi Szövetsége
ISBD	International Standard Bibliographic Description – nemzetközi szabványos bibliográfiai leírás
ISBD(G)	ISBD(General) – a nemzetközi szabványos bibliográfiai leírás általános szabályai
ISBD(M)	ISBD for monographic publications – nemzetközi szabvány monográfiák bibliográfiai leírására
ISBD(S)	ISBD for serials – nemzetközi szabvány időszaki kiadványok és sorozatok bibliográfiai leírására
ISBD(CM)	ISBD for cartographic materials – nemzetközi szabvány térképek bibliográfiai leírására
ISBD(PM)	ISBD for printed music – nemzetközi szabvány zeneművek bibliográfiai leírására
ISBD(NBM)	ISBD for non-book materials – nemzetközi szabvány nem hagyományos dokumentumok bibliográfiai leírására
JATEKK	József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára (Szeged)
KISZ	Kommunista Ifjúsági Szövetség
KLTEKK	Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtára (Debrecen)
KM	Kulturális Minisztérium
KMK	Könyvtártudományi és Módszertani Központ
LA	Library Association – az angol könyvtári egyesület
MARC	Machine Readable Cataloguing – géppel olvasható katalogizálás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

MEDLINE	Medical Literature Analysis and Retrieval System On-line – orvosi szakirodalomelemző és információkereső on-line rendszer (USA)
MK	Miniszterstvo kul'turü – a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma
MKKE	Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem
MM	Művelődésügyi Minisztérium
MSZBT	Magyar-Szovjet Baráti Társaság
NATIS	National Information System
NIMEKK	Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára (Miskolc)
NPI	Népművelési Propaganda Iroda
SDD	Selective Dissemination of Documents – szelektív dokumentumterjesztés
SINTO	1) Sheffield Interchange Organization (Nagy-Britannia) 2) System Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej – Tudományos, Műszaki és Szervezési Információs Rendszer (Lengyelország)
OMFB	Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság
OMKDK	Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
UAP	Universal Availability of Publications – kiadványok egyetemes hozzáférhetősége
UBC	Universal Bibliographic Control – Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (EBSZ)
UNISIST	World Information System for Science and Technology – United Nations Information System in Science and Technology – Universal System for Information in Science and Technology – tudományos és műszaki információs világrendszer

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

CONTENTS

MILLISITSNÉ KOVÁCS Katalin

REPROGRAPHY AND COPYRIGHT.–Due to the "reprographic revolution" the copyright regulation, connected with reprography, appears as an increasingly serious problem. By the end of the sixties authors and publishers of certain capitalist countries assumed a more and more decisive point of view according to which the freedom of copying should be permitted restricted only and copying activity should be qualified as author rights. The author of this article analyses, in addition to Hungarian prescriptions, the problem of conflicts between the author and users, presenting also the rules of many other countries. She also touches upon the legal cases of the greatest effect (e.g. Williams and Wilkins Company contra the United States).

249–260.p.

TREMKÓNÉ MESZLENY Mária

GLEANING IN LIBRARY GUIDES.–The primary purpose of library guides is to introduce new readers into the use of the library. In connection with the comparative analyses of the most significant Hungarian library guides, it can be said that all of them treat information on registration, borrowing, use of the reading room, special collections and–if any–on the past of the library. The specification of catalogues and of other library services (e.g. copying) are mentioned on rare occasions only. As regards this type of publication the article suggests to increase the number of copies, the usefulness of a greater publicity and, at the same time, to sell them for a negligible sum at the book shops.

261–268.p.

PAPP István

SOME FEATURES OF THE ACTIVITIES DISPLAYED BY THE CENTRE FOR LIBRARY SCIENCE AND METHODOLOGY (1979).–The principal features of the activities carried out in 1979 by the Centre for Library Science and Methodology were

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

as follows: 1) Greater emphasis had been laid on researches examining the social influence on and the role of libraries; 2) Public relations became stronger, a good cooperation was established, in particular, with mass communication institutions; 3) The Centre participated actively in the realization of library basic statutes published in 1976; 4) The revision of professional guiding principles connected with council, trade and university libraries reached completion, as well as the draft of the programme for the 6th Five-Year Plan period; 5) The Centre was confirmed as a co-ordinating centre of public library networks; 6) The curriculum for training courses of library technicians was published; 7) The Centre promoted the propagation of ISBD to be adopted in Hungary.

269–280.p.

Outlook

FUTALA Tibor

REGIONAL LIBRARY FUNCTION IN THE LIBRARIANSHIP OF SOCIALIST COUNTRIES *(Literary review).*–The compiler of this article processed the documents of the 9th Meeting of socialist countries' library science and methodological centres (Pilsen, 1–5. October, 1979). He presents the discussion developed in the matter of interpreting the concept "central" (regional) and describes by countries the ideas connected with regional cooperation. Thus, it offers a lot of information as regards librarianship, organizational conceptions and practices of socialist countries.

281–284.p.

IFLA DIRECTIVES CONCERNING INTERNATIONAL LENDING. *(Translation).* –This document presents, model-like, in addition to the general basic principles, the lending process and its most important rules; it gives explanations in the following construction: 1) National centre for international lending; 2) Requests; 3) Fulfilment of requests; 4) Conditions of provision; 5) Duration of lending; 6) Return of the documents; 7) Receipt of the documents; 8) Responsibility for damage; 9) Accounts; 10) Statistics.

286–292.p.

MÁTÉFY Györkné

THE SHEFFIELD UNIVERSITY LIBRARY.–*The author reports on the experiences of her study-tour.* Her aim was to study, at the Sheffield University Library, the computerized library information storage and retrieval system, with special regard to the compilation of catalogues prepared by computer (COM) and to the on-line information

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

search. She considers the library network system, built on the professional cooperation of the city Sheffield, as an example to be followed, and in which system the university central library is the co-ordinator of the city library network within the SINTO system (Sheffield Interchange Organization). The Library participates in this context in the NATIS Programme (National Information System) and in the work of the British Library; it joins with the realization of the great international UNISIST programme.

293–299.p.

LIBRARIES AND THE CURRENT ECONOMIC CRISIS.–*Summary* prepared on the basis of the publication in Library Association Record (vol.81. 1979. 9.no. 425–435.p.).

300–303.p.

ECONOMIC CRISIS–RECENT PERIODICALS:–*Summary* on the basis of the publication entitled "Trends in scholarly publishing", (Report no.5299 HC. by British Library Research and Development Department, London, Butterworth Publishing Co.Ltd. 1976. 88 p.).

304–308.p.

FEJES István

LONG-RANGE CONSEQUENCES OF ELECTRONIC INFORMATION EXCHANGE ON INFORMATION SCIENCE.–Networks "from person-to-person".–The *literary review* is compiled on the basis of the publication series, entitled "Person-to-Person" (Bulletin of the American Society for Information Science. vol.4. 1978. 5.no. 9–10.p.; 22–23.p.).

309–313.p.

Review

ANDERSON, Ursula: Management training for librarians. A report. LA research publication 18.no. London, The Library Association, 1977. 82 p. (Rev.: VADÁSZ Ferencné.)

314–316.p.

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1976–1977. *Annual of the National Széchényi Library. 1976–1977.* Budapest, OSZK. 1979. 527 p. (Rev.: MARÓT Miklós.)

317–319.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Előadások Szántó Tibor életmű-kiállítása alkalmából. *Lectures delivered on the occasion of Tibor Szántó's life-work exhibition.* Debrecen, Alföldi Nyomda, 1978. 45 [19]p. (Rev.: WIX Györgyné.)

320–322.p.

Hazai szakirodalmi számítógépes információkereső szolgáltatások. *Hungarian computerized information search services in special literature.* Bp. OMFB Információs Rendszer Iroda, 1979. 76 p. (Rev.: VÉGH Antalné.)

323–324.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

INHALT

MILLISITSNÉ KOVÁCS Katalin

DIE REPROGRAPHIE UND DAS URHEBERRECHT. – Infolge der "reprographischen Revolution" meldet sich die legale Regelung der mit Reprographie verbundenen Probleme des Urheberrechts als ein zunehmend ernstes Problem. Seit Ende der sechziger Jahre nehmen die Verfasser und Verleger in den kapitalistischen Ländern immer mehr entschlossen jene Stellung ein, wonach das freie Kopieren nur beschränkt zur Geltung kommen soll und daß auch das Kopierverfahren verpflichtend als Autorenhonorar qualifiziert wird. Das Problem des Konfliktes zwischen Verfassern und Benützern wird, seitens des Autors vorliegenden Artikels, außer mit den ungarischen Vorschriften, auch durch Demonstrierung von Rechtsregeln zahlreicher Länder analysiert. Die Rechtsfälle von größter Wirkung (zB. Williams and Wilkins Company kontra Vereinigten Staaten) werden ebenfalls beschrieben.

249–260.p.

TREMKÓNÉ MESZLENY Mária

NACHLESE IN DEN BIBLIOTHEKSBESCHREIBUNGEN. – Das ursprüngliche Ziel der Bibliotheksbeschreibungen ist, die neuen Leser in der Bibliotheksbenützung einzuführen. In Zusammenhang mit der komparativen Analyse der bedeutenderen ungarischen Bibliotheksbeschreibungen kann gesagt werden, daß sämtliche Beschreibungen kürzer oder länger auf das Wesenswerte eingehen, wie Einschreibung, Ausleihe, Benützung des Lesesaals, Sondersammlungen und – falls es solche gibt – auf die Vergangenheit der Bibliothek. Es wird nur wenig über die ausführliche Darlegung der Kataloge und über sonstige Bibliotheksdienste (zB. Kopieren) geschrieben. Der Artikel wirft die Vermehrung der Auflage dieser Bibliothekstypen und die Nützlichkeit einer größeren Publizität auf, schlägt vor, daß die Bibliotheksbeschreibungen für geringen Betrag auch in den Buchhandlungen erhältlich sein sollen.

261–268.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

PAPP István

EINIGE ZÜGE DER TÄTIGKEIT IN DER ZENTRALSTELLE FÜR BIBLIOTHEKSWISSENSCHAFT UND METHODIK (1979). – Im Jahre 1979 waren die Hauptzüge der Tätigkeit in der Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodik wie folgt. 1) Besonderer Nachruck wurde auf jene Forschungen gelegt, die sich mit der gesellschaftlichen Wirkung und Rolle der Bibliotheken befassen; 2) Die Öffentlichkeitsarbeit (public relations) verstärkte sich, mit den Masskommunikationsinstituten entwickelte sich eine besonders gute Zusammenarbeit; 3) Die Zentralstelle nahm aktiven Teil in der Verwirklichung der im Jahre 1976 veröffentlichten Bibliotheksgrundsätze; 4) Der Entwurf der Revision professioneller Richtlinien in den Räte-, Gewerkschafts-, wie auch Universitätsbibliotheken wurde fertiggestellt; desweiteren der Entwurf des Programms für die 6. Fünfjahrplanperiode angefertigt; 5) In der Rechtsregel wurde die Zentralstelle als Koordinationszentrale der allgemeinen öffentlichen Bibliotheken bestärkt; 6) Der Lehrstoff für die Bildung der Bibliothekstechniker wurde veröffentlicht; 7) Die Zentralstelle förderte die Verbreitung der Anwendung von ISBD in Ungarn.

269–280.p.

Ausblick

FUTALA Tibor

DIE REGIONALE BIBLIOTHEKSFUNKTION IN DEM BIBLIOTHEKSWESEN SOZIALISTISCHER LÄNDER. *(Literaturschau.)* Der Zusammensteller dieser Literaturschau hat die Dokumente der 9. Beratung (Pilsen, 1–5. Oktober, 1979.) bearbeitet, an welcher die bibliothekswissenschaftlichen und methodologischen Zentralen sozialistischer Länder teilnahmen. Die Diskussion, welche sich über die Sinndeutung des Begriffes "zentral" (regional) entfaltete, wird beschrieben und die Konzeptionen einzelner Länder in Verbindung mit regionaler Zusammenarbeit dargestellt. Somit liefert die Beratung zahlreiche Informationen über das Bibliothekswesen, die organisatorischen Konzeptionen und Praxis in den sozialistischen Ländern.

281–284.p.

IFLA RICHTLINIEN ÜBER DEN INTERNATIONALEN LEIHVERKEHR. *(Übersetzung.)* – Dieses Dokument beschreibt, außer den allgemeinen Grundprinzipien, modellmässig auch das Leihverkehrverfahren und dessen wichtigste Regeln. Erklärungen werden in folgendem Aufbau gegeben. 1) Nationale Zentrale der internationalen Ausleihe; 2) Das Ansuchen; 3) Erfüllung der Ansuchen; 4) Bedingungen der Versorgung; 5) Zeitraum der Ausleihe; 6) Das Zurückerstatten; 7) Der Erhalt; 8) Die Verantwortung für den Schaden; 9) Verrechnung; 10) Statistik.

286–292.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

MÁTÉFY Györkné

DIE UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK IN SHEFFIELD. – *Die Verfasserin berichtet über ihre Studienreise* in der Sheffielder Universitätsbilbiothek, wo sie das komputerisierte System der Informationsspeicherung und das System der Informationsrecherche studierte, mit besonderer Hinsicht auf die mit Hilfe von Rechenmaschinen durchgeführte Katalogkonstruktion (COM) und auf das auf die berufliche Kooperation basierende Bibliotheksnetzsystem. Sie betrachtet die Sheffielder Universität als ein zu verfolgendes Beispiel, in welchem die zentrale Universitätsbibliothek das städtische Bibliotheksnetz innerhalb des SINTO Systems (Sheffield Interchange Organization) koordiniert und in diesem Zusammenhang in dem NATIS Programm (National Information System) und in der Arbeit der British Library teilnimmt und sich der Verwirklichung des großen internationalen UNISIST Systems anschliesst.

293–299.p.

LIBRARIES AND THE CURRENT ECONOMIC CRISIS. – *Die Bibliotheken und die allgemeine Wirtschaftskrise). – Zusammenfassung* aufgrund des Artikels veröffentlicht in Library Association Record (81.Jg. 1979. 9.no. 425–435.p.).

300–303.p.

WIRTSCHAFTSKRISE – NEUARTIGE ZEITSCHRIFTEN. – *Zusammenfassung* aufgrund der Publikation "Trends in scholarly publishing" (Bericht Nr. 5299 HC. British Library Research and Development Department, London, Butterworth Publishing Co.Ltd. 1976. 88 S.).

304–308.p.

FEJES István

LANGSTRECKIGE AUSWIRKUNGEN DES ELEKTRONISCHEN INFORMATIONSAUSTAUSCHES AUF DIE INFORMATIONSWISSENSCHAFT. – Netze "von Person zu Person". *Übersicht* aufgrund der Publikationsserie "Person-to-person" (Bulletin of the American Society for Information Science. 4.Bd. 1978. 5.no. 9–10.p.; 22–23.p.).

309–313.p.

Rezensionen

ANDERSON, Ursula: Management training for librarians. *Leiterbildung für Bibliothekare.* Ein Bericht. LA research publication 18.no. London, The Library Association, 1977. 82 p. (Rez. (VADÁSZ Ferencné.)

314–316.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1976–1977. *Jahrbuch der Nationalbibliothek Széchényi. 1976–1977.* Budapest, OSZK, 1979. 527 p. (Rez.: MARÓT Miklós.)

317–319.p.

Előadások Szántó Tibor életmű-kiállítása alkalmából. *Vorträge gehalten anläßlich der Lebenswerk-Ausstellung von Tibor Szántó.* Debrecen, Alföldi Nyomda, 1978.45 [19] p. (Rez.: WIX Györgyné.)

320–322.p.

Hazai szakirodalmi számítógépes információkereső szolgáltatások. *Diesntleistungen mit komputerisierter Informationsrecherche in der ungarischen Fachliteratur.* Budapest, OMFB Információs Rendszer Iroda, 1979. 76 p. (Rez.: VÉGH Antalné.)

323–324.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

СОДЕРЖАНИЕ

МИЛЛИШИЧНЭ КОВАЧ Каталин

РЕПРОГРАФИЯ И АВТОРСКОЕ ПРАВО. – По "репрографической революции" все серьезнее станет проблема урегулирования авторского права в связи с репрографией. Начиная с 60-ых годов в разных капиталистических странах авторы и издательства все решительнее стоят на той точке зрения, что свобода в производстве копий должна осуществляться только ограниченно, и репрографическая деятельность также должна подвергаться авторскому гонорару. Автор статьи кроме венгерских предписаний проблему столкновения интересов авторов и пользователей анализирует и с представлением юридических правил нескольких стран, касаясь и тех казусов, которые имеют наибольшое влияние (напр. Williams и Wilkins Company против США).

стр. 249–260

ТРЕМКОНЭ МЕСЛЕНИ Мария

ПРОСМАТРИВАНИЕ БИБЛИОТЕЧНЫХ ПУТЕВОДИТЕЛЕЙ. – Главная цель путеводителей библиотек – это ознакомление читателей с пользованием библиотекой. На основе сравнительного анализа важнейших венгерских библиотечных путеводителей можно сказать, что короче или длиннее каждый из них останавливается на сведениях, связанных с поступлением в библиотеку, с абонементом и пользованием читальным залом, на разных специальных собраниях и – если есть – на прошлом библиотеки. Мало говорится в них о каталогах и прочих библиотечных услугах (напр. о репрографии). Статья предлагает увеличение тиража этого типа изданий, подчеркивает важность их более широкой публикации, и предлагает то, чтобы библиотечные путеводители можно было достать в книжных магазинах за небольшую цену.

стр. 261–268

ПАПП Иштван

О НЕКОТОРЫХ ЧЕРТАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЦЕНТРА БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ И МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ (1979). – Важнейшие характерные черты

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

деятельности Центра в 1979 году были следующие: 1) Больше внимание было уделена на исследование общественного влияния и роли библиотек; 2) Связь с публикой (public relations) усиливалась, создалось хорошее сотрудничество прежде всего с органами массовой коммуникации; 3) Центр активно участвовал в решении основных юридических правил, изданных в 1976 году о библиотеках; 4) Создался проект ревизии профессиональных директив массовых, профсоюзных и университетских библиотек, а также проект программы 6-ой пятилетки; 5) Центр и по юридическому правилу стал координационным центром сетей массовых библиотек; 6) Вышел в свет учебный материал курсов библиотекарей-техников; 7) Центр способствовал распространению использования в Венгрии ISBD.

стр. 269–280

Библиотечное дело за рубежом

ФУТАЛА Тибор

РЕГИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕЧНАЯ ФУНКЦИЯ В БИБЛИОТЕЧНОМ ДЕЛЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН. *(Обзор.)* – Составитель разработал документы 9-ого совещания библиотековедческих и методических центров социалистических стран (1–5 октября 1979, Плзень). В статье представляется спор о толковании "центрального" понятия (что такое региональное), и по странам излагается представление в связи с региональным сотрудничеством –, таким образом дается много информаций о библиотечном деле, организационных представлениях о практике социалистических стран.

стр. 281–284

УКАЗАНИЯ ИФЛА НА МЕЖДУНАРОДНЫЙ АБОНЕМЕНТ. *(Перевод.)* – Кроме изложения основных принципов документ показывает и процесс абонемента как модель и его важнейшие правила – с обьяснениями - в следующей структуре: 1) Государственный центр международного абонемента; 2) Запрос; 3) Удовлетворение запросов; 4) Условия обслуживания; 5) Срок абонемента; 6) Возвращение документов; 7) Получение документов; 8) Ответственность за вред; 9) Расчет; 10) Статистика.

стр. 286–292

МАТЕФИ Дьеркнэ

ОБ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ БИБЛИОТЕКЕ В г. ШЕФФИЛЬД. – *Автор дает отчет об опыте своей командировки.* Ее целью было изучение автоматизированной

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

библиотечной системы хранения и поиски информации в университетской библиотеке (Sheffield University Library), с особым вниманием на составление каталогов с помощью ЭВМ (COM) и на поиск информации в режиме on-line. Она считает достойным подражения примером сетевую библиотечную систему г. Шеффильд, основанную на профессиональной кооперации. В системе университетская библиотека имеет роль координатора сети библиотек города внутри системы SINTO (Sheffield Interchange Organization), в связи с этим участвует в программе НАТИС (National Information System) и в работе British Library, а также включается в решение международной программы ЮНИСИСТ.

стр. 293–299

LIBRARIES AND THE CURRENT ECONOMIC CRISIS. *Библиотеки и общий экономический кризис.* – *Суммирование* на основе статьи Library Association Record (81.vol. 1979. 9.no. 425–435.p.).

стр. 300–303

ЕКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС – ЖУРНАЛЫ НОВОГО ТИПА. – *Суммирование* на основе издания Trends in scholarly publishing. (Report no. 5299 HC. by British Library Research and Development Department, London, Butterworth Publishing Co. Ltd. 1976. 88 p.).

стр. 304–308

ФЕЙЕШ Иштван

ДОЛГОСРОЧНЫЕ ВЛИЯНИЯ ЭЛЕКТРОНИЧЕСКОГО ОБМЕНА ИНФОРМАЦИЯМИ НА НАУКУ ОБ ИНФОРМАЦИИ. Сети "от лица – к лицу". – *Обзор* на основе серий статей Person-to-Person (Bulletin of the American Society for Information Scinece. 4.vol. 1978. 5.no. 9–10.p.; 22–23.p.).

стр. 309–313

О б з о р

ANDERSON, Ursula: Management training for librarians. *Обучение руководству для библиотекарей.* A report. LA research publication 18.no. London, The Library Association, 1977. 82 p. (Рец.: ВАДАС Ференцнэ.)

стр. 314–316

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1976–1977. *Ежегобник Государственной библиотеки им. Сечени 1976–1977.* Bp. OSZK, 1979. 527 p. (Рец.: МАРОТ Миклош.)

стр. 317–319

Előadások Szántó Tibor életmű-kiállítása alkalmából. *Декции по случаю выставки творчества Санто Тибора.* Debrecen, Alföldi Nyomda, 1978. 45,[19] p. (Рец.: ВИКС Дьердьнэ.)

стр. 320–322

Hazai szakirodalmi számítógépes információkereső szolgáltatások. *Отечественные спецлитературные автоматизированные информационно-поисковые услуги.* Bp. OMFB Információs Rendszer Iroda, 1979. 76 p. (Рец.: ВЕГ Анталнэ.)

стр. 323–324

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ára: 20,— Ft

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban